

HUMANETTEN

[Om HumaNetten](#)
[Tidigare nummer](#)

NUMMER 11
hösten 2002

HumaNetten utges av [Institutionen för humaniora](#), Växjö universitet.

[Kontakt](#)
[Webmaster](#)

ISSN: 1403-2279

INNEHÅLL:

Gunilla Byrman, [Mångkulturellt och harmoniskt på familjesidan?](#)
Attila Lajos, [Ungern och judarna. Ett schizofreniskt svar på en ovanlig assimilation](#)

Maria Lindgren, [Invandrare och tidningstext - personporträtt som symbolporträtt](#)

Fredrik Sandblad, ["Nej, det här gäller inte zigenare". Identiteter och sociala relationer i tidningstexter om romer](#)

Marie Werndin, [Invandrades levnadsberättelser - sanning eller konsekvens?](#)

Aktuellt

[Senaste nytt i institutionens skriftserier](#)

OM HUMANETTEN

[Detta nummers förstasida](#)
[HumaNettens hemsida](#)
[Institutionens hemsida](#)

HumaNetten utges av Institutionen för humaniora vid [Växjö universitet](#).

HumaNetten kom till för att förverkliga ett av målen i institutionens Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98, nämligen att göra läsvärda texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. **HumaNetten** vill också vara ett forum för recensioner av nyutkommen litteratur och för debatt. **HumaNetten** utkommer höst och vår. Recensioner och debattinlägg infogas löpande i det aktuella numret.

Presumptiva bidrag skickas som Word- eller RTF-dokument till [Börje Björkman](#). Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur HumaNetten för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta författaren.

Institutionens redaktionsråd:

Docent [Gunilla Byrman](#) (redaktör)

Docent [Christina Angelfors](#)

Universitetslektor [Hans Hägerdal](#)

Kontakt:

[Börje Björkman](#)

Webmaster:

[Agneta Fridhammar](#)

Postadress, telefon- och telefaxnummer:

Institutionen för humaniora, Växjö universitet, 351 95 VÄXJÖ

Tel 0470-708000 (vx)

Fax 0470-751888

Mångkulturellt och harmoniskt på familjesidan?

Av Gunilla Byrman, docent i nordiska språk

[Länk till presentation av Gunilla Byrman](#)

1 Inledning

Sedan mitten av 1900-talet har Sverige periodvis haft stor invandring. Detta har påverkat samhällslivet och de texter som produceras.

Huvudsyftet med denna undersökning är att studera texter om utlandsfödda på dagstidningarnas familjesida, att undersöka vilka genrer och textmönster som finns i texter där. [\[1\]](#)

I denna artikel kommer jag att redovisa några utgångspunkter för studien och därefter några preliminära resultat.

2 Teoretiska utgångspunkter, hypotes och forskningsfrågor

Studien bedrivs med den kritiska diskursanalysen som teoretisk ram. Analysen fokuserar på kontext, text och idéinnehåll och involverar också den diskursiva praktiken. En av den kritiska diskursanalysens premisser är att sociala identiteter, relationer och kunskaps- och värdesystem skapas och bevaras av diskursiva praktiker (Fairclough 1992, van Dijk 1993). I min analys utgår jag från den sociala och diskursiva praktik som omger texter på familjesidan.

I skapandet och bevarandet av perspektiv och betydelser har medierna en ideologiproducerande roll då de bidrar till att konstruera innebörder och betydelser. Hur texter om invandrare gestaltas är betydelsefullt i dagens samhälle eftersom segregation och rasism har blivit samhällsproblem. Det finns olika uppfattningar om invandringsdebattens innehåll. Somliga menar att den har blivit friare och mer konstruktiv, medan andra hävdar att debatten – i en populistisk anda – har blivit intolerant och vilseledande.

Teun van Dijk (1993) skriver att mediestudier från olika länder visar att tidningstexter om invandrare har ett begränsat antal ämnesval. Texterna handlar mestadels om:

1. Invandring med betoning på problem, såsom illegal invandring, alltför stort antal invandrare, bedrägeri samt demografiska och kulturella hot.
2. Brottslighet, som droger, prostitution, spel, överfall, stöld, våld och upplopp.
3. Kulturella skillnader, särskilt med fokus på kulturella avvikelser, bakåtsträvande beteende, religiös fundamentalism. De sociala problemen förklaras ofta med kulturella egenskaper hos minoritetsgruppen.
4. Etniska relationer, såsom etniska spänningar, diskriminering, och andra former av (höger)rasism, vanligen definierad som incidenter som skylls på minoritetens närvaro eller uppförande, dvs. offren ställs till svars (van Dijk 1993:248-249).

Ylva Brune (Brune 2002:150-180) har i den svenska nyhetsdiskursen sett liknande mönster. Hon skriver att:

”Invandrarkillen”, ”invandrarkvinnan” och ”invandrantjejen” fungerar i dag som stereotyper; som kategorier med en relativt fast associativ potential. Att begreppet ”invandrare” på detta sätt har laddats med innebörder långt bortom den denotativa betydelsen ”person(er) som invandrat”, kan vara en följd bland annat av nyhetsmediernas sätt att gestalta typifierade invandrare, som får gestalta abstrakta problembeskrivningar. (Brune 2002:150)

Brune har studerat tidningstexter om invandrare i Sverige från 1970-talet och framåt, och hennes resultat visar att invandrarkvinnor i mitten av 1970-talet ofta skildrades som isolerade, passiva, underordnade, okunniga och psykiskt instabila. De framställs också som om de har svårt för att anpassa sig till det moderna livet i Sverige. ”Invandrarflickor” framställs som passiva, sensuella och utsatta för tvång. Kvinnornas kläder och kroppens gestaltning spelar också en viktig roll i texterna. Männens beskrevs under 1970-talet som aktiva på den svenska arbetsmarknaden och pojkar som aggressiva, dvs. kulturmötet har gjort ”invandrarkillen” modern, men inte på rätt sätt. Likaledes är synen på sex och förhållandet mellan könen viktiga fixeringspunkter i nyhetsjournalistiken om invandrade kvinnor och män (Brune 2002:154-165).

Men dessa stereotyper har förändrats och på 2000-talet gestaltas männen som förlorare, drivna av sin religion, tradition och vanmakt inför kulturkrocken. De reagerar repressivt och våldsamt, vilket leder till machostil, förakt för svenska kvinnor och revanschlysten kriminalitet. Männens gestaltas som oförmögna att styra sina liv på ett rationellt sätt; de saknar självkontroll och beslutsamhet. Kvinnorna däremot vill frigöra sig från den gamla kulturen och de gamla värderingarna, vilket ibland kan leda till döden (Brune 2002:166-176).

Ylva Brune kan genom sina studier:

visa att de svenska nyhetsmediernas ”invandrare” har och har haft ett slags bruksvärde, åtminstone i den meningen att nyhetshistorier om ”dem” kan tjäna som språngbräda för en rad formuleringar kring vilka ”vi” är och vill vara. ”De” används som redskap för fostran till en nationell gemenskap - en gemenskap som ”de” samtidigt helt eller delvis försätts utanför. (Brune 2002:150-151)

Här vill jag understryka att mediebilderna som Brune visar på i sin analys inte stämmer med verkligheten. Detta är medieproducerade diskurser. Män och kvinnor beskrivs på olika sätt, men det gemensamma är att båda könen konstrueras som kategorier, som texterna gör generella och övergripande utsagor om. Kategorierna tillskrivs också egenskaper som står i kontrast till det typiskt svenska (Brune 2002:178).

Frågan är om det som Ylva Brune benämner ”typifierade invandrare” också finns i texterna på familjesidorna. Min hypotes är att de inte gör det, åtminstone inte i lika hög grad, eftersom jag antar att redaktionerna följer och reproducerar en nationell och harmonisk diskurs, där syftet är att hylla enskilda individer.

I denna studie har jag begränsat mig till hyllningstexter om jubilarer. Materialet studeras utifrån följande frågor:

1. Vem hyllas på familjesidorna?
2. Vilka textgenrer och textmönster finns?
3. Finns det skillnader mellan texter om utlandsfödda och svenskfödda?

4 Material och metod

Materialet består av dagstidningar, både lokala och rikstäckande, från 2000-talet. Dagens Nyheter (DN), Sydsvenska Dagbladet (SDS), Jönköpings-Posten (JP) och Vimmerby Tidning (VT) finns representerade i studien. Sydsvenska Dagbladet är den tidning som har flest utlandsfödda på familjesidan. [2] Därför har jag valt att hämta textexempel från denna tidning; texterna är från 6 maj, 16 och 30 september 2002.

Studien behandlar inte betalannonserna (icke-redaktionell text), t.ex. ”Grattis Cristina Velázquez de Castro 30 år önskar Viktor” (DN 26.5.2002) utan bara redaktionell text.

Analysmetoden är huvudsakligen närläsning. Jag har analyserat jubilartexternas form (genre och textmönster) och innehåll (vilka teman som finns i texterna) med den kritiska diskursanalysen som bas. Men jag har också gjort beräkningar av hur många texter om utlandsfödda som publicerats under en viss tid i de olika tidningarna.

5 Resultat

Nedan kommer jag att ge preliminära svar på frågorna som ställdes inledningsvis, det vill säga vem som hyllas och vilka textsorter som finns om jubilarer. I detta sammanhang är det viktigt att komma ihåg att olika texter har olika status. Slutligen kommer jag också att redovisa vad det finns för skillnader mellan texter om utlandsfödda och svenskfödda.

5.1 Jubilarer på familjesidan

Vilka hyllas på familjesidan? Frågan kan besvaras med att det är prenumeranter och deras närstående, men också de som familjeredaktionen av någon anledning anser ha ett intressant levnadsöde.

De som omskrivs på familjesidan skulle etniskt kunna indelas i tre kategorier:

1. Svenskfödda.
2. Kända utlänningar utan anknytning till Sverige som redaktionen bedömer som intressanta av ett eller annat skäl. Sådana texter är i verkligheten ytterst sällsynta. Om tidningen gör en text om en känd utlänning födelsedag hamnar texten oftast på någon annan sida, t.ex. utrikessidan, inte på familjesidan. Exempelvis uppmärksammades drottningmoderns 100 år i DN 4/8 2000 just på utrikessidan.
3. Utlandsfödda som bor i eller har anknytning till Sverige.

För att få en indikation på hur fördelningen mellan hyllningar av svenskfödda respektive utlandsfödda är undersökte jag sju dagars produktion under sommaren 2002 av de fyra tidningar som jag studerar. Resultatet i tabell 1 visar att det mest är svenskfödda på familjesidan (92 %).

Tabell 1. Fördelning av utlandsfödda och svenskfödda i hyllningstexter på familjesidan under sju dagar 2002.

Tidn.	Utlandsfödda			Svenskfödda		
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
SDS	5	5	(15 %) 10	27	31	(85 %) 58
JP	11	10	(10 %) 21	85	101	(90 %) 186
DN	3	1	(5 %) 4	51	43	(95 %) 94
VT	1	-	(2 %) 1	22	28	(98 %) 51
Totalt	(60 %) 20	(40 %) 16	(8 %) 36	(48 %) 185	(52 %) 203	(92 %) 388

Det är bara i genomsnitt 8 % av jubilarerna på familjesidan som är utlandsfödda. Att det förhåller sig så har förmodligen olika orsaker. Att färre utlandsfödda än svenskar prenumererar på tidningar kan spela roll för resultatet, men även demografiska och

kulturella faktorer påverkar. Att fira sig själv eller närstående i tidningen genom en liten bildsatt text ingår förmodligen inte alls i många utlandsföddas kulturmönster. Sydsvenska Dagbladets förhållandevis många utlandsfödda kan vara tecken på integration eller kanske kulturell anpasslighet. Dock är det värt att fundera över varför Dagens Nyheter, Sveriges största morgontidning, har så få invandrare på sin familjesida, endast 5 %. Förmodligen prenumererar inte så många utlandsfödda på Dagens Nyheter.

Trots att det är ett litet material som jag nagelfarit speglar siffrorna i tabell 1 det intryck som tidningarna ger även under en längre tid. Att Sydsvenskan är den tidning som har flest utlandsfödda på familjesidan ska ses mot bakgrund av att var tredje invånare i Malmö har invandrarbakgrund och att tidningen har stor täckning där. Det är relativt jämn könsfördelning bland jubilarerna, dock med en liten övervikt för män, utlandsfödda och svenskfödda sammantagna.

Det ska sägas att könsfördelningen mellan de utlandsfödda är osäker eftersom det inte alltid varit möjligt för mig att utifrån namnet avgöra om en viss person är man eller kvinna.

Sammanfattningsvis finns det få utlandsfödda på familjesidan, och sidan exponerar en nationell och hierarkisk samhällsstruktur, vilket visar sig i att det finns fler svenskfödda än utlandsfödda och fler män än kvinnor.

5.2 Notis

Födelsedagsnotisen karakteriseras av att den är språkligt stereotyp och kort. Nedan följer några exempel från SDS 16.9. 2002:

75 år

Harry Larsson, Malmö, den 16 september. Han är född och uppvuxen i Lund. Redan som trettonåring började han arbeta, de sista yrkesverksamma åren som kontorsvaktmästare.

Harry Larsson är intresserad av bland annat trädgård och natur.

60 år

Servitör **Georgios Morfiadakis**, Malmö, den 17 september. Han är född i Makedonien, Grekland och kom till Sverige 1965. 1967 började han arbeta som servitör på Residens Schweizeri i Malmö och fortsatte därefter på S:t Jörgen och Savoy, där han var anställd i 19 år.

Georgios Morfiadakis arbetar numera extra på Jägersro Travbanerestaurang.

50 år

Lokalvårdare **Samnieng Emerek**, Malmö, den 17 september. Hon är född i Bangkok. 1982 kom hon till Sverige och fick tjänst på Konsum i Lund. I dag är hon verksam på ISS Sverige AB, Lundaavdelningen.

Samnieng Emerek tycker om att laga mat, resa och fynda på loppmarknader. Sin födelsedag firar hon på resande fot i Thailand.

Datatekniker **Tom Tiilikainen**, Höllviken, den 17 september. Han är född och uppvuxen i Stockholm, föräldrarna kom från Finland. 1996 flyttade han till Malmö. Tom Tiilikainen är anställd på Swep i Landskrona där skraddarsydda värmeväxlare tillverkas.

Fiske, främst flugfiske, skidåkning, camping och potatisodling är några av hans intressen. Han tycker också om att fotografera och framkallar själv. Tom Tiilikainen är Mulleledare för Friluftsförbundet.

Födelsedagen firas i Spanien.

40 år

Jur kand **Marianne Ericsson**, Malmö, den 17 september. Hon är född i Uddevalla.

Dessa notiser har skrivits med utgångspunkt i uppgifter som läsarna, oftast jubilarer själv eller någon närstående, har skrivit och skickat in till redaktionen. För detta ändamål har

många tidningar ett färdigt formulär.

I Sydsvenskan Dagbladets formulär uppmanas läsaren att ange jubileans namn, adress, födelsedatum, födelseort, titel eller yrke, arbetsplats och bakgrund. Vidare kan också följande frågor besvaras: Vad gör du nu? Intressen eller hobby? Vad vill du mer berätta om dig själv?

Vissa uppgifter är obligatoriska i notiserna, exempelvis uppgiften om namn, ålder, bostadsort och födelseort som alltid finns med. Det är den sistnämnda uppgiften som gör det möjligt att skilja utlandsfödda från svenskfödda. Familjeredaktören skapar sedan en kortare eller längre notis med utgångspunkt i de inlämnade uppgifterna.

Notiserna byggs upp av individfokuserade sakpåståenden i tredje person om jubilarerna. Dessa är också bärarobestämda, dvs. det framgår inte vem som står för utsagorna. Detta ger texterna en opersonlig stil. Textschemat i notiserna följer i princip formuläret (vem? vad? när? var? hur?) och är stereotyp men också etniskt jämlikt så till vida att det inte är någon skillnad mellan texter om utlandsfödda och svenskfödda. Vissa texter i födelsedagsgalleriet framstår med sin innehållsliga begränsning ibland som språkligt torftiga och ibland smått absurda. Exempelvis framgår detta i notisen om Georgios Morfiadakis, där många läsare nog undrar var jubilarerna har sitt ordinarie arbete. Detta aktualiseras i formuleringen: "Georgios Morfiadakis *arbetar numera extra* på Jägersro Travbanerestaurang" (min kursivering). Även i notisen om Marianne Ericsson känns det inte tillfredsställande att bara få reda på jubileans födelseort. Innehållet är således ofta så kort och fragmentariskt att man som läsare måste känna till jubilarerna för att texten ska bli riktigt meningsfull. Detta är rimligtvis också meningen. Ett innehållsligt karaktistikum är att det aldrig finns några uppgifter om släktingar och vänner i dessa födelsedagsnotiser.

Som nämnts består notiserna enbart av sakpåståenden (och inga värdepåståenden). Sakpåståenden kan dock bli emotivt laddade (Cassirer 1993:176). Om jag exempelvis säger: "Idag är det den 30 november!" kan detta sakpåstående bli emotivt laddat för någon som förknippar dagen med politiska manifestationer. Kanske kan också notisernas opersonliga och bärarobestämda sakpåståenden om utlandsfödda på samma sätt bli emotivt laddade om vi som läser notiserna efter hand ser ett mönster, där de flesta utlandsfödda jubilarer har lågstatusjobb eller är arbetsökande. Notiserna säger alltså i all sin sakliga opersonlighet något om den segregation som finns på den svenska arbetsmarknaden.

5.3 Intervju

Intervju är en annan vanlig genre, och det finns både längre och kortare sådana.

Det kan se ut på följande sätt:

AKTUELLT ANSIKTE

"Djupt inne i bröstet är jag grek"

Namn: Emmanuel Morfiadakis.

Bor: i Malmö.

Ålder: 65 år den 17 september.

Tänker: ägna sig mer åt politiken.

AV ANDERS LJUNGBERG

Efter drygt 40 år som Malmöbo är Emmanuel Morfiadakis en välkänd profil i staden. I 35 år har han arbetat, därav 22 år som rektor, och i nästan 30 år har han suttit i stadens kommunfullmäktige som socialdemokratisk ledamot. Han är ordförande i tekniska nämnden och har haft mer än ett finger med i den pånyttfödelse som Malmös stadsbild har genomgått på senare år.

Men innan han kom till Sverige levde Emmanuel Morfiadakis i nästan tjugofem år i Grekland under en tid präglad av krig, politiskt våld och fattigdom.

Var är du född?

– I Thessaloniki. Min far kom från Kreta och min mor från norra Grekland.

Du var barn under andra världskriget. Minns du något av det?

– Jag var fyra år när tyskarna tågade in i Thessaloniki. Jag minns de tyska pansarvagnarna, jag minns när Thessaloniki brann och någon gång under kriget blev jag vittne till att tyskarna hängde tre greker som påstods vara sabotörer.

Efter kriget följde nya våldsamheter. Upplevde du dem också?

– Ja, det var nationalister och kommunistiska partisaner som gjorde upp om makten direkt efter krigsslutet. En hel natt pågick strider där vi bodde men på morgonen var det lugnt. Då skickades jag att hämta mjölk. Jag var åtta år och minns att det låg döda människor överallt på gatorna. Jag gick mellan liken till platsen där man delade ut mjölk men där var det stängt.

Sedan var det lugnt ett par år innan det grekiska inbördeskriget bröt ut 1947.

– Ja, och det var det värsta av allt. Jag har sett grymheter som man inte tror är sanna, jag har sett människor som stenats eller halshuggits. Broder dödade broder, kusin dödade kusin, det var rena slakten.

Drabbades din familj av alla dessa våldsamheter?

– Nej, men min far var nära att bli arkebuserad av partisanerna. Han räddades av en kretensisk partisan som kände igen honom.

Hur klarar man att leva med minnet av alla dessa grymheter?

– Det har naturligtvis satt sin spår och påverkat mig som människa. Men människan verkar vara rustad av naturen med en stark vilja att klara sig och att anpassa sig även till de svåraste situationer. Det finns någon slags läkningsprocess som gör att minnena bleknar även om de lämnar spår för livet.

– Och trots alla grymheter som jag upplevde som barn har inget varit så plågsamt som de båda dödsfall som har drabbat skolbarn på Värner Rydénskolan de senaste åren. De har berört mig mycket djupt.

Har dina egna upplevelser gjort det lättare för dig i dina kontakter med elever och föräldrar som har upplevt liknande grymheter?

– Det är naturligtvis lättare att sätta sig in i andras upplevelser om man själv har varit med om samma sak. Det är inget som man kan läsa sig till. På så vis har det nog underlättat mina kontakter med elever och föräldrar.

I morgon den 17 september fyller du 65 år och blir pensionär. Hur känns det att lämna skolan?

– Jag ska jobba höstterminen ut eftersom den nya organisationen inte är klar. Det blir inte lätt att lämna skolan men för barnen och personalen går ju livet vidare utan mig.

– Det har varit ett privilegium att arbeta med den hängivna och kompetenta personal som finns här. Jag tycker att jag lämnar en fin skola där vi lyckas få barnen att känna respekt för både sig själva och för andra. Det är viktigare än hur mycket de hinner lära sig.

Vad ska du göra när du har lämnat skolan?

– Då ska jag satsa mer på mitt politiska arbete i tekniska nämnden. Jag är stolt och glad över hur fint Malmö har blivit på senare år men det finns fortfarande mycket att göra för att stan ska bli ännu vackrare.

Funderar du någonsin på att flytta tillbaka till Grekland?

– Nej, aldrig. Det är här jag har mitt liv, mina vänner, min familj, mitt politiska engagemang även om jag djupt här inne i bröstet är grek.

Tog det lång tid för [att (!)] dig att komma in i det svenska samhället?

– Nej. Jag kom till Malmö en fredag i april 1961, på måndagen anmälde jag mig hos utlänningskommissionen vid Triangeln och på tisdagen började jag jobba på Kockums.

– Jag lärde mig språket genom arbetet och genom att jag gifte mig med en svenska. På så vis kom jag snabbt in i det svenska samhället och fann min plats här.

– Många invandrare står utanför, handlar i egna affärer, umgås bara med landsmän, ser bara på hemlandets tv, parabolantennen är ett elände. Den är ett av hindren för många invandrare att hitta en väg in i det svenska samhället.

anders.ljungberg@sydsvenskan.se

Fotnot: I morgon fyller också Emmanuels Morfiadakis yngre bror Georgios 60 år. Han har dock valt en annan bana. Se födelsedagsgalleriet. (SDS 16.9.2002)

”Djupt inne i bröstet är jag grek”

Namn: Emmanuel Morfiadakis.
Bor: i Malmö.
Ålder: 65 år den 17 september.
Tänker: ägna sig ännu mer åt politiken.

AV ANDERS LJUNGBERG

► Efter drygt 40 år som Malmö är Emmanuel Morfiadakis en välkänd profil i staden. I 35 år har han arbetet i dess skolor, därav 22 år som rektor, och i nästan 30 år har han suttit i stadens kommunfullmäktige som socialdemokratiskt ledamot. Han är ordförande i tekniska nämnden och har haft mer än ett finger med i den påryttfödelse som Malmös stadsbild har genomgått på senare år.

Men innan han kom till Sverige levde Emmanuel Morfiadakis i nästan tjugofem år i Grekland under en tid präglad av krig, politiskt våld och fattigdom.

Var är du född?

– I Thessaloniki. Min far kom från Kreta och min mor från norra Grekland.

Du var barn under andra världskriget. Minns du något av det?

– Jag var fyra år när tyskarna tågade in i Thessaloniki. Jag minns de tyska pansarvagnarna, jag minns när Thessaloniki brann och någon gång under kriget blev jag vittne till att tyskarna hängde tre greker som påstods vara saboterare.

Efter kriget följde nya våldsamheter. Upplevde du dem också?

– Ja, det var nationalisterna och kommunistiska partier som gjorde upp om makten direkt efter krigsslutet. En hel natt pågick strider där vi bodde men på morgonen var det lugnt. Då skickades jag att hämta mjölk. Jag var åtta år och minns att det låg döda

FOTO: OVE JONSSON

Som en trygg morfar eller farfar rör sig Emmanuel Morfiadakis på Värner Rydénsskolan. Barnen hejar och vinkar och kommer fram för att prata.

människor överallt på gatorna. Jag gick mellan liken till platsen där man delade ut mjölk men där var det stängt.

Sedan var det lugnt ett par år innan det grekiska inbördeskriget bröt ut 1947.

– Ja, och det var det värsta av allt. Jag har sett grymheter

som man inte tror är sanna, jag har sett människor som stenats eller halsbuggats. Broder dödade broder, kusin dödade kusin, det var rena slakten.

Drabbades din familj av alla dessa våldsamheter?

– Nej, men min far var nära

att bli arkebuserad av partisanerna. Han räddades av en kretensisk partisan som kände igen honom.

Hur klarar man att leva med minnet av alla dessa grymheter?

– Det har naturligtvis satt sina spår och påverkat mig som människa. Men människan verkar vara rustad av naturen med en stark vilja att klara sig och att anpassa sig även till de svåraste situationer. Det finns någon slags läkningsprocess som gör att minnets bleknar även om de lämnar spår för livet.

– Och trots alla grymheter som jag upplevde som barn har inget varit så plågsamt som de båda dödsfallen som har drabbat skolbarn på Värner Rydénsskolan de senaste åren. De har berört mig mycket djupt.

Har dina egna upplevelser gjort det lättare för dig i dina kontakter med elever och föräldrar som har upplevt liknande grymheter?

– Det är naturligtvis lättare att sätta sig in i andras upplevelser om man själv har varit med om samma sak. Det är inget som man kan läsa sig till. På så vis har det nog underlättat mina kontakter med elever och föräldrar.

I morgon den 17 september fyller du 65 år och blir pensionär. Hur känns det att lämna skolan?

– Jag ska jobba höstterminen ut eftersom den nya organisationen inte är klar. Det blir inte lätt att lämna skolan men för barnen och personalen går ju livet vidare utan mig.

– Det har varit ett privilegium att arbeta med den hägnivna och kompetenta personal som finns här. Jag tycker att jag lämnar en fin skola där vi lyckas få barnen att känna

respekt för både sig själva och för andra. Det är viktigare än hur mycket de hinner lära sig.

Vad ska du göra när du har lämnat skolan?

– Då ska jag satsa mer på mitt politiska arbete i tekniska nämnden. Jag är stolt och glad över hur fint Malmö har blivit på senare år men det finns fortfarande mycket att göra för att stan ska bli ännu vackrare.

Funderar du någonsin på att flytta tillbaka till Grekland?

– Nej, aldrig. Det är här jag har mitt liv, mina vänner, min familj, mitt politiska engagemang även om jag djupt här inne i bröstet är grek.

Tog det lång tid för att dig att komma in i det svenska samhället?

– Nej. Jag kom till Malmö en fredag i april 1961, på måndagen anmälde jag mig hos utlänningskommissionen vid Triangeln och på tisdagen började jag jobba på Kockums.

– Jag lärde mig språket genom arbetet och genom att jag gifte mig med en svensk. På så vis kom jag snabbt in i det svenska samhället och fann min plats här.

– Många invandrare står idag utanför, handlar i egna affärer, umgås bara med landsmän, ser bara på hemlandets tv. Parabolantennerna är ett elände. Den är ett av hindren för många invandrare att hitta en väg in i det svenska samhället.

anders.ljungberg@nyttisvenskan.se

Fotnot: I morgon fyller också Emmanuel Morfiadakis yngre bror Georgios 60 år. Han har dock valt en annan bana. Se födelsedagsgalleriet.

Detta är en intervju med en väl integrerad invandrare som kom till Sverige 25 år gammal för drygt 40 år sedan. Text och bild upptar mer än en fjärdedels sida. Centrum utgörs av en färgbild av jubilaren sittande på en bänk på skolgården på Värner Rydénsskolan; den skola som han är rektor på. Formmässigt – språkligt och textuellt – ser födelsedagsintervjuer med utlandsfödda och svenskfödda likadana ut. Textens makrostruktur är byggd på frågor och svar. Både jubilar och journalist har en urskiljbar röst och den förres känns starkast, eftersom det är han som får mest utrymme i texten. Det framgår också tydligt vem som står för olika sakupplysningar och värderingar. Vanligt förekommande i födelsedagsintervjuer är frågor om jubilarens bakgrund, arbete, födelsedag och framtidsplaner.

Men det finns innehållsliga skillnader. Texterna om svenskfödda är mer individorienterade, ofta med CV-liknande referat om jubilarens liv (utbildning, kvalifikationer, fritidsintresse, familj). I texterna om invandrare finns detta också, dock i mindre omfattning. Den viktigaste skillnaden är att det ofta finns ett samhällsperspektiv i texter om utlandsfödda. Läsaren får veta mer om förhållandena i invandrarens hemland och om invandrarens relation till det svenska samhället. Indirekt är det skillnader som fokuseras.

I födelsedagsintervjun med rektorn ovan handlar en tredjedel av texten om hans liv i Sverige och två tredjedelar om hans liv i det gamla hemlandet och om invandring. Hur detta ska tolkas är inte självklart. Möjligen är det problemorienterande teman om invandrare, t.ex. våld och umbäranden, som dyker upp även i hyllningstexterna på familjesidan. Denna text

fokuserar i det stora bakgrundsavsnittet på krig, politiskt våld och fattigdom i Grekland under jubileans barndom och ungdom. Detta kontrasteras mer eller mindre uttalat mot jubileans trygga liv i Sverige, hans svenskfödda fru, hans politiska engagemang i Malmö och hans viktiga arbete som skolledare.

Trots det stora textpartiet om hans svåra tid i Grekland gestaltar texten sammantaget och konsekvent en stark människa med en god självbild. Den bilden brukar exponeras på familjesidan, vilket kan ses som en spegling av verkligheten men också en spegling av den harmoniska familjesidan, där nära och kära hyllas.

Familjesidan från Sydsvenska Dagbladet den 16 september 2002 visar på hur olika redaktionen framställer bröderna Morfiadakis från Malmö. Här skildras den äldre brodern, rektor och ledamot av kommunfullmäktige, i en lång intervju (ca 800 ord), men i en fotnot i intervjun hänvisas till lillebror i födelsedagsgalleriet. Den yngre brodern, som är servitör, omnämns i en kort notis (ca 50 ord). Social status och högstatusjobb ger starkare medial lyskraft. Detta understryks också av genrevalet: en lång intervju har textmässigt högre prestige än en kort notis.

Kort intervju

En annan lite mindre intervjutext förekommer nästan dagligen under rubriken *Ett ögonblick* (jfr Miniintervjun i DN). Under denna vinjett återges kortare intervjuer med jubilarer. Här följer ett exempel, en intervju med en 40-årig man:

ETT ÖGONBLICK ...

Abdul-Monem Al-Edili, Lund, 40 år den 1 oktober som utbildar sig till undersköterska efter att tidigare ha arbetat som flygplansmekaniker i Libanon.

Hur började ditt intresse för flygplan?

– Från början intresserade jag mig mest för mekanik och bilar. Sedan fortsatte det med flygplan och jag utbildade mig till flygplansmekaniker. Jag är född i Amman i Jordanien men har arbetat som flygplansmekaniker i Libanon.

När kom du till Sverige?

– 1988, först till Stockholm, sedan flyttade jag till Enköping där jag bland annat arbetade på Bacho. Därefter kom jag till Lund, bodde en period i Malmö och nu bor jag och familjen i Lund igen. Ett tag arbetade jag som bilmekaniker.

Kunde du använda ditt yrke som flygmekaniker?

– Tyvärr inte. Dels beroende på språket och dels på att modellen som jag var utbildad på blivit för gammal. Så i valet att börja om från början igen med en ny flygmekanikerutbildning i Sverige, valde jag att satsa på att utbilda mig till undersköterska i stället. För närvarande arbetar jag på ett gruppboende i Södra Sandby och har ett par terminer kvar till min examen.

Det är ett långt hopp från flygplan till undersköterska?

– Ja, det är ju en helt annan bransch. Men jag trivs väldigt bra med att arbeta med människor, att kunna hjälpa dem, gråta med dem om det behövs. Genom att hjälpa andra finns också en förhoppning om att någon ska hjälpa mig den dagen jag behöver det. Dessutom finns det jobb inom vården.

Funderar du på att fortsätta utbilda dig?

– Jag hoppas att kunna fortsätta utbilda mig till sjuksköterska.

Hur firar du din födelsedag?

– Hemma med familj, släkt och vänner. Vi samlas på kvällen och sjunger ”Ja må du leva”. På morgonen är det för tidigt, då ska alla till skola och jobb så kvällen är bättre. Vi har bakat en jättestor tårta så det ska räcka till alla som kommer. Min fru och mina barn håller på att tissla och tassla om vad de ska köpa i födelsedagspresent och jag är mycket nyfiken!

LENA FORSFÄLT

(SDS 13.9.2002)

Kortintervjun har också en makrostruktur som består av journalistens frågor och jubilarens svar. Ofta framstår den korta intervjun som ett vardagligt – mer eller mindre förtroligt – samtal mest om hur jubilaren har det här och nu. Journalisten frågar ofta om yrke eller sysselsättning, framtidsplaner och hur födelsedagen ska firas. Texterna karakteriseras av enkelhet; stoffsamling och redigering är lätt att göra. Texterna verkar inte ha så höga krav på sig. De är personliga, individorienterade, inte så genomtänkta och lätta att läsa (enkelt ordval och enkel syntax). De skiljer sig både från notiserna genom att vara personliga och från de större intervjutexterna genom att vara mindre språkligt och innehållsligt formella än de. Både journalisten och jubilaren har en tydligt urskiljbar röst i dessa texter, där jubilaren får mest utrymme (80 %).

5.4 Reportage

En annan textsort är *Vi skåningar* (jfr *DN gratulerar*). Den görs antingen som en födelsedagshyllning eller som en uppföljning av en födelsedag i reportageform. Nedan följer ett exempel på denna textgenre.

Drömmen om ett jobb är stark

AV GUNNEL ARBIN

Raja Abdul Karim är besviken på Sverige. Trots att både hon och hennes make Hamid har akademiska examina i biologi får de inga jobb. Det svenska samhället är dåligt på att tillvarata invandrade akademikers kunskaper och erfarenhet.

Raja Abdul Karim, som just fyllt femtio år, är en späd varelse i sin långa gula kjol, tröja med katthuvud i mässingsglänsande nitar och gulmönstrad sjal. Men i hennes ögon kan man utläsa en fast vilja att anpassa sig till livet i det nya landet och kunna försörja sig själv.

Under vårt samtal passar hon på att avliva bilden av den muslimska kvinnan som isolerad i hemmet med maken att passa upp på:

– För tjugofem år sedan uppmuntrades alla flickor att skaffa sig utbildning, både skola och universitet, säger Raja Abdul Karim, som föddes i den nordirakiska staden Arbil.

Efter examen tjänstgjorde hon som universitetslärare på olika platser i Irak. Men hon var ambitiös och tog doktorsexamen i Norwich i England. 1990 återvände Raja och Hamid Abdul Karim till Irak, då det blivit fred efter kriget mot Iran.

– Året därpå började Gulfkriget och vi kände oss hotade, säger Raja Abdul Karim eftertänksamt. Familjen led mycket av bombningarna och bristen på mat.

Eftersom det i arabländerna är brist på universitetslärare, sökte paret jobb i Libyen och där var de i fyra år.

– Men sedan ville vi söka oss till ett tryggare land och då valde vi Sverige. Jag har två bröder i Köpenhamn och de talade varmt om Sverige och möjligheterna där, minns hon.

Så familjen, Hamid, Raja och deras tre döttrar, kom till Sverige 1999. Trygghet känner de och gläds över den men också stor besvikelse. Det har visat sig svårt, ja nästan omöjligt att hitta ett jobb som motsvarar deras kvalifikationer.

– För att få arbete måste vi förutom sfi (svenska för invandrare) också läsa svenska A och B och det tar fem-sex år, suckar Raja Abdul Karim. Jag pluggar tio timmar om dagen och tar alla möjligheter att öva min svenska.

Både hon och maken Hamid, som är ekolog, har haft många praktikplatser men ingen har resulterat i en anställning.

– Jag arbetar med att sortera insekter i Zoologiska museets samlingar i Lund, berättar Raja Abdul Karim, men när jag frågade om möjligheten att få vara kvar fick jag höra att det saknades pengar.

I stället sändes samlingarna utomlands för sortering och artbestämning.

Hamid Abdul Karim har resignerat och vill inte plugga längre. Men hustrun som besitter en stor fond av energi har satsat på ytterligare en utbildning. Hon har börjat på en tvåårig utbildning på Malmö högskola för utländska akademiker som vill bli lärare.

– Vi är indelade i två grupper, den ena som vill jobba på dagis och fritis och den andra som skall arbeta som lärare i matte och naturvetenskap. Det är en tuff kurs men jag hoppas att den skall ge mig arbete. Jag vill försörja mig själv och inte leva på bidrag.
(SDS 13.9.2002)

gunnel.arbin@sydsvenskan.se

VI SKÅNINGAR

Drömmen om ett jobb är stark

AV GUNNEL ARBIN

► Raja Abdul Karim är besviken på Sverige. Trots att både hon och hennes make Hamid har akademiska examina i biologi får de inga jobb. Det svenska samhället är dåligt på att tillvarata invandrade akademikers kunskaper och erfarenhet.

Raja Abdul Karim, som just fyllt femtio år, är en späd varelse i sin långa gula kjol, tröja med katthuvud i mässing-glänsande nitar och gulmönstrad schal. Men i hennes ögon kan man utläsa en fast vilja att anpassa sig till livet i det nya landet och kunna försörja sig själv.

Under vårt samtal passar hon på att avliva bilden av den muslimska kvinnan som isolerad i hemmet med maken att passa upp på:

– För tjugofem år sedan uppmuntrades alla flickor att skaffa sig utbildning, både skola och universitet, säger Raja Abdul Karim, som föddes i den nordirakiska staden Arbil.

Efter examen tjänstgjorde hon som universitetslärare på olika platser i Irak. Men hon var ambitiös och tog doktorsexamen i Norwich i England. 1990 återvände Raja och Hamid Abdul Karim till Irak, då det blivit fred efter kriget mot Iran.

– Året därpå började Gulfkriget och vi kände oss hotade, säger Raja Abdul Karim eftertänksamt. Familjen led mycket av bombningarna och bristen på mat.

Eftersom det i arabländerna är brist på universitetslärare, sökte paret jobb i Libyen och där var de i fyra år.

FOTO: HÅKAN RÖIDER

Att få arbeta och klara sig själv efter att ha gått en tvåårig högskolekurs — det är vad Raja Abdul Karim hoppas på.

– Men sedan ville vi söka oss till ett tryggare land och då valde vi Sverige. Jag har två bröder i Köpenhamn och de talade varmt om Sverige och möjligheterna där, minns hon.

Så familjen, Hamid, Raja och deras tre döttrar, kom till Sverige 1999. Trygghet känner de och gläds över den men också stor besvikelse. Det har visat sig svårt, ja nästan omöjligt att hitta ett jobb som motsvarar deras kvalifikationer.

– För att få arbete måste vi förutom sfi (svenska för invandrare) också läsa svenska A och B och det tar fem-sex år, suckar Raja Abdul Karim. Jag

pluggar tio timmar om dagen och tar alla möjligheter att öva min svenska.

Både hon och maken Hamid, som är ekolog, har haft många praktikplatser men ingen har resulterat i en anställning.

– Jag arbetade med att sortera insekter i Zoologiska museets samlingar i Lund, berättar Raja Abdul Karim, men när jag frågade om möjligheten att få stanna kvar fick jag höra att det saknades pengar.

i stället sändes samlingarna utomlands för sortering och artbestämning.

Hamid Abdul Karim har resignerat och vill inte plugga längre. Men hustrun som besitter en stor fond av energi har satsat på ytterligare en utbildning. Hon har börjat på en tvåårig utbildning på Malmö högskola för utländska akademiker som vill bli lärare.

– Vi är indelade i två grupper, den ena som vill jobba på dagis och fritis och den andra som skall arbeta som lärare i matte och naturvetenskap. Det är en tuff kurs men jag hoppas att den skall ge mig arbete. Jag vill försörja mig själv och inte leva på bidrag.

gunnel.arbin@sydsvenskan.se

Detta är berättelsen om en kvinna som kom till Sverige i mogen ålder för tre år sedan. Än har hon inte lyckats komma in på arbetsmarknaden trots att hon har goda kvalifikationer och arbetslivserfarenheter. Reportaget har den sedvanliga blandningen av personskildring, pratminussekvenser och närvarokänsla med journalistens personliga kommentarer i texten. Jubilarens röst är inte lika stark i reportaget som i intervjuerna eftersom journalisten brukar mer utrymme på personskildringar och kommentar (60 %).

Reportaget exponerar värderingar. Texten inleds med orden: "Raja Abdul Karim är besviken på Sverige." Sedan ges en person- och samhällsbeskrivning och jubilaren får komma till tals i pratminussekvenser, som upptar 40 % av texten. Resten är journalistens kommentar. Hon skriver att Raja Abdul Karim avlivar bilden av den muslimska kvinnan som underordnad och isolerad. Vems bild är det hon avlivar? Sannolikt är det mediediskursens bild, såsom Ylva Brune beskriver den.

Vidare berörs jubilarens bakgrund i England, Irak och Libyen och hur familjen sökte trygghet i Sverige. Makens och hennes svårigheter att komma in på den svenska arbetsmarknaden beskrivs, och en praktikplats som inte ledde till vidare anställning. Hennes

make har resignerat inför svårigheterna. Men Raja Abdul Karim kämpar vidare för att kunna bli grundskollärare, integrerad och självförsörjande. Mannens uppgivenhet och kvinnans kamp för åter tankarna till Brunns typifiering (jfr Brune 2002). Texten är bitvis samhällskritisk genom att ta upp problemet att det svenska samhället inte kan ta till vara den kompetens som finns hos invandrare. Men trots detta ligger huvudfokus i texten på individnivå, dvs. på jubilarens kamp för tillvaron i det nya landet, för ett människovärdigt liv utan bidragsberoende.

Men reportaget är inte den enda text som publicerats med anledning av Raja Abdul Karims 50-årsdag. Den 6 maj 2002 finns det en notis om jubilaren i födelsedagsgalleriet.

50 år

Studera **Raja M Abdulkarim**, Malmö, den 7 maj. Hon är född i Irak och kom till Sverige för drygt två år sedan. Raja M Abdulkarim har doktorsgrad i biologi från England och arbetade som universitetslektor i många år i Irak.

För närvarande studerar Raja M Abdulkarim vid Lärarhögskolan i Malmö där hon går en kompletteringskurs för att kunna arbeta som lärare på grundskolan.

Intressen är bland annat litteratur. (SDS 6.5.2002) (Notisen är bildsatt.)

Notisen bygger med all sannolikhet på uppgifter som jubilaren själv skickat in och som genren bjuder är texten saklig och opersonlig. De sakliga utsagorna i texten ger dock läsaren en tankeställare och kan få emotiv laddning genom att hennes kvalifikationer kontrasteras mot hennes nuvarande situation i Sverige.

6 Sammanfattande diskussion

Sammanfattningsvis kan sägas att familjeredaktionen uppvisar en nationell diskurs, där endast 8 % av dem som hyllas i olika jubilarer är utlandsfödda. Detta kan bero på att det i deras kulturmönster inte ingår att uppmärksamma födelsedagar genom en text i tidningen. Men det kan finnas andra tänkbara orsaker, såsom känslan av att familjesidans texter bara är till för svenskfödda eller känslan av obehag inför att exponera sitt privatliv i offentlighetens ljus.

Resultaten visar att det finns genrer med olika status där texternas huvudpersoner kommer till tals på olika sätt och i olika hög grad. Alla som prenumererar och vill bli hyllade på födelsedagen med foto och namn i tidningen kan bli det. Men för att bli föremål för längre texter, intervjuer eller reportage, måste familjeredaktionen anse att jubilaren har ett stort allmänintresse. Det är oftast invandrare i högstatussysselsättningar som integrerats och lyckats på den svenska arbetsmarknaden som porträtteras i längre texter.

Tre olika redaktionella textsorter har diskuterats: notis, intervju och reportage. Notistexterna byggs upp av bärarobestämda sakpåståenden om jubilaren, ofta lämnade av jubilaren själv i ett formulär där vissa uppgifter är obligatoriska och andra frivilliga. Framställningen är opersonlig och hållen i tredje person. Detta ger sammantaget en kort, ofta fragmentarisk berättelse om jubilarens liv.

Texterna som utformas med hjälp av födelsedagsformuläret och en minimal redigering har strikt fokusering på jubilaren. Släkt och vänner nämns aldrig; sådana uppgifter stryks konsekvent av redaktionen (Billing 2002). Därför blir jubilarens sociala nätverk aldrig synligt, vilket i detta avseende gör texterna jämlika. Således visar notiser om utlandsfödda respektive svenskfödda inga skillnader i form eller innehåll. Alla födelsenotiser är lika opersonliga och sakliga. Reportagen och intervjuerna har uteslutande utformats av journalister. Dessa texter är generellt sett proffsigare och vanligen längre och har högre prestige än notiserna, där jubilarerna oftast själva aktivt har bidragit med byggstenar till texten. Att både lekmän och journalister skriver notiserna har troligen i de flesta fall betydelse för innehåll och form. Födelsenotisen framstår ofta som innehållsligt och ibland språkligt torftig. Men vi ska inte glömma bort att det finns olika ambitioner med intervjuer och reportage å ena sidan och notiser å den andra. Notiserna, som har sin utgångspunkt i ett

frågeformulär, ger ett enkelt textmönster och de längre texterna ett komplexare.

De längre texterna – intervjuerna och reportagen – ger en fylligare, personligare, mer värderande och värdeladdad bild av jubilarerna. Dessa texter följer det gängse genremönstret och visar precis som notiserna ingen formmässig, textuell och stilistisk skillnad mellan texter om svenskfödda och utlandsfödda. En intervju och ett reportage måste helt enkelt se ut på ett särskilt sätt för att identifieras som just intervju och reportage. Men innehållsliga skillnader finns: texterna är alltid personorienterade, men i texter om utlandsfödda finns längre partier om jubilarernas bakgrund, ofta är det beskrivningar av det gamla hemlandet sett i ett samhällsperspektiv. De längre texterna har också ofta fokus på personens plats i det svenska samhället. På så sätt närmar vi oss den tematik som Teun van Dijk (1993) och Ylva Brune (2002) säger finns i nyhetsdiskursen, teman där problem i samband med kultur, språk och etnicitet fokuseras, som i texten ”Drömmen om ett jobb är stark”.

Således kan nyhetsvärderingen i intervjuer och reportage på familjesidan ibland likna den som finns på nyhetssidorna. Det främmande i hemlandet och svåra förhållanden där, som krig, politiskt våld och fattigdom, som i texten ”Djupt inne i bröstet är jag grek”, kan komma i fokus också på familjesidan. Detta visar att familjeredaktionen precis som nyhetsredaktionerna fokuserar på invandring, kulturella och etniska skillnader (jfr van Dijk 1993, Brune 2002).

I långa texter om utlandsfödda personer går sällan texten förbi hur, när och var, ibland också varför jubilarerna har invandrat till Sverige. Som vi har sett förekommer nyhetssidornas genrer – notis, intervju, reportage – även på familjesidan. Där gestaltas emellertid tematiken annorlunda än på nyhetssidorna. Familjesidan har ett försonligt sätt att förmedla vedermödor. Det handlar oftast om hur jubilarerna bemästrat svårigheterna, eftersom hyllningstexter bör ha en positiv och harmonisk grundton.

© [Gunilla Byrman](#)

Källor

Billing, Ingrid (2002): Samtal mellan Ingrid Billing och Gunilla Byrman i maj 2002.

Brune, Ylva (2002): ”’Invandrare’ i mediearkivets typgalleri”. I *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Redaktörer Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari. Stockholm, Bokförlaget Atlas.

Cassirer, Peter (1993): *Stilistik & stilanalys*. Stockholm, Natur och Kultur.

Fairclough, Norman (1992): *Discourse and social change*. Cambridge, Polity Press.

Lindgren, Maria (2002): ”Invandrare och tidningstext – personporträtt som symbolporträtt”. *HumaNetten* nr 11, Växjö, Institutionen för humaniora, Växjö universitet.

van Dijk, Teun (1993): *Elite Discourse and Racism*. Sage Series on Race and Ethnic Relations, volume 6. Newbury Park, London, New Delhi, Sage Publications.

[1] Undersökningen är en del av ett större projekt *Invandrare i svensk press*, i vilket Maria Lindgren och jag studerar hur olika tidningar skriver om utlandsfödda personer som lever i Sverige (se även Lindgren 2002).

[2] Tidningen har medvetet arbetat med att anställa journalister med invandrarbakgrund, och SDS distribuerar också gratis *Tidningen Rosengård* till de 20 000 boende i Rosengårdsområdet en gång i månaden (se vidare www.sydsvenskan.se under Rosengård).

Ungern och judarna. Ett schizofreniskt svar på en ovanlig assimilation

Den ungerska judendomens ursprung och ideologiska splittring

Av Attila Lajos, doktorand i historia

[Länk till presentation av Attila Lajos](#)

Judarna i Ungern har en gammal historia och magyarernas (ungrarnas) kontakter med judendomen går kanske tillbaka till det första årtusendets mitt, när magyarerna levde under kazarernas överhöghet någonstans norr om Kaspiska och Svarta havet i den legendariska ungerska urhemmet, Levedia.^[1] Spår av judiskt liv kunde även hittas i romarnas Aquincum, bredvid vilkas ruiner Budapest byggdes. Sedan fanns de med redan i Sankt Stefans kungarrike strax efter år 1000. De fanns även med när den ungerska huvudstaden Buda föll 1541 under turkarna, och de var förmodligen den enda befolkningsgruppen som trivdes under den ottomanska ockupationen. Men sedan minskade deras antal starkt och den överväldigande majoriteten av den moderna ungerska judendomen hade ett trefaldigt men senare ursprung beroende på varifrån de hade invandrat till Ungern.^[2] Den äldsta grupperingen som fortfarande var medveten om sitt ursprung var judarna som invandrade från Österrike under andra delen av 1600-talet efter det att kejsaren Leopold I hade förvisad dem från Wien. De bosatte sig i västra Ungern och blev huvudsakligen handelsmän och småproducenter. De fortsatte tala främst tyska ända fram till 1800-talets andra del och representerade en konservativ barockkultur.

Den andra gruppen utgjordes av de judar som blev borttvingade från de tjeckiska och Moraviska delarna av riket, särskild efter det att Maria Teresa hade begränsat antalet judiska familjer som fick bo i Tjeckien till max. 10 000. Dessa judar var rikare och bättre utbildade än sina föregångare och kom så småningom att dominera det judiska livet i västra Ungern och Budapest. I motsats till den först nämnda grupperingen bar de med sig upplysningens idéer och var reformvänliga. De flesta blev egalitarismens och assimilationens anhängare, och omvandlade sig till "ungrare av judisk tro" utan att de brydde sig för mycket om de religiösa riterna och skillnaderna.

Den tredje gruppen, som kom sist och bäst bevarade sin judiskhet var judarna som vandrade in från öst och etablerade sig i rikets nord östra del. Deras invandring började sporadisk redan på 1600-talets andra del, men den stora strömmen kom huvudsakligen efter Polens första delning 1772, när Galizien blev en del av det österrikiska riket. Dessa grupperingar skiljde sig markant från den övriga kristna befolkningen. De bar de traditionella dräkterna med kaftan och hatt, skägg och hår på traditionellt judiskt sätt. De assimilerades och moderniserades mycket långsammare.^[3] Det var också de som blev den antisemitiska propagandans huvudsakliga mål. Dessa, mestadels chassidiska, judar flydde fattigdomen från öst och förblev ganska länge fattiga.^[4] Deras verksamhet var främst småhandeln och krögeri. Ännu i mellankrigstiden drevs nästan alla små butiker och krogar i dessa områden av judar.

Dessa olika ursprung åstadkom också mycket olika förhållningssätt, särskild i assimilationsfrågan, men också i inställningen till de religiösa och de organisatoriska frågorna. Dessa olika attityder ledde så småningom till konflikter som genererar en splittring inom den ungerska judenheten, som är utan motstycke i judendomens historia.^[5]

Den dominerande inriktningen i de västliga delarna, och speciellt hos medelklassjudarna i

Budapest och i de flesta städerna, var neologernas. Deras uppfattning var att den förändrade, mer toleranta kristna attityden måste mötas av en förändrad och öppen judisk attityd.^[6] Judarna måste ge upp den religiösa bigottismen och följa ett av den moderna utvecklingen dikterat världsligt liv, som de övriga emanciperade kristna levde. De var anhängare av assimilationen och kallar sig gärna ungrare av israelitisk tro och inte judar. Deras organisationer leddes nästan alltid av världsliga personer och hade mycket mindre tendens att reglera medlemmarnas sociala eller religiösa liv. Dessa sekulariserade och assimilerade grupper av medelklassjudar som hade en mycket lös koppling till religionen, blev så småningom de mest inflytelserika i landet.

De östra delarna, som sagts ovan, dominerades av de ortodoxa och de chassidiska judarna med mycket mindre tendens till assimilering och en mera utpräglad judisk identitet. Deras organisationer leddes av rabbiner och det judiska levnadssättet efterlevdes betydligt strängare. De betraktade med stor misstänksamhet neologernas inställning speciellt i religiösa frågor och försökte bekämpa den. Mellan representanterna från dessa två grupperingar var de sociala kontakterna mycket sporadiska även om de befann sig i samma geografiska område eller samma stad. Splittringen manifesterar sig inte bara i de religiösa attityderna. Mellan neologerna och de ortodoxa fanns betydande skillnader även i deras politiska uppfattningar. Neologerna var främst influerade av den ungerska elitens konservativt liberala attityd medan de flesta vänsterradikalerna härstammar från den mera fattiga ortodoxa skikten.

Det fanns mellan dessa två huvudgrupperingar ett mindre antal s.k. status quo-judar som inte ville tillhöra någon av dessa två större sammanslutningar.

Judarna i det ungerska sociopolitiska livet före första världskriget

Tack vare de positiva reformerna som infördes redan på slutet av sjuttonhundratalet växer den judiska befolkningen i den österrikiska monarkien avsevärt. På mindre än hundra år mångdubblades den både i absoluta och relativa tal. Från 80 775 personer år 1787 ökade den judiska befolkningen år 1880 tack vare höga födelsetal och en alltmer tilltagande invandring från Östeuropa till 624 826 personer, som utgjorde 4,4 % av befolkningen.^[7] I Storungern ökar sedan antalet judar till 911 227 år 1910, en siffra som utgjorde nästan 5 % av den totala befolkningen på runt 21 miljoner invånare.^[8]

Ungern fick efter 1867 en bred autonomi inom den nybildade dubbelmonarkin Österrike-Ungern, och den ungerska lagstiftningen blev betydligt mera tolerant och liberal.^[9] Lagstiftarna hade i sikte landets snabba modernisering och borgerliga utveckling. En bieffekt av den toleranta lagstiftningen blev en drastisk ökning av den judiska invandringen från öst - men också en hög assimilationstakt och ungersk lojalism bland judarna i Ungern.

I den liberala eran som följde i Ungern i spåren av denna nyvunna autonomi, som hade sina rötter i den ungerska borgerliga och nationella revolutionen 1848-49, började den ungerska judendomens gyllene år.^[10] De fick lika politiska och juridiska rättigheter som landets övriga befolkning och 1895 jämställs det israeliska trossamfundet med alla de övriga.^[11] Randolph L. Braham skriver om detta på följande sätt: "After its emancipation in 1867, the Jewish community of Hungary enjoyed an unparalleled level of multilateral development ... as a consequence of the Hungarian policy of tolerance, the Jews considered themselves as an integral part of the Hungarian nation."^[12]

Trots regimens aristokratiska och i grund och botten reaktionära karaktär, särskilt mot de andra minoriteterna, upplevde den ungerska judendomen sin guldålder i perioden efter den dubbla monarkins instiftande. Judarnas företagsamhet gjorde att de på några få årtionden lyckades inta avgörande ekonomiska, finansiella och kulturella positioner i landet. Det var en tid av frenetisk uppåtsträvande och en tyst, nästan (o)helig allians verkade fungera mellan den ungerska eliten och judendomens ledande skikt efter 1867.^[13] Judarna visade sig vara den minoritet som ivrigast assimilerade sig i den ungerska kulturen och understödde de ungerska strävandena att homogenisera och magyarisera landets mycket

blandade befolkning.[\[14\]](#) Enligt folkräkningen 1910 var bara något över 54 % av landets befolkning ungersktalande och hit medräknades också de 77 % av de över 911 000 judarna.[\[15\]](#)

Judendomen assimilerades och magyariseras främst genom sina egna organisationer.[\[16\]](#) De var väl medvetna om att den liberala regimen - som främst representerade den dominerande ungerska befolkningen - var deras främsta sköld mot de antisemitiska manifestationerna. Denna medvetenhet hade som konsekvens att inom den assimilerade judendomen utvecklades starka känslomässiga band mot hemlandet Ungern, och de flesta judarna identifierade sig med de ungerska strävandena. De blev ivriga patrioter och förespråkare av den ungerska hegemonin inom landet.[\[17\]](#) Även inom den judiska intelligentsian - som producerade stora personligheter inom den ungerska litteraturen och kulturen i allmänhet - var de flesta förespråkare av de ungerska nationalistiska intressena. Samtidigt var den ledande ungerska eliten väl medveten om behovet av en borgerlig utveckling. Eftersom man inom den ungerska befolkningen inte var benägen att syssla med de borgerlig-kapitalistiska aktiviteterna betraktades den lojala judendomens avancemang inom den kapitalistiska sektorn med välvilliga ögon. Stora delar av landets industriella och finansiella liv kom på så sätt i judiska händer och detta med regimen stöd och goda minne. Att judarna var, ur moderniseringens och den borgerliga utvecklingens synpunkt, progressiva krafter i samhället och erkändes av många även utanför den politiska eliten. Judarna ledde den liberal-demokratiska rörelsen också, och det demokratiska partiet som grundades i början på 1900-talet hade sin främsta bas bland judarna i Budapest. Frimurarrörelsen hade en stor andel radikala judiska intellektuella bland sina medlemmar och dessa samverkade med samhällets övriga liberal-demokratiska krafter för en demokratisering av livet i Ungern. Vänsterradikalismen hade också en stor andel judiska intellektuella bland sina representanter, och detta kom sedan att visa sig i deras stora deltagarandel bland ledarna av revolutionerna som följer i första världskrigets spår.

Judarna var starkt närvarande i det kulturella och vetenskapliga samhällslivet. Intressant ur deras identitetssynpunkt var att många av tidningarna eller organisationerna runt sekelskiftet som grundades och leddes av judar inte hade något i deras namn som syftade på detta. Tvärtom, hade de ofta namn som inkluderade orden *ungerska*, t.ex. tidskriften *Den ungerska samhällsvetenskapliga revyn* grundad 1900 av framstående judiska samhällsvetare. Namnet på deras bästa litterära tidskrift: *Nyugat* (Väst) speglade de ledande judiska grupperingarnas politiska och kulturella huvudinriktning. Denna tidskrift samlade - förutom judarna som grundade den - den absoluta gräddan av den ungerska litterära och konstnärliga eliten i en samverkan som var fri från antisemitiska övertoner.

Den mest inflytelserika och tongivande delen av judarna var alltså sekulariserade ungrare runt första världskriget, men tillhörigheten till den ungerska nationen var en viktig beståndsdel även i identiteten hos den stora majoriteten av de religiösa judarna. De såg sig själva som ungrare av judisk tro. Samtidigt kan man lugnt påstå att de sekulariserade judarna i Ungern före första världskriget också representerade en stor del av avantgarden för den rationella, internationalistiska och vetenskapliga världsåskådningen i landet. Och de flesta agerade inte som judar utan som en del av den ungerska nationen.

Den förda toleranta politiken det gjorde möjligt för judarna att frenetisk leta sig in i den nya växande borgarklassen och de fria yrkena. På så sätt blev de kraftig överrepresenterade i den skolade medelklassen. Judarnas andel bland studenterna på universitet och högskolor var över 30 % och 20-50 % inom de fria yrkena. Denna andel var enorm jämfört med deras totala andel i befolkningen på bara 5-6 %.[\[18\]](#)

En annan effekt av den toleranta politiken blev att den judiska majoritetens ungerska patriotism lämnar mycket lite plats till sionismens utbredning. Sionismen var ganska impopulär bland Ungerns judar i alla grupperingar. Sionismens grundare, Theodor Herzl, själv född i Budapest, visste varför och på den sionistiska världskongressen i Basel, 1897 sade han: "I denna antisemitiska värld hade vi bara två oaser: Storbritannien och Ungern." Och detta var därför hans berömda uttalande "Wir sind ein Volk, ein Volk" ingenstans

mötte det större motstånd än just i Ungern.[\[19\]](#)

Men judarnas väldiga och snabba avancemang inom landets ekonomiska och kulturella liv skapade så småningom en livlig debatt och en antisemitisk motreaktion och propaganda som, trots regimens snabba och hårda motåtgärder, lämnade latent men djupa spår i den ungerska allmänna opinionen.[\[20\]](#)

Samtidigt var en del av de judiska intellektuella - trots deras höga assimilationsgrad och patriotism - mycket mindre benägna till nationalism än den övriga befolkningen. Många av de judiska vänsterintellektuella bortsåg från styrkan som fanns i de nationella och konservativa strömningarna som alltmer fick övertaget i landet ju närmare det första världskriget man kom. De litade för mycket på rationalismen även när den nationella katastrofen kom i krigets spår, och detta var ett stort misstag. De kom att begå detta misstag när för många av dem anslöt sig till Béla Kuns kommunistiska regim som kom till makten den 21 mars 1919, och även lägre framåt när de inte ville inse att en regim som den nazistiska kunde begå helt irrationella handlingar som motsade varje västerländsk rationalism. Första världskrigets slut satte punkt på den liberal-rationella utvecklingen i Central- och Östeuropa och med detta satte punkt även på judarnas guldepok.

Ungern, judarna och fredsavtalet vid Trianon

Axelmakternas nederlag i det första världskriget medförde den största nationella katastrofen i Ungerns historia sedan nederlaget mot turkarna vid Mohács, 1526 och den påföljande tredelningen av riket 1541.

Efter vapenstillståndet i november 1918 upplöstes den mångnationella österrikisk-ungerska armén helt. Samma månad utbröt i Ungern en borgerlig-liberal revolution som proklamerade landets utträde ur dubbelmonarkin och avsatte konungen. Denna s.k. stockrosrevolutionen, ledd av den västvänlige greven Károlyi väckte få protester utanför landet. Men på våren 1919 övergick denna borgerliga omvandling i en kommunistisk revolution med en röd terror som så småningom följde i dess spår. Revolutionens ledare bad den sovjetiska röda armén om hjälp och detta framkallade segrarmakternas ingripande.[\[21\]](#) De gav mandat till de tjeckiska och rumänska arméerna - som redan var stationerade vid demarkationslinjer innanför Ungerns gränser - att ingripa och slå ner revolutionen. Efter kortvariga framgångar besegrades den hastigt mobiliserade ungerska röda armén av den flerfaldiga övermakten och den rumänska armén ockuperade och plundrade Budapest.[\[22\]](#) Dessa dagar beskrivs som Ungerns svartaste i de ungerska historieböckerna. Förödmjukelsen var total. Med den föraktade rumänska armén i Budapest blev Ungern fullständigt överlämnat till segrarmakterna och utan någon möjlighet att opponera sig mot deras fredsvillkor. Fredsavtalet som undertecknades i Trianon 1920 tvingade Ungern att avträda 2/3 av sitt territorium och förlora över 10 miljoner (av vilka över 3 miljoner ungrare) av sin ursprungliga befolkning som före kriget var över 18 miljoner.[\[23\]](#)

Den nationella katastrofen öppnade vägen till letandet efter syndabockar, och den antisemitiska propagandan, som bromsades före kriget av regimen, började växa och få allt större betydelse.

Trots att landets uppdelning var beslutad redan innan den röda revolutionens nederlag knöt folkopinionen - felaktig men verklighetsskapande - denna katastrof till judarna. Béla Kun, den röda revolutionens ledare, var jude och de flesta av hans ministrar var också judar. Många av de s.k. Leninpojkar som reste runt i landet för att - med ganska hårda metoder - "stärka den revolutionära andan" bland bondebefolkningen, var också judar.[\[24\]](#) Detta förde med sig att den följande kontrarevolutionära reaktionen fick en stark antisemitisk prägel, och antisemitismen fick näring under hela perioden mellan de två världskrigen. De flesta ungrare ansåg att landet kunde utverka bättre fredsvillkor utan den röda revolutionen som judarna beskyldes för. Reaktionen blev grym och präglades av en nästan fanatisk antibolsjevism och antisemitism.[\[25\]](#) Tusentals arresteringar genomfördes - inte bara mot

judar förstås - och över 100 dödsdomar förkunnades och 74 av dessa verkställdes. Ett stort antal framstående judiska vänsterintellektuella tvingas på flykt.^[26] Denna antibolsjevism och antisemitism kom, med vissa lugnare perioder, att präglade den ungerska regimen i hela perioden som slutar med Ungerns militära nederlag i andra världskriget.

Den nya attityden mot judarna gjorde att obalansen i de ungersk-judiska relationerna inom medelklassen började ännu starkare uppmärksammas efter det första världskriget. Allt fler röster började höras om "det judiska problemet" i Ungern och om att judarnas dåliga påverkan på det ungerska samhället bestämt måste begränsas. Detta var också en period när uppfattningen om judarna som en egen ras börjar slå rot i allt större kretsar i Ungern. Ändå fick den ungerska antisemitismen omedelbart efter världskriget främst en nationell prägel, och de rasistiska tankarna slog igenom först i slutet av 30 talet, och då främst under tysk påtryckning.

Men i Ungern gjordes en avgörande skillnad mellan jude och jude. Det blev främst de nyinvandrade judarna eller de vänsterintellektuella som gärna betecknades som utlänningar, som icke assimilerade "galizier" som ansågs vara mer till skada och till en börda för den redan så hårt slagna nationen. Denna identifiering gjordes villigt även av den stora majoriteten av de sekulariserade och assimilerade judarna som ville betrakta sig främst som "ungrare av israelisk trosbekännelse" med minimala beröringspunkter med dessa "galizier".^[27] Dessa assimilerade judar vägrade tro att guldepoken tog slut även för dem. Den senare framgången med vilka deportationerna 1944 genomfördes förklaras av många historiker genom "the furious anti-Semitic tide that swept over the country's cultural and political landscape during the interwar period" kombinerad med judarnas fortsatta tillit på den ungerska regimen - trots att den kontrarevolutionära reaktionens portalfigur, amiralen Miklos Horthy var en, om även moderat, antisemit.^[28] Varför bevarades denna tillit?

Den ungerska inrikes- och utrikespolitiken i mellankrigsperioden

Efter amiral Miklos Horthys maktövertagande och den påföljande vita terrorn, den anstormande antisemitismen gav 1920 upphov till den första antijudiska lagen i Europa i denna period (se nedan) och även kommunistpartiet förbjöds. Trauman som landet genomgick efter fredsavtalet vid Trianon och efter minoriteternas "svekkfulla" uppträdande lämnade djupa spår i folkpsyket. Paranoian och misstänksamheten mot allt som inte var ungersk i landet ökade. Nationalismen och irredentismen blev de viktigaste beståndsdelarna i den nya ideologin som växer fram. Övertygelsen bara ökade att det var de icke ungerska elementens vändning mot "det tusenåriga ungerska riket" som drev landet i katastrofen och att bara genom att rensa Ungern från allt som inte var ungersk - eller åtminstone genom att ta makten ifrån dem - kan landet igen återuppstå. Denna nya ungerskhet kunde definieras som nationalistiskt, konservativt, kristet och, som en logisk konsekvens, antisemitiskt. Att de forna allierade, judarna med Béla Kun i spetsen, deltog i så hög grad i den ödesdigra röda revolutionen var ett tydligt bevis på att det inte gick att lita på dem.

Men den förste ministerpresidenten som regerar en längre tid efter de oroliga tiderna - mellan 1921 och 1931 - greve Stefan Bethlen, var en pragmatiker förutom att han var en typisk representant för den gamla aristokratiska ledningen. Den största delen av den gamla moderata aristokratin som återkom till makten med premiärministern greve Bethlens regering stödde Bethlens politik. De insåg att i landets dåvarande situation skulle en glidning mot extremism leda till ännu värre följder och bromsa utvecklingen. Bethlen kompromissade med socialdemokratin och en viss politisk avspänning inträdde som även judarna hade mycket att vinna på.

Rädslan för kommunismen - och sedan också för den växande högerextremismen efter det nazistiska maktövertaget i Tyskland - gjorde att det konservativa ledarskiktet med Horthy i spetsen inför en alltmer auktoritär regim. Ändå menar Maria Kovács att jämfört med Italien och Tyskland var Ungern "a somewhat special case ... Unlike those countries, Hungary did not embark on a dictatorial path in the interwar period. Despite its defeat in World War I,

two leftist revolutions in 1918 and 1919, and a rightist counterrevolution in 1920, this country managed to rescue a measure of its old fashioned liberal traditions and to reconstruct a parliamentary regime that, though far from being a model of political democracy, still survived...until the German occupation of the country in March 1944." [29]

Regeringen hårdbevakade både vänster- och högerextremismen och det fascistoida pilkorspartiets ledare, överste Szálasi blev upprepade gånger dömd och fick sitta i fängelse. Vänsterextremismen straffas ännu hårdare. Kommunisternas samarbete med sovjetryssarna var det värsta som den dåvarande ungerska regeringen - eller domstolarna - kunde tänka sig och många av kommunistpartiets medlemmar fick också sitta långa år i fängelse. [30] Det socialdemokratiska partiet fick utstå en rad trakasserier men förbjöds aldrig, trots att: "by 1944, a free and legal social democratic party was a striking anomaly in the German dominated Europe". [31]

Trots denna inre balanspolitik var Ungern vid denna period redan både utrikespolitiskt och ekonomiskt stark beroende av Tyskland. Utrikespolitikens absolut högsta mål att åtminstone delvis återfå de förlorade territorierna, och det faktum att Tyskland var det enda land som ville och kunde effektivt stödja denna politik gav egentligen inga riktiga valmöjligheter. Münchenöverenskommelsen 1938 mellan Tyskland och Västmakterna öppnade vägen mot denna målsättnings förverkligande. Den innehöll en klausul om de ungerska minoriteterna som tvingade Slovakien - och senare Rumänien - att börja förhandla med Ungern om en lösning kring gränsterritorierna som hade ungersk majoritetsbefolkning. Ungern fick tillbaka ett territorium på 11 927 km² med över en miljon invånare med en absolut ungersk majoritet. Den tyska medlingen i denna återförening gjorde att den allmänna opinionen blev avgjort tyskvänlig, och detta påverkade även den ungerska inrikespolitiken. Senare, i samband med Tjeckoslovakiens upplösning på våren 1939, togs även delar av Ruteniet tillbaka. Detta var ett territorium som tillhörde det historiska Ungern men hade inte någon ungersk majoritet.

Trots att det fanns starka krafter inom det ungerska ledarskiktet, med Horthy och Teleki i spetsen, som försökte undvika en för nära allians med Tyskland och hålla dörren öppen även mot Storbritannien, blev denna politik ingen större succé. [32] Det tyska inflytandet i hela det ungerska samhällslivet, särskild efter Anschluss 1938 då Tyskland blir granne med Ungern, blev för stor. Ekonomin dominerades av relationerna med Tyskland, och 1939 gick över hälften av den ungerska handeln mot den nya stora grannen i väst. Detta beroende lämnade sina tydliga spår i den inrikespolitiska maktbalansen som var ofta styrd av de tyska kraven som ställdes mot de ungerska politikerna. Tyskland hade också andra, utrikespolitiska möjligheter att påverka den ungerska inrikespolitiken. Dessa kom främst genom de fortsatta ungerska ansträngningarna att återfå resten av de 1920 förlorade territorierna. Efter Frankrikes fall 1940 öppnades möjligheten att ta upp Transsylvaniens fråga med Rumänien. Förhandlingarna mellan den ungerska och den rumänska regeringen som inleddes på tyskt initiativ på sommaren 1940 strandade och båda länderna ber stormakterna Tyskland och Italien att medla. Förhandlingarna inleddes på nytt i Wien och ett nytt kompromissbeslut antas i augusti 1940 som gav Ungern tillbaka norra Transsylvanien med en ungersk majoritetsbefolkning men också med en betydande rumänsk minoritet. Den allmänna glädjen över denna framgång och över det som ansågs som tysk generositet mot Ungern - och rädslan att inte förlora de tillbakavunna territorierna - drev Ungern ännu djupare in under den tyska politikens inflytande.

Den ungerska judendomen i mellankrigstiden och den ungerska judepolitiken i denna period

Judarnas andel i totalbefolkningen efter Trianon ökade inte nämnvärt men deras andel ökade i städernas befolkning. På det sättet blev de också mer synliga för makten. Den absolut största majoriteten av judarna levde i städer och runt 15 % av storstädernas befolkning var av judiskt ursprung. I Budapest, av stadens befolkning på nära 1 miljon, var över 23 % judar (56 % av den judiska befolkningen bodde i Budapest). Denna

koncentration förklarar delvis deras kraftiga överrepresentation på universiteten och högskolorna och i de s.k. fria yrkena. År 1920 var över 50 % av juristerna, 45 % av läkarna och runt 15 % av de privatanställda ingenjörerna i Ungern judar. Parallellt med att denna situation alltmer uppmärksammades dök ett annat problem upp. Efter fredsavtalet i Trianon flydde ett allt större antal intellektuella till moderlandet från de avträdde territorierna, en situation som skapade ett överskott av akademiker med stor arbetslöshet bland intellektuella som följde. [\[33\]](#)

Den växande antisemitismen fick på så sätt ny näring och paranoian som dominerade efterkrigsperioden gjorde att judarna utpekades som ett problem även ur denna synpunkt. För att tillfredsställa denna antisemitiska stämning antas 1920 en ny lag som införde en s.k. numerus clausus i antagningen på landets universitet och högskolor. Detta betydde att varje folkslag skulle få en för deras andel i totalbefolkningen proportionell antal platser vid antagningen och inte mer. [\[34\]](#) Judarna fick alltså bara 6 % av platserna. Lagen slår, utan att direkt och öppet vara riktad mot judarna, hårdast mot dem. [\[35\]](#) Högerextremisternas krav på direkta diskriminerande åtgärder mot judarna tillbakavisas av regeringen ledd av greve Paul Teleky och inte ens lagen om numerus clausus efterlevs med någon större stränghet. [\[36\]](#) Merparten av befolkningen och särskilt utlandet slogs med häpnad av dessa allmänna antijudiska bestämmelser som stred mot fredsöverdragets bestämmelser om minoriteterna. [\[37\]](#) De ungerska judarna tillbakavisade all yttre inblandning i dessa bestämmelser. Deras ledare hade förblivit ungerska patrioter, och judarna ville inte att de skulle betraktas som en minoritet även om detta skulle ha inneburit att de föll under fredsöverdragets skydd. De deklarerade att de var en del av den ungerska nationen och ville bevara de goda relationerna med det ungerska samhället och ville inte dra fördelar genom ett fredsöverdrag som slog sönder deras hemland. [\[38\]](#) Och de verkade ha rätt. Den nästkommande premiärministern, greve Bethlen, var en realpolitiker trots att han själv var antisemit. Han insåg att det högsta utrikespolitiska målet: revisionen av fredsavtalet från Trianon var omöjligt att uppnå utan en inre ekonomisk konsolidering. Han, som många av sina ledarkolleger, insåg att detta inte kan realiseras utan det inre och yttre judiska storkapitalets hjälp. Så han var beredd att åsidosätta sina personliga känslor för att förbättra relationerna med judenheten. På så sätt, trots den tilltagande antisemitismen, återskapades de vänliga relationerna mellan aristokratin och den judiska storbourgeoisien. Allt började likna situationen före kriget. Den judiska storbourgeoisien accepteras igen som tyst partner i ledarskapet. Horthy spelade ofta bridge med dess representanter. [\[39\]](#)

Resultatet av detta samarbete började så småningom visa sig även i den inrikespolitiska situationen. De högljudda antisemiterna tystas, och 1928 upphävs de diskriminerande klausulerna i numerus clausus bestämmelserna. Efter det, under en tioårsperiod, antas inga antijudiska bestämmelser. [\[40\]](#) Judeproblemet begränsades främst till diskussionerna om den tilltagande judeinvandringen från öst, och de samhälleliga problemen som skapades av denna invandring. I detta avseende var den assimilerade och etablerade judendomens inställning mycket lik regeringens; båda vill begränsa denna invandring. Oron som skapades av dessa främlingar gjorde att regeringen redan 1925 fick fullmakt från parlamentet att efter egen bedömning utvisa alla främmande element som visade sig vara skadliga för landet. 1930 blev alla främlingarna i landet speciellt bokförda och en speciell institution som tog hand om deras ärenden skapades. [\[41\]](#)

Detta relativa lugn i inrikespolitiken och i judefrågan började allvarligt naggas i kanten på grund av den sociala oron som skapades i kölvattnet av den ekonomiska krisen som började runt 1930 i Ungern. Denna oro ledde så småningom till Bethlen regeringens fall och regeringsmakten kom 1932 i före detta högerextremisten och nazisympatisören Gyula Gömbös händer. [\[42\]](#) Gömbös, som visade sig vara en pragmatisk politiker, höll sig till sina löften och fick på det sättet det judiska kapitalets fullhjärtade stöd i den ekonomiska konsolideringen efter krisen, och konsolideringen betydde att även hans egen position konsoliderades. Judarna, som fortfarande troget deklarerade sin enhet med det ungerska folket och även bad den amerikanska judendomen att stödja Ungerns revisionistiska strävanden, luras i fällan. [\[43\]](#) Ty, trots vapenvilan med judarna, var Gömbös en helhjärtad Tysklandsvän och hans regering medförde att ett allt större antal likasinnade fick viktiga

positioner inom den statliga administrationen. Samtidigt utvecklade han, med sin fascistoida propaganda, ett brett stöd för sina idéer främst inom den lägre medelklassen och i den, av stor arbetslöshet fortfarande plågade intelligentian, något som senare fick avgörande betydelse för landets öppenhet inför tysk påverkan.[\[44\]](#) Hans planer vävda tillsammans med Hermann Göring om att göra Ungern till en fascistisk stat förhindrades förmodligen bara av hans plötsliga död 1936. Under hans regeringstid bildades en rad naziliknande högerextremistiska partier och deras antisemitiska propaganda fick en allt bredare lyssnarskara. Det tyska inflytandet inom landet kunde inte längre uppvägas - trots försök från de följande regeringarna och aristokratin. Men den tyska lösningen på judefrågan accepteras inte, inte ens efter det att Tyskland börjar visa fortsatt stöd för den ungerska revisionismen.[\[45\]](#)

De ungerska judarna kände inte igen den nalkande faran och fortsatte visa fullt förtroende för landets ledare. Många av dem var även beredda att bortförklara den växande antisemitismen som förstälilig med tanke på vissa judars svekfulla agerande i de svåra tiderna efter det första världskriget.[\[46\]](#) Huvudlösningen för de flesta och mest tongivande judarna var fortfarande att göra den judiska närvaron i landet så osynlig som möjligt genom en nästan fullständig social och kulturell assimilation. Judarna måste bli riktiga ungrare som bara skiljer sig religiöst från andra ungrar. Den dominerande uppfattningen uttrycks på följande sätt av landets kanske mest inflytelserika jude, ordföranden i det israelitiska samfundet i Budapest, Samu Stern: "Judendomen var sen 2 000 år tillbaka bara en religion och inte en nation eller nationalitet ... Vi hade alltid sagt att den ungerska judenheten var och kommer alltid att förbli en organisk del av den ungerska nationen. Vi kommer att driva vår aktivitet i denna anda, alltid till samfundets och landets fördel. I Ungern hade det aldrig existerat - och skulle aldrig existera - ett separat judiskt parti, ty medlemmarna av det judiska religiösa samfundet vill inte bli andra än ungrare av judisk tro som - genom att bevara sin religiösa trohet - vill fullfölja sina rättigheter och skyldigheter".[\[47\]](#) Den ovan uttryckta ståndpunkten beskriver ganska väl ställningstagandet hos medlemmarna i alla de judiska samfunden i Ungern, något som gjorde att sionismen förblev obefintlig i Ungern även efter Trianon. Något mera utbrett var sionismen i de avträdde delarna och speciellt i Transsylvanien, och därifrån kom den till Budapest också efter återföreningen i augusti 1940.

Judelagarna och den ungerska judepolitiken efter Anschluss

Efter Anschluss blev det klart att Ungern inte kunde ha en helt oberoende politik gentemot Tyskland. Också den inre nazistiska högerextremismens tryck på regeringen var större än någonsin. Två månader efter Anschluss, när Tyskland blev landets enorma granne, antas den första judelagen.[\[48\]](#) Den begränsade bland annat judarnas andel i de s.k. fria yrkena och bland de anställda i bank- och affärsverksamhet till max. 20 %. En frist på fem till tio år ges för förverkligandet av lagens bestämmelser. Runt 15 000 judar berördes av denna lag som ändå betraktas som mild jämfört med judelagarna i de övriga länderna i Mellaneuropa.[\[49\]](#) Judarna själva, som var medvetna av den tilltagande betydelsen som "det judiska problemet" började få i samhället, var beredda att acceptera dessa mildare begränsningar för att ta loven av högerextremisterna. De ville inte ens att utlandet intervenerade till deras fördel.[\[50\]](#) Men denna mildhet upphörde i maj 1939 då den andra judelagen antogs. I det hårdnade inrikes- och utrikespolitiska klimatet godkändes - trots betydande opposition - en lag som starkt försvårade judarnas situation.[\[51\]](#) Medan den första lagen definierade judarna ur konfessionell synpunkt får judarna i den nya lagen också en rasistisk definition. Även en del av dem som konverterade till kristendom efter 1919 betraktades som judar.[\[52\]](#) Historikern Maria Kovács sammanfattade väl essensen i denna andra lag:

The new law withdraws some basic political and civil rights by restricting the exercise of the franchise to members and descendents of Jewish families with a record of domicile in the Hungarian Kingdom before 1867. The law stipulated a gradual removal of Jews from the judicial bench and public education over the course of five years. Jews were allowed to be editors only

of Jewish newspapers and were not permitted to be directors of theatres. The government-set ceiling of Jews in intellectual occupation was to be gradually reduced to 6 percent. A 6 percent ceiling was imposed on trading licences in Jewish hands so that no new licenses could be granted to Jews until the proportion was reduced to 6 percent. In commerce and industry, the law set a 12 %-ceiling on the proportion of salaries paid to Jews by any firm. The proportion of public contracts awarded to Jewish firms was also to be reduced to 6 percent. The right of Jews to ownership of land was restricted.[\[53\]](#)

Ungefär 200 000 personer berördes av lagen men den praktiska tillämpningen var mycket varierande. Till skillnad från Tyskland fanns ju ingen diktatur i Ungern och de ansvariga myndigheterna eller institutionerna var ofta beredda att se mellan fingrarna.[\[54\]](#) Det judiska samfundet försökte nu försvara sig. Budapest samfundets ordförande Samu Stern åkte till London för att be om hjälp från judarnas världsorganisationer och uppmanade dem att försöka övertyga regeringarna i England och USA om att intervensera. Framgången uteblev.[\[55\]](#) Båda ansåg att en intervention för att hjälpa judarna bara skulle skärpa Tysklands attityd och driva Ungern ännu närmare tyskarna. Lagen slog i alla fall aldrig så hårt som den var tänkt, och detta faktum kom att ge extremhögern tillfälle att starkt kritisera regeringen. Den ungerska politikens glidning mot extremhögern fortsatte i takt med de tyska framgångarna. Extremhögerens oroväckande agitation mot judelagarnas slappa tillämpning, och det ökade tyska beroendet och trycket ledde i juli 1941 till genomdrivandet av den tredje judelagen.[\[56\]](#) Den var rent rasistisk och siktar nästan uteslutande till att försvara ungrarnas "rasrenhet". Den förbjöd bl.a. giftermål eller sexuella relationer mellan kristna och judar. Lagen kungjordes i augusti 1941, trots det att överhuset i parlamentet först avslög lagen och trots de starka protesterna, speciellt från de kyrkliga ledarnas sida. Genom lagens kungörelse hade judarnas uteslutning ur samhället som en onyttig och lägre stående ras genomförts.

Men detta räckte inte för de tyska nazisterna som pressade på regeringen för ytterligare åtgärder mot judarna. I landet bodde tusentals judiska och icke-judiska flyktingar från de tyskockuperade länderna som starkt irriterade tyskarna.[\[57\]](#) För att blidka dem beslutades då arresteringen och överlämnandet av över 16 000 judar som befann sig i Ungern som flyktingar och inte hade ungerskt medborgarskap. Tyskarna tog emot dessa judar och dödade runt 12 000 av dem i en massaker i Kaminitz-Podolsk i Polen i augusti 1941. Men den ungerska regering hade inte några kriminella intentioner med överlämnandet och när uppgifterna om massakern nådde Horthy och den ungerska regeringen stoppade inrikesministern Keresztes-Fischer alla deportationerna. I Ungern fanns då runt 100 000 judiska flyktingar som låg i farozonen för deportation.[\[58\]](#) Men andra åtgärder, som kom att kosta tusentals judars liv, speglade den hårda antijudiska atmosfären. Lagen om den obligatoriska arbetstjänsten 1939, som från början var avsedd för alla som ansågs som inte lämpliga för vapentjänst och som främst riktades mot vänsterradikaler, användes nu nästan uteslutande mot judarna. Efter 1941 ansågs alla judar som opålitliga och olämpliga för vapentjänst. Denna allmänna misstänksamhet och de inkallade judarnas rättslöshet ledde till att många ohyggliga övergrepp begicks mot dem.[\[59\]](#)

Underblåst av det tyska stödet ökade den antisemitiska hetsen inom extremhögern och deras representanter blev alltmer högljudda.[\[60\]](#) I denna oroliga atmosfär bestämmer sig den moderata eliten med Horthy i spetsen att bromsa den farliga utvecklingen. De insåg att nazisterna var mycket farligare för deras fortsatta maktställning än judarna. Den nye premiärministern, aristokraten Miklos Kállay, insatt i mars 1942, ville återinföra lag och ordning. Som en följd av det tyska trycket, implementerade han de judiska lagarna men försäkrade sig om att inga övergrepp skedde. De ansvariga för en massaker som skedde efter ungrarnas intåg i Jugoslavien ställdes inför rätta.[\[61\]](#) Samtidigt gav den stränga tillämpningen av de judiska lagarna förevändning för Kállay att vägra införa de mera radikala åtgärderna som Tyskland konstant krävde.[\[62\]](#) Han vägrade även gå med på tyskarnas krav att låta judarna med ungerskt medborgarskap som levde inom Tredje rikets territorium underställas samma behandling som de tyska judarna. En av hans slående

motargument var att om tyskarna påstår att judarnas definitiva eliminering ur det ungerska samhället var ett omedelbart ungersk intresse då borde samma intresse diktera en snabbare assimilering av de ungerska tyskarna som var Tredje rikets femte kolonn i Ungern.[\[63\]](#)

Situationen stabiliserades även runt de icke ungerska judiska flyktingarna på Kállays tid. World Jewish Congress representant i Genève, dr Abraham Silberschein rapporterade till Washington att: "I have established good connections in Hungary with governmental circles, and the refugee questions are gradually being settled there in a way which is even more favorable (sic) than in Switzerland."[\[64\]](#)

Men Kállays bestämda hållning i judefrågan, kombinerad med hans strävanden att dra Ungern ur kriget föranledde till slut tyskarnas ingripande. Den 19 mars 1944 invaderade den tyska armén Ungern. Trots flera varningar från den ungerska underrättelsetjänsten och varningar från agenter från Abwehr överraskades både Kállay och det judiska samfundet av den tyska inmarschen som definitivt satte punkt på den relativt fridfulla tillvaron för de ungerska judarna.[\[65\]](#)

Mot Förintelsen

Redan första dagen ockuperades alla järnvägstationerna av tyskarna som arresterade alla judar som de hittade där. Sedan infördes ett totalt reseförbud för judar. Nästan samtidigt med judarna arresterade tyskarna alla de ungerska politikerna och framstående personer som kunde misstänkas vara oppositionella.[\[66\]](#) På det sättet blev de antinazistiska krafterna, som hade starka positioner före invasionen, helt förlamade ett bra tag framåt. De moderata politikerna som undkom arresteringen, som den tidigare så inflytelserike f.d. premiärministern, greve Bethlen, fick gömma sig och kunde inte handla medan den gamle Horthy undvek att kommunicera med den nytillsatta regeringen.[\[67\]](#) Omedelbart efter inmarschen tvingades premiärministern Kállay att lämna ifrån sig makten och söka skydd på den turkiska legationen. Den 24 mars formades en ny regering med högerextremister i majoritet. Denna regering kom att ge sitt fulla stöd till tyskarna för implementeringen av Den slutgiltiga lösningen även i Ungern.[\[68\]](#) Premiärminister blev den före detta Berlinambassadören Döme Sztójay, som hade tyskarnas förtroende. Sztójays Quislingregering utförde först - på tyskarnas uppmaning - en omfattande rensning inom den statliga administrationen och avlägsnade alla politiker och tjänstemän som misstänktes ha antinazistiska känslor.[\[69\]](#) Några befattningshavare avgick senare, i protest mot behandlingen av judarna, men resten av den utrensade administrationen var nu lydlig och verkställde allt som ålades den. Det värsta problemet för judarna med denna nya regering var att den gamle Sztójay, som var lydlig tyskvän men inte någon extremist, saknade respekt hos sina underordnade, särskilt på inrikesministeriet. Inrikesministern, nazisympatisören Andor Jaross hade tyskarnas fulla stöd. Tyskarnas man, statssekreteraren László Endre får total fullmakt att hantera judefrågorna. Han, tillsammans med statssekreteraren och pilkorsaren Baky och gendarmeriöversten Ferenczy, som hade befälet över gendarmerikontingenten som utkommenderades för att stödja tyskarna i hanteringen av judefrågorna, fick härja fritt i provinsen. Tyskarna, med det tyska rikets befullmäktigade i Ungern, Edmund Veessenmayer, i spetsen och Adolf Eichmann som judeexpert, satte igång Den Slutliga Lösningen med fruktansvärd skicklighet och hastighet.[\[70\]](#) De fick Sztójay regeringens fulla stöd.

Eftersom förskräckliga rykten spreds bland judarna i Ungern om vad som hade hänt med de andra judarna i de tyskockuperade områdena i Europa, var det första som Eichmanns förbundna gjorde att försöka lugna ner dem, övertyga dem om att det som hade hänt med de andra judarna i Europa inte skulle hända dem. Tyskarna gav order till den dåvarande judiska ledningens representanter att möta dem redan den 20 mars, den andra dagen efter deras inmarsch i Ungern. Den förvirrade judiska ledningen försökte kontakta inrikesministeriet men därifrån fick de beskedet att "allt som tyskarna kräver måste verkställas."[\[71\]](#) Krumej och Wisliceny, som mötte judarna nästa dag, var mycket artiga. De lovade att inga deportationer kommer att ske, att ingen kommer att behandlas illa bara

på grund av sin judiska börd, bara de gjorde allt det som tyskarna kräver. De var mycket artiga också medan de gav order till formeringen av en judisk myndighet under ledning av ett judiskt råd, ett Judenrat, som skulle överordnas hela den ungerska judenheten.^[72] De meddelade samtidigt att alla de judiska frågorna i Ungern underställs tyskarna och gav i uppdrag till de närvarande judarna att presentera två listor: en på de viktigaste judiska ledarna och de mest inflytelserika personerna och en annan på de fastigheter som fortfarande fanns i judisk ägo. De lyckades så väl i sin lugnande roll att en av de närvarande judarna ringde sin fru efter mötet och sade att: "det är ingen fara, tyskarna vill även hjälpa oss."^[73] Men snart visade tyskarna sina verkliga intentioner. I slutet av mars fräntogs judarna alla sina medborgerliga rättigheter och de judiska tillgångarna konfiskerades. Den 29 mars kom ordern om att alla judarna måste bära den gula stjärnan, judarna avlägsnades från alla posterna i det ungerska samhällslivet, de judiska fonderna i bankerna frystes och rörelsefriheten inskränktes.^[74]

I början av april deklarerades östra Ungern som krigszon och, som en "säkerhetsåtgärd" började judarnas ghettoisering i detta område. Ghettoiseringen fortsatte sedan i resten av landet, utom i Budapest. Den 14 april rapporterade Veessenmayer till Ribbentrop att Sztójay hade godkänt deporteringen av 50 000 arbetsdugliga judar för arbete i Tyskland och lovade att ytterligare 50 000 kommer att ställas till tyskarnas disposition i maj.^[75] Men det blev inte så som Sztójay föreställde sig. Eichmann och hans ungerska kumpaner Baky och Endre bestämde i en konferens på inrikesministeriet den 14 april alla judars deportering. Under ledning av Eichmann och pilkorsarna representerade av statssekreterarna Endre och Baki startades deporteringarna i mitten av maj i de mest avlägsna, östliga delarna av landet och omfattade alla judarna utan undantag. Speciellt utvalda gendarmerienheter med ett stort antal gendarmar av tyskt ursprung, under befäl av överstelöjtnanten Lászlo Ferenczy, som hade starka pronazistiska känslor, ställs till tyskarnas förfogande.^[76] Ingenstans i Europa gick deporteringen så fort. På knappt två månader, mellan den 15 maj och 8 juli 1944, deporterades 434 351 judar under grym behandling från Ungern.^[77]

Men motståndet började växa. Mellan den nytillsatta regeringen och Horthy - och även inom själva regeringen - fanns starka motsättningar om judefrågans lösning. Trots att Horthy gav fria händer till regeringen i lösningen av judefrågorna och inte ville veta om dessa åtgärder, och trots att tyskarna försökte göra allt för att utestänga honom från det övriga regeringsarbetet också, när allt tätare uppgifter honom om judarnas grymma behandling.^[78] Under trycket av sin omgivning i palatset, som var i ständigt kontakt med medlemmar av det judiska rådet, och han informerades om grymheterna med vilka judarna behandlades på landsbygden. I takt med att deportationerna närmade sig Budapest började Horthy visa ett allt starkare intresse för judefrågorna och uttrycka sitt tydliga missnöje över sättet hur judefrågan sköttes. I slutet av maj krävde han från Hitler att Gestapo drogs tillbaka från Ungern. När denne vägrade skrev han ett energiskt brev till Sztójay där han anklagade regeringen för dess sätt att hantera judefrågan och påpekade för Sztójay att deportationerna och grymheten med vilken de genomfördes, inte motsvarade det ungerska sinnet och intressena.^[79] Horthy krävde åtgärder mot de ansvariga för dessa grymheter och att Baky avskedades och Endre förflyttades. När rapporterna om deportationernas grymhet blev fler och när i mitten av juni även den senare så berömda Auschwitz-protokollen nådde palatset började Horthy agera.^[80] Han påverkades också starkt av de tilltagande protesterna från in- och utlandet. Inom landet inlämnade de protestantiska kyrkornas representanter en protest mot deportationerna redan den 20 juni, och det judiska rådet sände den 23 juni en vädjan till Horthy i vilken de beskrev grymheterna och de otaliga övergreppen som begicks mot judarna.^[81] Den katolska ärkebiskopen Justinian Serédi, som intervenerade flera gånger hos Horthy för judarnas skull, hotade nu premiärministern med uppläsandet av ett pastoralbrev som fördömde deportationerna i landets alla katolska kyrkor. Sztójays svar till Szerédi den 19 juli och sättet som han tog upp saken med den påvliga nuntien den 7 juli visar den stora betydelsen som han tillmätte detta hot.^[82]

Horthy utsattes för påtryckningar av sin direkta omgivning i palatset och även hans son pressade honom att agera.^[83] Från utlandet kom protester från påven, president Roosevelt,

den svenske kungen, Storbritanniens utrikesminister Antony Eden, ärkebiskopen av Canterbury och den amerikanska senaten.[84] Påven och den svenska kungen vädjade för deportationernas upphörande i slutet av juni, och president Roosevelt hotade med att det kunde få allvarliga konsekvenser efter kriget.[85] Den försämrade tyska krigssituationen efter den allierade landstigningen spelade också en avgörande roll i att väcka den ungerska oppositionens mod. Så redan på kabinett mötet den 21 juni bröt ett gräl ut mellan den biträdande utrikesministern Jungerth-Arnóthy, som hade flera bevis för gendarmernas grymheter och som krävde deportationernas upphörande, och inrikesministeriets representanter, som förnekade anklagelserna.[86] Eftersom inga beslut togs på regeringsmötet, sammankallade Horthy kronkonsejen den 26 juni. Där uttryckte han, upprörd, sin tydliga vilja att deportationerna skulle upphöra. Men ännu ville han inte gå emot tyskarnas bestämda vilja ty, sade han, faran för en fullständig tysk maktövertag fanns fortfarande kvar. Samtidigt krävde han bestämt att statssekreteraren Baky avskedades och Endre fråntogs ansvaret för judefrågorna.[87] Slutligen antogs i regeringsmötet den 28 juni ett beslut om grymheternas omedelbara upphörande, och det beslutades att statssekreterarna László Baky och László Endre ifråntogs ansvaret för judefrågorna. Men, med hjälp av Veesenmeyers bestämda stöd, fick dessa behålla sina poster. De började även koncentrera gendarmeristyrkor i Budapest för att förbereda en statskupp mot Horthy och för att sedan påbörja deportationerna även i huvudstaden.[88] Arméns underrättelsetjänst varnade Horthy och den utmanade regenten svarade med inkallandet av lojala arméstyrkor i Budapest som förde bort gendarmerna och den 7 juli stoppade han deportationerna.[89] En tydlig motsättning i judefrågan och dess lösning fanns alltså mellan den ungerska moderata ledningen med Horthy i spetsen och de tyskstödda högerextremisterna i regeringen, en osämja som var starkt tillspetsad när Raoul Wallenberg den 9 juli kom till Budapest.

Horthy och de moderata politikerna lättade så småningom alltmer på judarnas desperata situation. De neutrala diplomaternas aktivitet i Budapest bidrog också till denna avspänning. Men den 15 oktober, efter Horthys misslyckade försök att ta Ungern ut ur kriget, kom makten i Ungern med tyskarnas stöd i det högerextremistiska pilkorspartiets händer. Deporteringsarna återupptogs i november under vidriga förhållanden och sedan, i den kaotiska situationen som inträdde efter det att Budapest omringats av de ryska arméerna, dödades tusentals judar av härjande och okontrollerade pilkorsargäng.

När Ungern definitivt befriades från tyskarna var av de över 800 000 judarna som levde i Ungern i mars 1944 drygt 120 000 kvar. Ändå var Ungern det enda landet dit judarna återvände i stort antal efter kriget.

© [Attila Lajos](#)

[1] Kazarerna var ett vandrarfolk med turkiskt språk under vilkas tryck ungrarna till slut flyttar vidare. De trängde 896 in i Pannonien och grundade år 1000 under Sankt Stefans ledning det ungerska feodala kungariket. En stor del av kazarernas övre skikt övergick till judendomen någon gång under första århundradena i vår tideräkning. Därifrån kom de förmodade tidiga kontakterna. Se Száraz György, *Egy elöitélet nyomában* (På spaning efter en fördom), i Zsidokérdés, asszimiláció, antiszemitizmus, Budapest 1984, s. 301.

[2] Se Fejtő Ferencz, *Magyarság, zsidóság*. Budapest 2000. Beskrivningen som följer nedan grundar sig också på Braham 1997, kap. 3, s. 73-107.

[3] Prepuk Anikó, s. 103.

[4] Chassidismen är en djupt religiös och starkt konservativ inriktning inom judendomen, som betonar den inre inlevelsen framför den rituella noggrannheten.

[5] Fejtő, 2000, s. 82.

[6] Främst influerad av den store judiska reformatorn, Mose Mendelsohns idéer. (Se Fejtő, Ferenc, *Magyarság, zsidóság* (ungersk övers. av Hongrois et juif. Histoire millénaire d'un couple singulier 1000-1957. Contribution a l'étude de l'intégration et du rejet. Paris, 1997), Budapest 2000, s. 83 (Fejtő, 2000).

[7] Då redan i dubbelmonarkien Österrike-Ungern, som bildas 1867 genom att Ungern får fullständigt inre autonomi inom riket; som jude räknades de som var av judisk religion

(israeliter).

[8] Inklusivt det kroatiska - slavoniska riket, som också styrdes från Budapest.

[9] 1867 gavs judarna samma rättigheter som de kristna och 1895 jämställdes den mosaiska religionen med den kristna.

[10] Se N. Szegvári Katalin, *Numerus klausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon*, Budapest 1988, s. 26-27.

[11] Lagen XVII från 22 december, 1867 deklarerar att: "Landets israelitiska befolkning berättigas att begagna sig på samma sätt av de politiska och juridiska rättigheterna som landets övriga kristna befolkning." (Min översättning av den ungerska originaltexten citerad i Braham, Randolph L., *A népirtás politikája*, Budapest 1997, s. 3.)

[12] I introduktionskapitlet till Braham, Randolph L., Miller, Scott ed., *The nazi's last victims. The Holocaust in Hungary*, Detroit 1998, s. 28.

[13] Braham, 1997, s. 2.

[14] Magyar = ungrare (alla "a" i ordet läses som "a" i det svenska ordet "bad" och "gy" som "dj"); magyarisera: göra till ungrare. Den allmänna ungerska uppfattningen var att dessa olika folkslag bara utnyttjade vakuemet som skapades efter de enorma ungerska blodförlusterna i kriget med turkarna, flyttade in och tog gammal ungersk mark i besittning. De förökade sig mer än ungrarna inom det ungerska medeltida kungarikets gränser eftersom de - som livegna bönder - inte deltog i det i 150 år pågående kriget. Den andra delen kom efter den senare österrikiska koloniseringspolitiken, vars syfte var att försvaga den ungerska andelen av befolkningen. Nu ville de ledande ungerska skikten återskapa det medeltida ungersktalande riket, och judarna stödde fullhjärtat dessa strävanden.

[15] Se Prebuk, Aniko, *A zsidóság Közép és Kelet - Európában* (Judendomen i Central- och Östeuropa), Budapest 1997, s. 102. För att illustrera hur hög denna siffra var räcker med en enda jämförelse. I Polen 1921 deklarerade nästan 90 % av judarna att de hade yiddish eller hebreiska som sitt modersmål och runt 10 % att de hade polska som modersmål. I Ungern efter Trianon var nästan 100 % av judarna ungersktalande. Se Mendelsohn, Ezra, *The Jews of East Central Europe between the World Wars*, Bloomington, 1983, s. 30-31 och 100 (Mendelsohn).

[16] Redan 1843 skapas en Magyariseringsällskap bland de judiska studenterna i Budapest med mål att sprida den ungerska kulturen och språket bland de tysktalande judarna; se i Silber, Mickael K., *The social composition of the Pest radical reform society*.

[17] Braham, 1997, s. 10. Denna identifiering blir så stark att de bevarar sin ungerska identitet även när de hamnar i grannländerna som formas efter första världskriget. På så sätt blir de dubbla främlingar i dessa länder och hatade både för deras judiskhet och ungerska identifiering.

[18] Se en detaljerad statistisk översikt i Braham, 1997, s. 76-77.

[19] Fejtö, 2000, s. 122. Han visste förmodligen vad han talade om ty han var ungersk jude född och uppväxt i Budapest. Se också Fejtös slutsats i kapitlet *A cionizmus elutasítása* (Sionismens tillbakavisande) i Fejtö, 2000, s. 121-125.

[20] se Fejtö, 2000, s. 170-179.

[21] Utan att räkna med de starka och djuprotade antiryska känslorna som fanns hos det ungerska folket i allmänhet.

[22] Att National Museets guldföremål inte stals beror på den amerikanske generalen Bandholtz som förhindrade det (med sin ridpiska, sägs det).

[23] I exakta siffror: befolkningen före kriget: 18 264 533; efter: 7 615 117; förlorad bef.: 10 649 416 av vilka

3 216 123 ungrare. Av territoriet på 282 870 km² återstod 92 963 (se Romsics, s. 143).

[24] Béla Kun och hans regering ofta tog "rationella" beslut som bortsåg från djuprotade nationella känslor i Ungern. Vid beslutet att tillkalla den rysksovjetiska armén till hjälp, t.ex. tog han och regeringens övriga medlemmar inte hänsyn till det att ungrarna betraktade ryssarna som den största nationella fienden. När de beslutade om en omedelbar förstatligande av jordegendomarna bortsåg de från böndernas vilja och känslor och litade alltför mycket på "rationella" övertalningsmetoder. Se t.ex. Braham 1997, s. 14-15.

[25] Se Braham, 1997, s.14-16.

[26] Som filosoferna Georg Lukács och Karl Mannheim, biologen Teodor Karman,

Einsteins nära medarbetare fysikern Leo Szilard, målaren Benjamin Ferenczy, konstsociologen Arnold Hausser, fotoartisten Moholy Nagy Laszlo (som båda skulle bli två av Bauhaus grundare).

[27] Det fanns en djup klyfta mellan dessa nya och mestadels ortodoxa judiska grupper och den stora gruppen assimilerade judar som bodde i Budapest och de övriga städerna. Klyftan var så djup att de inte ens hade kontakt med varandra. Den stora klasskillnaden bidrog också till skapandet av denna klyfta. Flera av mina assimilerade informanter från medelklassen bekräftade denna segregation. De påpekade, med negativa övertoner, att dessa ortodoxa judar talade jiddisch, medan de själva talade ungerska. Det påpekades också att dessa judar var oftast mycket fattiga.

[28] Se Ozsváth, Zsuzsanna, *Can Words Kill?* Braham, Randolph L., Pók, Attila, red., *The Holocaust in Hungary. Fifty Years later*, N.Y. 1997 s. 80 (senare: Braham & Pók).

[29] Kovács, Maria, *Liberal professions and illiberal politics*, NY., 1994 s. XVIII; (Kovács 1994). En förklaring till denna maktsituation kan hittas i aristokratins - och Horthys - historiska prestige och föreställda patriotism. Detta gjorde den auktoritära regimen accepterad och kapabel att motstå extremismen från båda hållen.

[30] Det nazistiska pilkorspartiets ledare, Szálasi Ferenc, får som mest tre år mellan 1938-1940 och den senare så illa beryktade kommunisten Mattias Rákosi får livstidsstraff för landsförräderi. Se Romsics 232 ff.

[31] Kovács 1994, s. XIX.

[32] Churchill sade följande om Ungern efter Münchenöverenskommelsen "...had attempted to extend her post-1920 frontiers in the wake of German diplomatic victories at the expense of Czechoslovakia and Romania, while at the same time trying to maintain a neutral position in the international sphere. Hungarian diplomacy sought to avoid precise commitments to the Axis about becoming an ally in the war". Churchill, Winston S., *The Second World War*, vol. 3, *The Grand Alliance*, London, s. 147.

[33] Ungern och Österrike blev de länder som hade störst andel akademiker per capita i hela Europa. Se Kovács, Mária M., *Liberal professions and illiberal politics*, New York 1994, s. 53-54.

[34] Jag skriver folkslag ty judarna var inte bestämda som en nationalitet utan bara som en separat religiös grupp. Lagtexten talar om "folkslag eller nationalitet" just för att kunna tillämpas även på de ungersktalande judarna. Se N. Szegvári Katalin, *Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon*, Budapest 1988, s. 122.

[35] Lagen slog framför allt mot de mindre välställda judarna - som också ansågs som de potentiella vänsteranhängarna. De rika kunde skicka sina barn på utländska universitet, vilket de också gjorde (Romsics, s. 138).

[36] ibidem.

[37] Trots den antijudiska propagandan var den ungerska allmänna opinionen inte heller beredd att tolerera några öppna antijudiska övergrepp. När ett antijudiskt attentat begicks av en nationalistiskt - antisemitiskt grupp 1922 tvingade den allmänna opinionen auktoriteterna att handla och straffa de iblandade. Se Katzburg, Nathaniel, *Hungary and the Jews*, Jerusalem 1981, s. 82 (Katzburg, 1981).

[38] se Braham 1997, s. 30.

[39] Romsics, s. 188.

[40] Se Braham 1997, s. 40-41. Denna nya allians förklaras också av att i denna period försökte Ungern hitta stöd även hos de västeuropeiska länderna för sina revisionistiska planer. Det sviktande västerländska stödet i denna riktning gjorde att Ungern senare vände sig helt till Italien och sen till Tyskland för att få det nödvändiga stödet, en utrikespolitisk situation som kom att ha ödesdigra konsekvenser för judepolitiken.

[41] Braham 1997, s. 41. Den nya institutionen - KEOKH - vars namn skulle kunna översättas som "Det centrala verket för kontroll av utlänningarna" blir den som också Raoul Wallenberg skulle förhandla med för erkännandet av de svenska skyddspassen.

[42] Men innan han fick posten som premiärminister fick han lova Horthy och det moderata ledarskiktet att han inte skulle störa den rådande konsolideringspolitiken och inte heller försöker anta antisemitiska lagar. Braham, 1997, s. 45.

[43] Braham 1997, s. 48.

[44] Om ordkriget som fördes mot judarna i den antisemitiska litteraturen i denna period

skriver Maria Osváth på följande sätt: "Unimportant as this war of words may appear at first, especially if compared to those actions which later stripped the Jews of identity, home, property and family, and which placed them on the train of death, analyses of the issue reveal a causal relationship between the two phenomena: the anti-Semitic literature and cultural analyses of the period both written for and read by the non-Jewish middle class, and the shift from the law of equal rights to that of anti-Jewish measures, the laws which declared the Jews second class citizen and turned them into trainloads of matter while they still were alive." Se hennes artikel i Braham & Pók, s. 87.

[45] Det som var gemensamt i regeringsrepresentanternas inställning i judefrågan var ett tillbakavisande av den nazistiska lösningen. Detta uppmärksammas även i de engelska och amerikanska diplomaternas rapporter som publiceras i Katzburg, 1981, s. 256-262.

[46] Se om detta även Cohen, Asher, *The Halutz Resistance in Hungary 1942-1944*, N.Y. 1986, s. 12-13 (Cohen, 1986).

[47] Samu Stern var ordförande i Judiska samfundet i Pest, och efter den tyska ockupationen ordförande i Centrala judiska rådet som organiseras på tyskarnas order. Han citeras i Schmidt, s. 49 (min övers.).

[48] Lagen förbereddes redan före Anschluss av premiärministern Imrédy, men det var inte alls säkert att den kunde gå igenom i parlamentet. Kort tid efter lagens genomdrivande avskedades Imrédy av Horthy. Både Katzburg och Fejtö (s. 218 ff) anser att besvikelsen över genomdrivandet av judelagarna spelade en viktig roll i detta beslut. Horthy var emot dessa lagar och ville föra en från Tyskland mera oberoende politik. Han såg i Imrédy - som innan ansågs som anglofil - en partner i detta. Den radikala vändningen i premiärministern Imrédys attityd kom efter hans visit hos Hitler i september 1938 (Katzburg (1981, s. 118). Den kan också ha underbyggts av västmakternas bevisade svaghet i Münchenöverenskommelsen. Imrédy blev då, enligt sin egen utsago, övertygad om att Ungerns utrikespolitiska mål kan bara förverkligas i ett nära samarbete med Tyskland och genom att följa dess krav.

[49] Kovács, s. 103-104.

[50] se Katzburg, 1981, s. 98-113.

[51] Se Katzburg 1981, s. 124-125 eller Braham 1997, s. 146.

[52] Lagen var tydligt inspirerad av Nürnberglagarna. I den deklarerades att judarna förblev judar även om de konverterade och alla som hade en judisk förälder eller två judiska mor- eller farföräldrar skulle betraktas som judar. Se *Tilkovszky, Lóránt, A zsidótörvények* (Judelagarna) i Braham & Pók, s. 127, eller Braham 1997, s. 151-152.

[53] Se hennes artikel i Braham & Pók, s. 105.

[54] Amerikanska diplomatrapporter talar om att Horthy betraktade lagen som "brutal and inhuman" och att även premiärministern Imrédy erkände att den antogs under tysk påtryckning. Se Katzburg 1981 s. 130. Under sådana omständigheter var det inte förvånande att myndigheterna var benägna att se mellan fingrarna. Man kunde lösa förbudet antingen genom att ta en kristen partner eller jobba i en kristen kollegas namn osv. Att dessa möjligheter fanns berättades och bekräftades av flera av mina informanter också. Att låta sig korrumpas blev en moraliskt positiv sak under dessa omständigheter i Ungern.

[55] Se några dokument om denna visit publicerade i Katzburg, 1981, s. 277-281.

[56] Då hade redan den tyska armén passerat landet i sin marsch mot Jugoslavien, och Ungern var involverat i kriget mot detta land på Tysklands sida. "There is no doubt that ... the Race Protection law of 1941 ... was introduced under direct German pressure" skriver Katzburg (1981), s. 218.

[57] Ungern gav ända till krigets slut asyl till tusentals polska soldater och officerare och även många franska militärer som lyckades fly från tysk fångenskap. Fejtö 2000, s. 236, Braham, 1997, s. 85.

[58] Braham 1997, s. 769.

[59] Arbetstjänstkompaniernas förluster översteg proportionellt sett redan de enorma förlusterna som den ungerska armén hade lidit på östrfronten. En stor del av dessa förluster skedde inte på grund av krigshandlingarna men på grund av antisemitiska övergrepp. Många officerare, som ville skona sina beväpnade ungerska soldater, använde judarna som levande minröjare. Av 50 000 judiska soldater i arbetstjänst återvände bara 6 000 från

östfronten.

[60] Det tyska stödet var både politiskt och ekonomiskt. Tyskland gav stora summor pengar för att understödja den antisemitiska propagandan. Se Braham 1997, s. 144.

[61] Under förevändningen av en omfattande aktion mot Titos partisaner dödade en ungersk armégrupp under ledning av generalen Feketehalmy-Czeidner Ferenc över tre tusen civila, bland vilka mellan 700 till 1 000 judar, som anklagades för samarbete med partisanerna. De begångna övergreppen framkallade en våg av protester bland den ungerska allmänheten som förorsakar regeringens ingripande. Kállay gav order om arresteringen av de skyldiga men just den mest skyldige, generalen Feketehalmy-Czeidner lyckades fly till Tyskland. Tyskarna vägrade sedan lämna ut honom till de ungerska myndigheterna. Se Fejtő s. 237, exakta siffror hos Braham 1997, s. 210. På samma sida betonar Braham att de höga officerarna som gav order om massakern var mestadels av tyskt ursprung.

[62] Tyskarna krävde judarnas märkning med davidstjärnan, inrättning av judiska ghetton och deportation till Tyskland.

[63] En lösning av "det tyska problemet" i Ungern fanns annars på många ungerska nationalistes lista. Dessa s.k. Volksdeutsch tyskar hade autonoma organisationer som just då tjänade främst Tysklands intressen. De var också en riktig reservoar för Waffen SS. Se Braham s. 235.

[64] Citerad i Halász, Dorotyá, *The War Refugee Board and the Destruction of the European Jewry*, doktorsavhandling, Texas Christian University, 2000 (Halász) s. 29. Trots den senare, uppifrån kommenderade strävan till moderation skapade dessa lagar grunden till judarnas slutgiltiga stigmatisering och uteslutning ur samhällets kropp. Även om det inte förekom någon fysisk förföljelse i Ungern berövades judarna sina grundläggande rättigheter och stämplades som de andra.

[65] Braham skriver att de judiska ledarna varnades genom Vaada redan en vecka innan invasionen av en Abwehragent av ungerskt ursprung, men, liksom Kállay, ignorerar varningen.

[66] Ungefär 10 000 personer arresteras. Se Toth Sándors artikel i Vargyai Gyula, Almási János red., *A német megszállás*, (Den tyska ockupationen) Budapest 1994, s. 53 (Toth, 1994).

[67] En dag innan invasionen blev Horthy bjuden av Hitler till Klessheim i Tyskland. Där godkände han deporteringen av 100 000 judar för att arbeta inom den tyska krigsindustrin. Han hade inte mycket emot att de - av honom föraktade galiciska judarna deporterades, men betraktade de assimilerade judarna från Budapest som ungrare och var bestämt emot deras deportering. Se Brahams analys av Horthys inställning i Braham, 1997 s. 385-389.

[68] Horthy konsulterades i ministerutnämningsfrågorna, men hans apati i dessa tider gjorde att det nästan alltid blev Veesenmeyers som fick sin vilja igenom. Se t.ex. Handler, Andrew, *A Man of All Connections*, London 1996 s. 34-35. Fejtő Ferenc: "Det var nazisterna som formulerade målen; för den ungerska administrationen återstod bara uppgiften att verkställa dem" Fejtő 2000, s. 251 (min övers.).

[69] Se t.ex. telegrammet från Veesenmayer till Ribbentrop den 28 april där han rapporterar om utrensningarna bland de ungerska landshövdingarna och om det att ytterligare utrensningar kommer att krävas. I Braham, Randolph L., *The destruction of Hungarian Jewry*, 3 vol., New York 1963 (Braham, *The destruction of ...*), nr. 122, s. 316.

[70] Edmund Veesenmayer spelade en avgörande roll i deportationernas genomförande enligt Braham, 1997 s. 396. I hans befogenheter ingick även den politiska styrningen av hur judefrågan sköttes. Se brevet om hans utnämning och befogenheter i Braham, *The destruction of ...*, nr. 113, s. 302. Han hade ett avgörande inflytande på formeringen av den nya ungerska regeringen också. Se telegrammet till Ribbentrop 2 maj i ibidem nr. 124, s. 318.

[71] Omedelbart efter tyskarnas inmarsch inträdde ett slags interregnumsituation i Ungern, och ingen vågade ge besked om vad som ska göras. Se den mycket välinformerade Rudolf Kaszners kommentarer om denna period i ett vittnesmål i 13 september 1945 inför en allierad domstol, återgivet i Braham, *The destruction of ...*, s. 910. Se om denna period även Munkácsi (s. 19) som direkt deltog i dessa händelser.

[72] Den splittrade ungerska judenheten har aldrig haft en gemensam ledning och

spänningarna inom denna nya ledning var betydande, speciellt mellan den gamla, etablerade neologledningen och sionisterna.

[73] Munkácsi s. 16.

[74] Sammanfattningen av dessa åtgärder i Veesenmeyers telegram till Ribbentrop den 31 mars. Se Braham, *The destruction of...*, nr. 130, s. 333.

[75] Dessa siffror anger förmodligen det totala antalet på 100 000 judar som Horthy var beredd att överlåta till tyskarna för arbete i Tyskland. Se i Braham, *The destruction of ...*, nr. 134, s. 342.

[76] Braham 1997, s. 420-421.

[77] Stak, Tamás, *Hungary's Human Losses in World War II*, Uppsala 1995.

[78] Han undertecknade inga beslut som berörde judarnas situation. Braham 1997, s. 500. Om tyskarnas ihärdiga försök att isolera honom se t.ex. telegrammet från Altenburg, Auswärtiges Amt. till Veesenmayer 2 april 1944, publicerad i Braham, *The destruction of...*, nr. 117, s. 309. Enligt Samu Stern och Ernö Petö hölls Horthy okunnig om vad som skedde på landsbygden: Braham 1997 s. 479.

[79] Se de tyska dokumenten om reaktionen till dessa interventioner i Braham, *The destruction of ...* nr. 179, 180 s. 405-410.

[80] Det var två rapporter från det judiska rådet i Bratislava som senare kom att kallas Auschwitz-protokollen. I slutet av april 1944 rymde två slovakiska fångar från Auschwitz och lyckades komma till Slovakien och sätta sig i kontakt med det judiska rådet i Bratislava. Här sammanställdes en detaljerad rapport om vad som i själva verket hände i Auschwitz och om förberedelserna som gjordes för de ungerska judarnas förintelse. Även två andra rymlingar från Auschwitz, Arnost Rosen och Czeslaw Mordovitz, lyckades senare nå den slovakiska gränsen och deras rapport bekräftade det som de första två, Rudolph Vrba och Alfred Wetzler sade. Den ungerska sionistledaren Kasztner Rezső fick denna rapport den 28 april, men han och hans kommitté - som förhandlade med nazisterna om ett upphörande av deportationerna - bestämde sig för att inte offentliggöra rapporten för att inte sätta den eventuella överenskommelsen i fara. Men den 8 juni lämnades båda rapporterna till Fülöp Freudiger, ledaren av den judisk ortodoxa församlingen i Budapest och medlem av Judiska Rådet. Han låter dessa rapporter komma till de ungerska auktoriteternas kännedom. Händelserna var beskrivna i ett tiotal böcker och Auschwitz rapporterna finns nu i fulltext även på Internet. Också den svenska legationen fick ett exemplar i juni 1944 och skickade den till Stockholm. Konsekvensen blev kungens brev till Horthy i 30 juni, 1944. Se t.ex. Braham 1997, s. 788. Även enligt uppgift i personligt samtal med Georg Klein som själv hade sett dessa rapporter.

[81] Schmidt, s. 233, not 111.

[82] Ungerska Nationalarkivet KÜM K 64 100 cs. 1944-43, s. 77 och 99.

[83] Se det judiska rådets brev i Lévai, Jenö, *Eichmann in Hungary*, Budapest 1961, s. 114-117. Om de inre påtryckningarna. Se Braham 1997, s. 831. Den f.d. premiärministern, greve Bethlen, som gömde sig i slottet och hade ett stort inflytande på Horthy, krävde bestämt deportationernas upphörande och presenterar även en detaljerad tillvägagångsplan. Se Fejtö 2000, s. 236, Cohen 1986, s. 130. Att den antityska och antinazistiska attityden var stark i Horthys omgivning bevisas också av ett brev från det Israelitiska trossamfundets ordförandeskap den 14 februari 1945. Enligt brevet var Horthys son, Horthy Miklos den yngre och regentens kabinettschef, Gyula Ambroczy, den antityska och anti - antisemitiska rörelsens mest tillgivna ledare. Brevet var utgivet av Szita Szabolcs i *A Humánium Példái*, Budapest 1998, s. 37 (Humánium).

[84] Enligt en rapport om judefrågans ställning i Ungern sammanställd på utrikesministeriet för den ungerska regeringen den 15 juli. Ungerska Nationalarkivet KÜM K 63 100 cs. s. 117 ff.

[85] Påven den 25 och den svenske konungen den 30 juni. Cordell Hull och Roosevelts varning kommer den 26 juni (Braham 1997 s 790). Den 5 juli kom även Antony Edens kommuniké i vilken han hotade med hårde straff alla som deltar i de antijudiska förföljelserna. Sztójay påstod för Veesenmayer den 6 juli att den ungerska underrättelsetjänsten även fick tag i ett telegram sänt av de judiska representanterna i Schweiz till USA och Storbritanniens regering med listor och adresser på förövarna och i vilket de kräver Budapests bombning. Braham, *The destruction of ...* nr. 187 s. 425. Edens

kommuniké i Ungerska Nationalarkivet KÜM K 64 100 cs. s. 103. Se också kapitlet om den svenska utrikespolitiken.

[86] Jungerth-Arnothy ledde i praktiken utrikesministeriet och svarade för alla utrikesfrågorna eftersom Sztójay, som hade både posten som premiärminister och utrikesminister, var mycket sjuk vid den här perioden och orkade inte med båda uppgifterna.

[87] Texten med Horthys tal i kronkonseljen finns publicerad i dokumentsamlingen i tre volymer av Karsai Elek, red., *Vádirat a nácizmus ellen*, (Anklagelseakt mot nazismen) Budapest 1967, vol. 3 s.3-4 (*Vádirat*). Texten visar också att före konseljen av de internationella protesterna Horthy nåddes ännu bara av påvens protestbrev.

[88] Braham 1997, s. 840 ff.

[89] Han utfärdade ingen deklaration om detta men omöjliggjorde deportationernas fortsättning genom att förbjuda alla de ungerska instanserna att medverka.

Invandrare och tidningstext - personporträtt som symbolporträtt

Av Maria Lindgren, fil.dr i nordiska språk

[Länk till presentation av Maria Lindgren](#)

Det som står i våra tidningar läses av många och lär ha stort inflytande över läsarnas attityder, värderingar och handlingsberedskap. Detta gäller förstås även det som står i våra tidningar om invandrare. Att kritiskt granska detta är särskilt viktigt i dag när segregation och rasism blivit uttalade samhällsproblem. Brune (1993) skriver: "den diskriminering som sker idag är sällan en medveten rasistisk diskriminering utan oftare baserad på kulturella stereotyper: 'killar från arabvärlden har svårt att samarbeta med kvinnor', 'jugoslaver blir bara sjuka'". Tidningstexterna har säkert en betydelsefull roll i bevarandet av dessa stereotyper. Huruvida de också är med och skapar dem tas upp av t.ex. pressombudsman Pär-Arne Jigenius (1999) i en artikel om publicering av namn och bild i nyhetsbevakningen av brottmål. Jigenius hävdar "att pressen påverkats av en allmän attitydförändring [...] pressen har inte styrt utvecklingen utan den har hängt med" (s. 34). Vidare framför han att pressens attityd har ändrats gradvis sedan 80-talet då den "ville visa samhällsansvar och att den inte ville befrämja främlingsfientliga strömningar i befolkningen" (s. 33). Det verkar alltså som om vi har gått in i ett hårdare klimat. Om pressen både skapar och bevarar eller bara bevarar stereotyper vill jag inte gå in på här. Men Fairclough (se t.ex. 1992) skriver och hävdar att detta sker i en interaktiv process.

För att påvisa hur attityder och värderingar tar sig uttryck i tidningstexter har jag valt att visa detta i en avgränsad texttyp inom nyhetsbevakningen, nämligen i artiklar där en invandrare porträtteras. Skribenternas avsikter verkar antingen handla om att påvisa orättvisor eller om att ta fram positiva exempel. Min analys av texterna visar dock att porträtten kan få andra effekter än att bara påvisa orättvisor eller att ta fram positiva exempel, att det också kan handla om att förstärka stereotyper.

I det följande ger jag exempel på hur personporträtt med invandrare i huvudrollerna utformas antingen som exempel på problem eller som exempel på möjligheter. Detta är i linje med hur Brune (1993) har beskrivit synen på invandrare i svenskt arbetsliv: "urskilja två motsatta perspektiv: problemperspektivet och möjligheternas perspektiv". För detta ändamål har jag valt två sådana personporträtt ur lokaltidningen *Smålandsposten*. Först beskriver jag ett personporträtt som är skrivet ur problemperspektivet. Därefter beskriver jag ett annat som är skrivet ur möjligheternas perspektiv. Artikelns avslutas med några slutsatser om de båda personporträtten och om texttypen personporträtt.

Min analys ansluter sig till den kritiska diskursanalysen såsom den beskrivs av Fairclough (1992) och senare också av Hellspång & Ledin (1997). Jag vill visa vad texterna egentligen säger och hur de säger det för att få en djupare förståelse av hur de verkar på sina läsare.

Problemperspektivet - ett exempel

Mitt exempel på problemperspektivet är ett personporträtt av en manlig flykting från Irak, Sattar Masrah (*Smålandsposten*, 6 april 2001). Personporträttet ingår i ett helt uppslag där tidningen velat balansera nyheterna genom att både ta upp positiva och negativa effekter av lokalsamhällets integrationsarbete.

Kontext

Artikelns upptar ca tre fjärdedelar av sidan 18 som handlar om integrationsarbetet i Kronobergs län, vilket ska kartläggas av Länsstyrelsen. Den resterande och övre fjärdedelen av sidan upptar sidhuvudet "Kronoberg" och en text om kartläggningen under rubriken "Var finns invandrarna?". På motsatta sidan, alltså sidan 19, finns två ungefär lika stora artiklar med rubrikerna "Lång väg kvar till målen om mångfald" och "Viktigt för invandrare att möta landsmän som lyckats". Hela uppslaget har en puff på första sidan med rubriken "Dålig fart på integration" tillsammans med en kort text och en bild på Sattar Masrah.

Texten inleds med huvudrubriken "Sattar är en lärare utan jobb" följd av underrubriken "Trots lärarbristen får han inte utöva sitt yrke". Därefter kommer ingressen och uppgift om skribent (namn, e-postadress och telefonnummer) till vänster i en spalt. Detta följs av brödtextran som fyller samma spalt och en till [1]. Till höger finns en relativt stor bild som upptar bredden av tre spalter och föreställer mannen som porträtteras. Bildtexten inleds i fet stil med "Behövs i skolan".

Artikeln kan ses som ett inlägg i debatten om integrationsarbetet, ett negativt sådant där arbetsmarknadsåtgärderna har misslyckats. Mot exemplet står den ena artikeln på den motstående sidan "Viktigt att möta landsmän som lyckats", där en gymnasieförvaltnings positiva syn på utlandsfödda lärare presenteras.

Kronoberg

Var finns invandrarna?

Integrationsarbetet i Kronoberg kartläggs

Var befinner sig invandrarna i läroplanerna? Lärare och elever i läroplanerna. Det är frågan som undersöks i en ny studie som presenteras i denna artikel. Studien visar på stora skillnader i hur invandrare och icke-invandrare utvecklas i skolan. Detta beror på att lärare ofta inte har tillräckligt kunskap om invandrarens bakgrund och behov. Detta leder till att elever inte får den stöd och hjälp som de behöver för att lyckas i skolan.

Behövs i skolan

Sattar är en lärare utan jobb

Trots lärarbristen får han inte utöva sitt yrke

Han har jobbat som lärare i Irak. Sattar Masrahs är en av de många utlandsfödda lärare som har kommit till Sverige. Trots att det finns en brist på lärare i många skolor, får Sattar inte utöva sitt yrke eftersom han inte har tillräckligt goda kunskaper i svenska språket för att kunna undervisa. Detta är ett stort problem för honom och många andra som har flyttat till Sverige för att söka jobb. Han berättar om sina erfarenheter från Irak och hur han har kämpat för att komma till Sverige. Han vill kunna bidra till det svenska samfundet och ge sina elever den bästa utbildningen som möjligt.

Kronoberg

Mål för mångfald på kommunala arbetsplatser i Växjö

Detta diagram visar målen för mångfald på kommunala arbetsplatser i Växjö för åren 2008 och 2009. Tabellen visar andelen av olika etniciteter och kön bland anställda och ledande beaktade personer.

Grupp	2008 (%)	2009 (%)
Andra etniciteter	10	15
Araber	5	8
Indiska	3	5
Iraner	2	4
Italienska	1	2
Polen	1	2
Russland	1	2
Svenska	84	75
Övriga	1	1

Lång väg kvar till målen om mångfald

Mångfalden i Växjö fortsätter att öka, men långt kvar till målen. Detta beror på att många företag fortfarande inte har tillräckligt goda rutiner för att rekrytera och integrera utlandsfödda medarbetare. Det är viktigt att företag och myndigheter arbetar tillsammans för att skapa en mer inkluderande arbetsmarknad. Detta kan göras genom att erbjuda språkkurser och andra stödåtgärder för utlandsfödda arbetstagare. Dessutom är det viktigt att öka synligheten för utlandsfödda personer i ledande positioner i företag.

Viktigt för invandrare att möta landsmän som lyckats

Det är viktigt för invandrare att möta landsmän som har lyckats i Sverige. Detta kan göras genom att skapa nätverk och mentorprogram som kopplar ihop utlandsfödda personer med svenska som har varit framgångsrika. Detta ger utlandsfödda personer inspiration och praktiska tips om hur de kan lyckas i den svenska arbetsmarknaden. Det är också viktigt att öka kunskapen om svenska arbetsmarknaden och de möjligheter som finns för utlandsfödda personer.

Innehåll
Efter rubriker och ingress inleds brödtextran med Sattar Masrahs uppväxt, utbildning och flykt till Sverige. Därefter fortsätter texten med de arbetsmarknadsåtgärder som han tagit del. Dessa inleds med språkkurser och kurser i verkstadsteknik, grafisk illustration och datorteknik samt fortsätter med en projektjänst som hjälplärare, ett jobb som bildlärarassistent och slutligen ett som praktikant på samma bildlärarassistentjobb för att sedan övergå till arbetslöshet.

Artikeln har två makroteman. Det ena utgörs av flykten Sattar Masrahs presenteras som "lärare med lärarexamen från Bagdads universitet och tio års yrkeserfarenhet från Irak". Det andra makrotemat utgörs av de "arbetsmarknadsåtgärder" som Sattar Masrahs har tagit del av. Till dessa två makroteman kan vi lägga ett uttalat makrotema som snarast kan benämnas som "outnyttjade resurser" och som får sina ledtrådar redan i rubriken: "Sattar är en lärare utan jobb. Trots lärarbristen får han inte utöva sitt yrke".

Textens makroproposition kan uttryckas som invandrare utnyttjas dåligt på arbetsmarknaden. Denna kan delas upp i makropropositioner på styckenivå och kan omskrivas i tur och ordning som att Sattar Masrahs är lärare, att läraryrket är det rätta för Sattar Masrahs, att det är viktigt att jobba med det rätta, att

arbetsmarknaden inte utnyttjar Sattar Masrah och att Sattar Masrah håller på att ge upp.

I artikeln finns sex negationer som alla pekar på presupponerad information. I uppställningen nedan har jag kursiverat dessa.

1. "*Trots lärarbristen får han inte utöva sitt yrke*". Presuppositionen finns i underrubriken och gör att läsaren förstår dels att man har rätt att arbeta som lärare om man är lärare, dels att det är lätt att få lärarjobb när det är lärarbrist.
2. Han har jobbat som lärare i Irak, i Sydjemen och i Algeriet. *Men i Sverige går det inte.*" Meningen presupponerar att Sverige skiljer sig från andra länder genom att inte ta vara på Sattars arbetskraft som lärare.
3. "- Jag tänkte hela tiden att det kommer säkert att ordna sig med jobb bara jag lär mig språket. *Men riktigt så enkelt var det inte.*" Detta finns i Sattar Masrahs anföring och presupponerar att språkkunskaper leder till jobb.
4. "Nu är även praktikperioden över och *Sattar vet inte vad som ska hända.*" Meningen presupponerar att Sattar Masrah borde veta vad som ska hända eftersom han efter praktiken fortfarande vill arbeta som lärare.
- 5-6. "Men han undrar hur det egentligen kommer sig *att hans utbildning inte är värd något, att hans kunskaper och erfarenheter inte värderas.*" Den första presuppositionen i den här meningen gäller att det är lönsamt och värdefullt med utbildning. Den andra gäller att svenskars kunskaper och erfarenheter värderas (högre).

Form

Artikeln är skriven på ett sätt som är vanligt för tidningstexter. Jag förutsätter att tidningsläsaren snabbt och lätt kan ta sig igenom texten. Ordförrådet är enkelt med ganska få långord^[2]. Meningar^[3] och fundament^[4] är korta, vilket indikerar ett konventionellt journalistiskt språk. Vidare har texten fler verb än substantiv^[5], vilket gör den informationstunn. Allt detta sammantaget antyder att texten är lättläst.

Även kompositionen bidrar till att texten blir lättläst. Den domineras av en tidsdisposition, där läsaren kan följa berättelsen om Sattar Masrah från hans födelse och uppväxt i Irak till hans uppgivenhet som arbetslös i Sverige. I berättelsen finns också jämförelser mellan Sattar Masrahs vilja och hur det gick i verkligheten: "Men innan det kunde bli fråga om jobb handlade det om språkstudier" och "Men riktigt så enkelt var det inte". Man kan också se kompositionen som övergripande kausal. Efter bakgrunden om Sattar Masrahs liv innan han kom till Sverige får läsaren följa honom och de problem han haft att få jobb som lärare. Detta i sin tur leder till att han håller på att ge upp, och läsaren kan dra dessa slutsatser med hjälp av den sista meningen: "Nu funderar han på att bli busschaufför i stället".

Texten vävs samman med tydlig textbindning. Framför allt binds den ihop med sina ledfamiljer. Det är *Sattar Masrah* som upprepas identiskt, modifierat (med enbart förnamnet *Sattar*) och pronominaliserat (*jag, han*) samt med delidentitet, där Sattar Masrah ingår i begreppet lärare och där t.ex. *lärarexamen* är en del som ingår i Sattar Masrah-identiteten. Den andra stora ledfamiljen är "arbetsmarknadsåtgärder" som uttrycks i sambandsleden för de olika åtgärderna, bl.a. *svenska för invandrare, kurser i svetsning och svarvning, kurser i grafisk illustration, projektjänst som hjälplärare, bildlärarassistent, praktikant*. Utmärkande för textbindningen är också de adversativa konnektivbindningarna, framför allt *men*. Dessa är inte särskilt väntade, eftersom den uttryckta bindningen i berättelser oftast är temporala, men här finns det bara en sådan: "Det tog ett par dagar *innan* jag kände mig säker" (min kursivering). I stället är det alltså den underordnade dispositionsprincipen med kontrast som ges tyngd.

I porträttet av Sattar Masrah kommer han själv till tals i form av anföringar^[6]. I dessa talar han om sig själv, vad han *kände, ville, tänkte* osv. Läsaren får reda på att hans identitet ligger i läraryrket och att han tappar självkänslan om han inte har jobb som lärare. Anföringarna är välformulerade, vilket gör att man som läsare får uppfattningen att han kan språket även om man vet att anföringar i tidningstext är friserat talspråk. Anföringarna är totalt åtta stycken. Fem av dessa är direkta anföringar varav två har anföringsverb: *säger Sattar, säger Sattar Masrah*. En är en indirekt anföring: "Men han undrar hur det egentligen kommer sig att hans utbildning inte är värd något, att hans kunskaper och erfarenheter inte

värderas". Och två är täckta anföringar, t.ex. "Det passade alldeles utmärkt", där det inte framgår om det är Sattar Masrah eller skribenten som tycker detta.

Den övriga texten består av journalistens berättelse som alltså även den handlar om Sattar Masrah, varav en del handlar om vad som rör sig i hans tankar. I avslutningen "Nu funderar han på ..." relaterar skribenten till Sattar Masrahs funderingar i stället för att låta dem ingå i anföringar. Berättelsetexten handlar annars framför allt om de arbetsmarknadsåtgärder som Sattar Masrah deltagit i.

Som läsare kan man även bilda sig en uppfattning om Sattar Masrah genom de verbaltyper som kopplas till honom [7]. Han beskrivs som en tänkande och upplevande person genom de verb för mentala processer (8 st.) som han står som subjekt för: *jag ville, jag tänkte, jag kände, han undrar, jag vet, funderar han*. Han presenteras med en del händelser (5 st.) som han själv inte har kontroll över: *kom till Sverige, fick en projektjänst, fick möjlighet, hittat mig och kom tillbaka*. Vidare ser vi att han beskrivs med en hel del statiska verb som beskriver hans tillstånd (11 st.): *är arbetslös, hade en längtan, kan, duger, var utstämplad*. Däremot beskrivs han inte som särskilt handlingskraftig. Det finns visserligen en del verb som uttrycker handling (9 st.), t.ex. *jobbat, hjälpte, samarbetade, undervisat*, men dessa har flera gånger gjorts mer passiva med modala hjälpverb än de hade kunnat vara: *fått pröva, få jobba, fick arbeta* eller genom just passivering: *tvingades fly*.

Tolkning

Ett alternativt sätt att läsa texten är att ta fasta på att Sattar Masrah har en gedigen lärarutbildning och lärarerfarenhet samt att han erhållit en uppsjö arbetsmarknadsåtgärder utan att få lärarjobb trots att det råder lärarbrist. Den dolda makropropositionen kan tolkas som att *det är något fel på Sattar som inte får lärarjobb*.

Denna alternativa läsning får även stöd av artikeln med det positiva exemplet på motstående sida som just visar att kommunen "ska vara en förebild med anställda från olika länder". Sattar Masrah får inte ens jobb där.

Jag finner alltså två troliga sätt att läsa artikeln. Det ena är att se personporträttet som ett misslyckat exempel på integrationspolitik, där man som läsare drar slutsatsen att arbetsmarknadsåtgärderna inte är effektiva. Det andra är att ta fasta på det dolda budskapet och se flyktingen Sattar Masrah som omöjlig som lärare i den svenska skolan och kanske på arbetsmarknaden i stort. Med den senare läsningen leder den goda avsikten med att belysa problem och påvisa orättvisor till att stereotypierna förstärks. Läsaren har friheten att dra den slutsats som ligger närmast till hands.

Möjligheternas perspektiv - ett exempel

Som ett exempel på möjligheternas perspektiv har jag tagit ett personporträtt på en annan manlig flykting (*Smålandsposten*, 19 oktober 2001). Det gäller Nihad Bunar från Bosnien som disputerade i sociologi samma dag som artikeln var införd.

Kontext

Artikeln finns på en helsida med fyra raders utdrag ur texten överst. Under detta finns en bild på Nihad Bunar utanför universitetet med insyn in i ett forskarum. Bilden upptar drygt en tredjedel av sidan. Bildtexten finns till höger om bilden inledd med Nihad Bunars namn i fet stil. Under bilden finns artikelrubriken "Flykting doktorerar på sitt utanförskap", och därunder finns texten fördelad i fyra spalter [8]. Överst i den vänstra spalten finns en kort ingress följt av uppgifter om skribent (namn, e-postadress och telefonnummer). Brödtexten är inordnad under underrubriker i form av fem propositioner och två teman. Förstorade till större stil och inklippta i spalterna finns två stycken citat av Nihad Bunar som är hämtade från brödtexten.

Innehåll

Artikeln har tre makroteman. Först har vi flyktingen *Nihad Bunar* som kom till Sverige 1992 från Bosnien och placerades på en flyktingförläggning utanför Malmö. Nästa makrotema är Nihad Bunars *akademiska studier* som började i Bosnien och som avslutas med en doktorsavhandling i sociologi. Det

Flykting doktorerar på sitt utanförskap

Det är ingen slump att avhandlingen tar upp segregationen i samhället. Nihad Bunar flyttade från Bosnien till Sverige och blev svensk medborgare. Han har skrivit en avhandling om segregation i Sverige som han ska försvara på sin doktorsutbildning i sociologi vid Växå universitet.

– Jag hoppas att jag kan väcka en positiv förändring i samhället, säger han.

... (rest of the article text) ...

tredje makrotemat är *segregationen* i det svenska samhället som avhandlingen handlar om.

Innehållet kan också utläsas i rubrikerna. I huvudrubriken finns hela textens makroproposition: "Flykting doktorerar på sitt utanförskap". De övriga rubrikerna är på vanligt tidningsmanér formulerade som meningsfragment. Alla saknar subjekt, och här ska man i alla fall utom i ett första att det är Nihad Bunar som är det tänkta subjektet. I tre rubriker saknas dessutom verbet. Under rubriken "Spelade mest kort i början" liksom i den inledande brödtexten utan egen underrubrik beskrivs Nihad Bunar i rollen som flykting. Under "Studerat vad som händer" kommer läsaren i kontakt med Nihad Bunars avhandling. I rubriken "Gör miner" är det inte Nihad Bunar som är det tänkta subjektet, utan här handlar det om vad som kommit fram i de intervjuer som ligger till grund för hans avhandling. De som gör miner är personer som talat med en av de intervjuade och fått reda på att hon bor i Tensta.

"Inga enkla lösningar" är ett utdrag ur första meningen i stycket under: "Han presenterar inga enkla lösningar, men lyfter fram skolan som en väldigt viktig social institution som vinner på att lärare och föräldrar samarbetar istället för att misstro varandra". Under rubriken "Se alla som individer" tar läsaren del av Nihad Bunars tankar om att bli betraktad som en i mängden, som om att inte kunna lära sig något, vilket han har motbevisat genom sin avhandling. Rubriken "Positiv förebild" handlar om att Nihad Bunar vill vara en positiv förebild för andra invandrare.

Även i den här artikeln finns det en hel del negationer[9]. Flera av dem ställs mot det tidigare sagda, t.ex. "Man måste tro på sig själv, men det är inte så lätt när ingen annan gör det" och "Man skäms lite för att bo här, fast man borde inte göra det". Fem av dem negerar däremot det undersförstådda och pekar på presupponerad information.

1. "Det är ingen slump att avhandlingen tar upp segregationen i samhället." Meningen presupponerar att val av avhandlingsämne oftast är slumpartade. I verkligheten är det snarare att valen är knutna till de personer som utför forskningen.
2. "Men de mötte inga blonda människor som de hade förväntat sig, utan mörkhyade och svarta." Den presupponerade informationen innebär att svenskar är blonda.
3. "Från Sarajevo hade han tre års studier i sociologi och statskunskap. Men det var inte så enkelt att fortsätta där han slutade." Den presupponerade informationen innebär att det är enkelt att fortsätta studier efter studieavbrott på den nivå där avbrottet skedde.
4. "När jag var redo var inte samhället redo för mig." Meningen presupponerar att samhället är redo för andra.
5. "Det finns en tendens att betrakta folk som icke utvecklingsbara, som om de inte kunde lära sig något." Folk betyder invandrare eller flyktingar här och ställs mot svenskar som förutsätts vara utvecklingsbara och som kan lära sig något.

Form

Texten är en journalistiskt skriven text som är lättläst. Framför allt är den verbal, och den påminner alltså en hel del om talspråk[10]. Meningslängden[11] är ganska normal för tidningstexter, och så är även långordsfrekvensen[12]. Fundamentlängden[13] är något längre än i det andra personporträttet men ändå

kortare än vad som är vanligt i tidningstext.

Även detta personporträtt är övergripande disponerat kronologiskt - det är berättelsen om flyktingen Nihad Bunar som doktorerar vid Växjö universitet. På en lägre nivå i berättelsen är texten disponerad tematiskt med beskrivningar av Nihad Bunars avhandling och hans reflektioner. På en underordnad nivå finns dessutom kontraster; inom berättelsen finns då och nu, och beskrivningarna ställs mot varandra, t.ex. "som vinner på att lärare och föräldrar samarbetar istället för att misstro varandra".

De logiska sammanhangen framgår ofta klart i textbindningen. Satserna relateras till varandra med hjälp av språkliga markörer. I den övergripande berättelsen som egentligen inte är så omfattningsrik markeras tidsföljden med *när* [14]. Beskrivningarna som sammanlagt är mer omfattningsrika binds ihop med *och* [15]. Orsakssammanhangen uttrycks med *även om*, *fast*, *för att* och *för* [16], och kontrasterna markeras med *men* [17].

Två stora ledfamiljer binder också ihop texten. Det gäller ledfamiljen *Nihad Bunar* som upprepas identiskt med både för- och efternamn, som pronominaliseras av berättaren till *han* och *hans* samt av sig själv till *jag*, *mig* och *man* [18]. Dessutom beskrivs Nihad Bunar som *sociolog*, *flykting*, *bosnisk flykting*, *en i mängden*, *ett oskrivet blad* och *positiv förebild*. Nihad Bunars akademiska studier är en del av den här ledfamiljen som finns med i texten från början till slut. Här är det delidentiteten som är den vanliga bindningen. Sambandsleden är Nihad Bunars studier i Bosnien: *tre års studier i sociologi och statskunskap*, och hans forskarutbildning i Sverige: *fyra års hårt arbete*. Här finns också ämnet *sociologi* och hans examensarbete: hans *c-uppsats 1995* och hans *doktorsavhandling* som upprepas modifierat som *avhandlingen "Skolan mitt i förorten"* och bara *avhandlingen*. Det svenska samhället ser jag som den andra stora ledfamiljen som finns med i de tre första fjärdedelarna av texten och som beskrivs som ett *multikulturellt samhälle*. Här binds sambandsleden framför allt ihop med delidentitet. Här finner vi t.ex. *utanförskap* och *segregation*, *Rosengård*, *Rinkeby*, *Tensta* och *Jordbro*, *storstadsområde*, *flyktingförläggning* samt *skola* med variationen *invandratäta skolor* och *en framgångsrik skola* med sina rykten: *dåligt rykte*, *det*, *det* och *de dåliga ryktena*. Som en mindre del av samhället finns människorna som beskrivs som *invånarna*, *elever*, *lärare*, *föräldrar*, *socialbidragstagare*, *dålig människa* och *dålig elev*. Och som en del av människornas identitet kan vi finna *invandrarbakgrund* och *sina första socialbidrag*.

De flesta verb som Nihad Bunar står som subjekt för [19] är aktiva verb som uttrycker handling. Med dessa beskrivs han indirekt som en aktiv person som tar ansvar för vad han gör. Alla dessa står i tredje person och speglar alltså skribentens syn på honom: *flykting doktorerar*, *Nihad Bunar flydde*, *har han försökt förklara*, *frågade han*, *spelade Nihad Bunar*, *försökte han återuppta*, *han slutade*, *han talade*, *han skrev* [...] *fortsatte*, *har Nihad Bunar främst riktat in sig på* [...] *studerat*, *säger Nihad Bunar*, *han presenterar* [...] *lyfter fram*, *har han bevisat* och *han har åstadkommit*. Bland handlingarna finns det några som passiverats: *han placerades* [...] *kördes* och *bli betraktad* som alla finns med när Nihad Bunar beskrivs i rollen som flykting i början av texten. Här återfinner vi också flera av händelserna: *hamnade*, *kom*, *mötte*, men saker och ting bara sker även i hans roll som student: *stött på* och *såg*. Texten innehåller inte många verb som beskriver hans tillstånd: *var inställd på*, *hade tre års studier*, *var redo*, *är tacksam*, *kan*. När han är subjekt för mentala processer är det i tredje person: (han) *kände*, *han förstod*, *Nihad Bunar tycker*, *led han*, (han) *känner*, ända till det sista stycket där han beskriver sig själv: *jag hoppas*, *jag trodde* och *jag tänkte*.

Skribenten låter den porträtterade komma till tals i anföringar i stor utsträckning [20]. Dessa består av direkta anföringar [21], varav de flesta står utan anföringssatser, t.ex. "Det finns en tendens att betrakta folk som icke utvecklingsbara, som om de inte kunde lära sig något". De handlar framför allt om det som Nihad Bunar har tagit upp i sin avhandling. På några ställen finns täckt anföring [22], där man som läsare inte kan vara säker på vem det är som står bakom uttalandet. Det rör sig om slutsatser som man anar att Nihad Bunar har dragit, men som lika gärna kan ha dragits av skribenten: "Det såg ut som en ännu större flyktingförläggning än den de kom ifrån", "Det blir ett gap mellan ideal och verklighet", "Han vill komma ifrån pratet om 'vi' och 'de', alla borde i stället ses som individer", "På pappret ska skolan ta tillvara varje människas kulturella bakgrund, men det fungerar inte alltid så", "När Nihad Bunar kom till Sverige led han själv av att bli betraktad som en i mängden, ett oskrivet blad, som om han inte hade några egna kunskaper".

Tolkning

Nihad Bunar beskrivs som en avvikare. I artikeln får läsaren reda på att han lider av att bli betraktad som en i mängden: "När Nihad Bunar kom till Sverige led han själv av att bli betraktad som en i mängden, ett

oskrivet blad, som om han inte hade några egna kunskaper". I artikelns förgrund framställs alltså Nihad Bunar som en avvikare som lyckas ta sig fram i vårt samhälle trots att han är invandrare. Här kan vi se det lyckade exemplet på integrationspolitik som en följd av att Växjö universitet "gav honom en chans". Men här förstår vi också att det är något särskilt med Nihad Bunar, som gör att han egentligen inte representerar flyktingarna som har kommit till Sverige. I bakgrunden presenteras han på flyktingförläggningen - ett liv som han brutit upp från. I den här bakgrunden presenteras Sverige som fyllt av flyktingar som lever på socialbidrag.

... och efter en vecka kördes de till närmaste köpcentrum i Rosengård för att handla med sina första socialbidrag. Men de mötte inga blonda människor som de hade förväntat sig, utan mörkhyade och svarta. Det såg ut som en ännu större flyktingförläggning än den de kom ifrån.

Är detta verkligen Sverige? frågade han sig

I den här bakgrundsinformation kan läsaren dra slutsatser om hur integrationen ser ut i Sverige. Här återfinns vi det passiva verbet *kördes*. Här finns en attributiv bestämning som ger presupponerad information: *sina första socialbidrag*, dvs. det ska bli många fler. Här finns också en negation som ger presupponerad information: *de mötte inga blonda människor*, dvs. svenskar är blonda och invandrare är mörkhyade och svarta. Dessutom har vi jämförelsen: *som en ännu större flyktingförläggning än den de kom ifrån*. Slutligen dramatiseras den här delen av berättelsen med den direkta anföringen: *Är detta verkligen Sverige?* som säkert får läsaren att tänka till om hur det svenska samhället ser ut.

Slutsatser

Personporträtten är synliggörandets texter som i mina exempel ovan synliggör två personer med utländsk bakgrund, den ena ur problemperspektivet och den andra ur möjligheternas perspektiv. Att det är just flyktingar som får huvudrollerna verkar vara vanligt i tidningstext. Brune (98, s.8) beskriver hur flyktingarna nästan alltid representerar invandrarna numera i artiklar kring integrationsfrågor.

Annan information som brukar ingå i personporträtt av icke invandrare såsom familj, boende, intressen, föreningsliv m.m. saknas helt i exemplen, vilket för övrigt också stämmer med den bild av invandrare i tidningstext som medieforskaren Gunilla Hultén beskrivit: "Är man invandrare så är man oftast bara det i medierna. Invandrarna är inte med som mångfacetterade individer, utan får bara representera en typfigur av invandraren" (Naraghi 2001). Vidare skrivs inte ålder ut trots att uppgiften är på gränsen till obligatorisk i övriga personpresentationer i tidningar. I överensstämmelse med andra personporträtt är det emellertid män som porträtteras, och det är män från medelklass, vilket framgår indirekt i texterna: "har en lärexamen från Bagdads universitet", "från Sarajevo hade han tre års studier i sociologi och statskunskap".

I artiklarna som skrivs ur ett problemperspektiv presenteras förlorarna - de som blir offer för svårigheterna att ta sig fram i vårt samhälle. Pressen har en uppgift att synliggöra dessa problem och gör det många gånger med hjälp av s.k. personjournalistik eller falljournalistik, där en person porträtteras som symbol för kategorin invandrare. Artikeln om Sattar, som jag har beskrivit ovan, är ett exempel på sådan personjournalistik som aktualiserats av länsstyrelsens kartläggning av integrationsarbetet i länet. Arbetsmarknadsåtgärderna beskrivs genom att vävas in i en berättelse om flyktingen Sattar som inte lyckats få lärarjobb här i Sverige trots att han har både utbildning och erfarenhet sedan tidigare och trots att det dessutom råder lärarbrist i landet. Läsaren kan dra slutsatser om invandrare med hjälp av symbolen Sattar. Läsaren lär känna honom med hjälp av bilder och textinnehållet. Dels av det som skrivs om honom, dels av det han själv säger i anföringarna, dels via de presuppositioner som finns i texten. Jag ser här två alternativa läsningar. Den ena gäller den explicita informationen som sammanfattas i rubriken: "Trots lärarbristen får han inte utöva sitt yrke", och som kan tolkas som att den svenska arbetsmarknaden inte vill se Sattar som lärare i den svenska skolan. Den andra gäller den presupponerade informationen om att det är något fel på Sattar som inte får lärarjobb. Och Sattar symboliserar och företräder här alla flyktingar.

Artiklarna som utgår ur möjligheternas perspektiv ligger närmare de traditionella personporträtten, dvs. porträtt över personer som har något positivt och annorlunda att berätta. Här porträtteras personer som avvikare, som lyckas trots att de är invandrare, och här används personjournalistiken som ett led i att ta fram föredömen. Eftersom personerna är avvikare blir de inte representanter för kategorin flyktingar. Här handlar det i stället om personer som utmärker sig på något sätt - oftast genom att ha integrerats i det svenska samhället. Ett sådant exempel har vi i artikeln om Nihad Bunar som har disputerat i sociologi och

alltså gjort något ovanligt som kräver att han integrerats i det svenska samhället. För att dra slutsatser om Nihad Bunar använder förstås läsaren det som erbjuds i artikeln och som består av bild och text, det som skrivs om honom samt det som framkommer i hans anföringar och i den presupponerade informationen. För att i stället förstå hur flyktingar uppfattas och beskrivs i allmänhet i medierna får vi lyfta fram det som också framgår i bild och text men som står i bakgrunden. En bild framtonar då med mörka, passiva flyktingar med socialbidrag som håller på att göra om Sverige till en flyktingförläggning.

På de här sätten kan personporträtten förstärka stereotypier. I exempel ur problemperspektivet kopplas de porträtterade personerna samman med problemfyllda liv samtidigt som de symboliserar alla flyktingar. I exemplen ur möjligheternas perspektiv beskrivs de porträtterade personerna i stället som avvikare som skiljer sig från andra flyktingar.

© [Maria Lindgren](#)

Referenser

Brune, Ylva. 1993: *Invandrare i svenskt arbetsliv*. En rapport till Statens invandrarverk våren 1993. Statens invandrarverk.117.

Brune, Ylva. 1998: Från samförstånd till brott och snyft. I: *JMG Granskaren 2/98*. Centrum för granskning av journalistik och medier vid JMG - Institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet.

Fairclough; Norman. 1992: *Discourse and social Change*. Cambridge: Polity Press.

Hellspång, Lennart & Ledin, Per. 1997: *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Studentlitteratur. Lund.

Jigenius, Pär-Arne. 1999: Invandrarna och dagspressen. I: Harrie, Anita (red.) *Invandrare och massmedia. En annorlunda verklighet*. Norstedt & Söner/Svenska Journalistförbundet. Stockholm.

Naraghi, Mariam. 2001: Invandrare är inte individer i medierna. I: *Sydsvenskan* 2001-11-23.

[1] Brödtexten består av 500 ord.

[2] 19,8 % av orden är s.k. långord med sju eller fler bokstäver.

[3] Genomsnittligt antal ord per grafisk mening är 12,8.

[4] Den genomsnittliga längden på fundamenten är 2,1 ord.

[5] Det finns 120 substantiv och 88 verb, vilket ger en enkel nominalkvot på 1,36.

[6] 38 % av texten består av anföringar.

[7] Verbaltyper som har Sattar Masrah som subjekt består 8 gånger av mentala processer, 5 gånger av händelser, 11 gånger av tillstånd och 9 gånger av handlingar.

[8] Brödtexten består av 882 ord.

[9] Totalt finns 26 negationer i texten.

[10] Det finns 168 substantiv och 187 verb, vilket ger en enkel nominalkvot på 0,90.

[11] Genomsnittligt antal ord per grafisk mening är 14,9.

[12] 19,6 % av orden är s.k. långord med sju eller fler bokstäver.

[13] Den genomsnittliga längden på fundamenten är 2,3 ord.

[14] Det finns 6 st. temporala bindningar i texten.

[15] Det finns 23 st. additiva bindningar i texten.

[16] Orsakssammanhangen uttryckts med 2 koncessiva bindningar, 2 finala bindningar och 1 kausal bindning.

[17] Det finns 13 st. adversativa bindningar i texten.

[18] *Nihad Bunar* upprepas identiskt med både för- och efternamn 11 gånger. Namnet pronominaliseras till *han* 17 gånger och *hans* 2 gånger samt till *jag* 7 gånger, till *mig* och *man* 1 gång vardera.

[19] Det finns totalt 22 verb som uttrycker handlingar med *Nihad Bunar* som subjekt. Totalt 7 verb uttrycker händelser, 5 verb uttrycker tillstånd och 8 verb uttrycker mentala processer.

[20] 45 % av texten består av *Nihad Bunars* anföringar.

[21] 9 av Nihad Bunars anföringar är direkta anföringar, varav 7 står utan anföringssatser.

[22] 4 av Nihad Bunars anföringar är s.k. täckt anföring.

"Nej, det här gäller inte zigenare"

Identiteter och sociala relationer i tidningstexter om romer

Av Fredrik Sandblad, doktorand i nordiska språk

[Länk till presentation av Fredrik Sandblad](#)

Inledning

Statens invandrarverk och Nordiska zigenarrådet presenterade 1996 en rapport som beskriver romernas situation i Sverige (*Romer i Sverige: situationsbeskrivning* 1996). Där framgår det att romerna är utsatta i samhället. Många saknar arbete, misslyckas i skolan och har svårt att få bostad. 1997 gav en arbetsgrupp tillsatt av Inrikesdepartementet förslag till förbättringar av romernas situation (*Romer i Sverige - tillsammans i förändring* 1997). Arbetsgruppen påpekar att det ofta ges en bild av romer som svaga offer i stället för aktiva aktörer i mötet med myndigheter. Kunskaperna om romerna behöver ökas och här spelar medierna en stor roll. Ett utmärkande drag för vår tids offentliga kommunikation är just massmediernas inflytande (jfr Holmberg & Svensson 1995, Svensson 1995, Andersson 1999). Lars Hultén diskuterar journalistiken som verklighetsskildrare och konstaterar att mediernas världsbild präglar människors uppfattning av tillvaron: "Journalistiken är med om att skapa sammanhang, som i sin tur leder till nya budskap och nya sammanhang och är på så vis med om att skapa våra föreställningar, våra verkligheter" (Hultén 1993:9).

Bakgrunden ovan visar att det är angeläget att undersöka romer och konstruktion av identiteter i massmedietexter. I denna studie behandlar jag tidningstexter från 2001 om två kränkningar av romer. Fastighetsbolaget Vasakronan nekade hyresrätt till romernas församling i Filadelfiakyrkan i Stockholm, och *Illustrerad Vetenskap* (nr 13/2001) publicerade en artikel om romernas kultur, vars innehåll utlöste reaktioner. Texterna i materialet kan betraktas som språkliga och sociala kamper i offentligheten. Olika aktörer - romer, offentliga institutioner, företrädare för *Illustrerad Vetenskap* och Vasakronan och journalister - har olika sociala positioner, och texterna utgör språkliga förhandlingar om dessa positioner. Mitt syfte är att undersöka hur aktörerna framträder i texterna, d.v.s. vilka identiteter och sociala relationer som konstrueras genom språket, och diskutera tolkningar av dessa konstruktioner.

Textteoretiska perspektiv

Undersökningen bygger på *kritisk diskursanalys* (se Winther Jørgensen & Phillips 1999). Norman Fairclough (1992, 1995) urskiljer tre nivåer i sin textsyn: *text*, *diskursiv praktik* och *sociokulturell praktik*. Textnivån, vilken utgör centrum i modellen, innefattas av den diskursiva praktiken, som innebär produktion, konsumtion och distribution av text. Den diskursiva praktiken omsluts i sin tur av den sociokulturella praktiken, vilken inbegriper allt från kommunikationens närmaste omgivning till hela vår omvärld. Fairclough betraktar förhållandet mellan diskurs och social struktur som en ömsesidig påverkan. Jan Svensson, Olle Josephson och Staffan Selander (1996) skriver mot bakgrund av Fairclough att diskursen "formar och formas av samhället", "bidrar till formandet (och förändringen) av kunskaper och kunskapsobjekt, sociala relationer och social identitet", "formas av maktrelationer och bemängs med ideologi", och att formandet av "diskursen är ett led i den samhälleliga maktkampen" (Svensson m.fl. 1996:32).

Julia Kristeva använder begreppet *intertextualitet* för att sammanfatta Michel Bakhtins perspektiv på språk (Ledin 1997a, 1997b). En grundtanke är att texter är dialogiska och står i relation till andra texter. Fairclough (1992, 1995) urskiljer och systematiserar olika typer av intertextuella relationer. Dessa kan reduceras till två huvudvarianter, vilka jag i linje med Ledin (1997a, 1997b) kallar *textsamspel* och *normsamspel*. Textsamspel handlar om samspel mellan faktiskt existerande texter. En text kan bäddas in i en annan text och markeras grafiskt eller språkligt. Det rör sig om olika typer av anföringar, citat och referat (jfr Rahm 1997). Normsamspel handlar om hur olika konventioner för språkbruk samverkar i texter. Jag utgår från att texter är produkter av diskurselement och tar fasta på två sådana, nämligen *stil* och *textstruktur* (jfr Ledin 1995, Fairclough 1992). Stil ger jag i linje med Lars Melin och Sven Lange en vid definition: stilen är textens "*hur-det-sägs dimension*" (Melin & Lange 2000:7). Jag förknippar dessutom, under inspiration av Ledin, stil med "*gruppidentitet som tenderar att vara genomgående i flera genrer*" (1995:117). Textstruktur ser jag som textens organisation på högre nivå i textsekvenser (Frandsen 1998, Ledin 2000).

Analysmodell

Textsamspelet spelar en väsentlig roll i analysen. Ledin (1995) analyserar nyhetstext och använder begreppet *ram* för att beskriva hur en skribent ger ordet till en aktör. Jag räknar med att en text strukturellt byggs upp av *inre text* och *yttre text*. Den inre texten är inramad, t.ex. ett citat, medan den yttre texten inte är det. Begreppet *röst* syftar på textens olika stämmor och avser både yttre och inre texter. Den yttre och inre texten separeras av *inramare*, t.ex. pratminus, citattecken och *enligt*-fraser.

Analysen av normsamspelet uppmärksammar diskurselementen stil och textstruktur. Stilanalysen fokuserar på dimensionerna muntlig-skriftlig och informell-formell. Muntlig och informell stil förknippas prototypiskt med vardagsmänniskans erfarenheter, skriftlig och formell stil med institutionella värden. Undersökningen av textstrukturer utgår från Ledins (2000) tillämpning av och Frandsens (1998) kommentarer till Adams (1992) texttypologi. Texter byggs strukturellt upp av fyra typer av sekvenser, nämligen *narrativa* (berättande), *deskriptiva* (beskrivande), *explikativa* (utredande) och *argumentativa* (argumenterande). I uppställningarna nedan beskrivs den explikativa, narrativa och argumentativa sekvensens struktur (jfr Ledin 2000).

Explikativ sekvens

1. Introduktion (presenterar problemområdet)
2. Problem (ställer frågor om varför och hur)
3. Förklaring (besvarar frågorna)
4. Kommentar (rundar av förklaringen)

Narrativ sekvens

1. Introduktion eller sammanfattning (redogör för huvudhändelsen)
2. Utgångssituation (presenterar situationen)
3. Komplikation (introducerar hinder, händelseförlopp)
4. Händelsekedja (utvecklar förloppet)
5. Upplösning (avslutande händelser)
6. Avslutande evaluering/sensmoral

Argumentativ sekvens

1. Tidigare tes (tar avstamp i)
2. Argument (för in)
3. Konklusion (leder till)

Utöver dessa sekvenser uppmärksammar jag fråga-svar-sekvensen (jfr Ledin 2000), vilken kan sägas vara underordnad de övriga och typisk för dialoger. Argumentativa och explikativa sekvenser skapar i många fall associationer till institutionella värden, medan narrativa sekvenser i många fall skapar associationer till individuella erfarenheter. Fråga-svar-sekvenser kan skapa associationer till vardaglig konversation. I texter kan sekvenser

av samma eller olika typer vävas in i varandra och förekomma i ofullständiga former. Textstrukturen kan således bli komplex. Min analys koncentreras av praktiska skäl på tydliga sekvenser.

Jag analyserar de mänskliga *referenter*, som är centrala i texterna. Genom att omtala aktörer på olika sätt kan man placera dem i olika roller (jfr Ledin 1997a). Jag undersöker också personliga pronomens referens.

Textens *mentala processer* ger läsaren tillträde till det semantiska subjektets tankevärld och kan fungera på olika sätt (jfr Fowler 1991). Verb som *älska* kan framställa det semantiska subjektet som känslomänniska och verb som *bedöma* som expert. Jag kallar det semantiska subjektet i mentala processer för *upplevare*. *Verbala processer* kan ha liknande funktioner. Det semantiska subjektet i verbala processer kallas *sägare*.

Material och metod

Materialet är hämtat från fyra rikstäckande dagstidningar, nämligen Aftonbladet, Dagens Nyheter, Expressen och Svenska Dagbladet. Jag har excerperat alla texter, totalt 23, i dessa tidningar som behandlar Vasakronans agerande och Illustrerad Vetenskaps text om romernas kultur; 8 av dessa handlar om Vasakronan, 15 om Illustrerad Vetenskap. Tabellen i bilagan presenterar en grov genreindelning av materialet. 7 av texterna är föremål för textnära analys. Analysen bygger på kvalitativa närläsningar med utgångspunkt i den modell som presenteras ovan. Jag lyfter fram och diskuterar textpartier som är särskilt utmärkande. I min magisteruppsats (Sandblad 2002) finns fler och fördjupade närläsningar. Där finns också en kompletterande kvantitativ stilanalys.

Textanalys

I de texter som nedan är föremål för textnära analys kommer en mängd aktörer till tals. Jag för dem till fyra grupper: institutionella aktörer, individuella aktörer, företrädare för Illustrerad Vetenskap och Vasakronan och journalister. De institutionella aktörerna är pressombudsmannen (PO) Olle Stenholm, justitiekanslern (JK) Göran Lambertz och Anders Kandelin, informationschef för diskrimineringsombudsmannen (DO). PO är en ombudsmannainstitution knuten till tidningsbranschen och behandlar avvikelser från god publicistisk sed, JK är regeringens högste ombudsman och vakar över tryckfriheten, och DO är en myndighet som tar initiativ till åtgärder mot etnisk diskriminering. Till de individuella aktörerna räknar jag Sten-Gunnar Hedin, Hasse Columbus, Elena Tan Tan, Maya Sanchez, Gustav Dimitri Friberg, Rosa Taikon och Hans Caldaras. Dessa är romer eller individer med nära anknytning till romer. Företrädare för Vasakronan är Bengt Möller och för Illustrerad Vetenskap Lars Engström och Jens E Matthiesen.

"Nej, det här gäller inte zigenare"

Texten är en nyhetsartikel som publicerades den 10 februari i Aftonbladet. Den är tillsammans med nyhetstexter i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet den första texten i materialet som handlar om Vasakronans agerande. Artikeln domineras av intervjuer med Sten-Gunnar Hedin, föreståndare för Filadelfiaförsamlingens kyrkor i Stockholm, och Bengt Möller, informationsdirektör på Vasakronan. Redan i textens rubrik och ingress framträder muntliga och informella stildrag i journalistens röst.

[1] Nej, det här gäller inte zigenare

[2] "Stora på kontor. [3] Större på människor. [4] Välkommen till en bättre värld." [5] Det är budskapet i fastighetsbolaget Vasakronans tv-reklam. - [6] Det stämmer inte med verkligheten, säger Hasse Columbus i romernas Filadelfiaförsamling som fick nobben av Vasakronan - för att medlemmarna är zigenare.

Rubrikens interjektionsmakrosyntagm ("Nej") ger ett muntligt intryck, och substantivet

"nobben" i mening 6 är vardagligt. Det händelseförlopp som har föranlett artikeln rekapituleras i en narrativ sekvens med muntliga inslag. I avsnittet nedan växelverkar journalistens och Sten-Gunnar Hedins röst.

[7] För två år sedan hade Filadelfiaförsamlingen i princip klart med en ny lokal. [8] Platsen ansågs vara perfekt. [9] En byggnad vid ett industriområde i Solna med utmärkta parkeringsmöjligheter för de 200 medlemmarna. [10] Vasakronans säljerska var också per telefon överens med Sten-Gunnar Hedin, föreståndare för Filadelfiaförsamlingens 17 kyrkor i Stockholm [...]

[12] Men i slutet av samtalet nämnde Hedin att intressenterna var romer som sen skulle inreda byggnaden till en gudstjänstlokal. [13] Då tog det hela en tvär vändning.

[14] Sten-Gunnar Hedin:

[15] - Njet, sa hon. [16] Då är det helt omöjligt. [17] Zigenare vill man inte ha i det här området.

[18] Man vet väl hur dom är.

[19] Sten-Gunnar Hedin har under årens lopp blivit van att få nej när han förhandlat för romernas räkning.

[20] - De flesta anger godtagbara skäl och är inte öppet rasistiska. [21] Men här kände jag att det handlade om en människa som verkligen menade det hon sa. [22] Det blev ett väldigt upprört samtal. [23] Trots det beslöt jag att inte gå vidare med det hela.

Mening 7-10 är den narrativa sekvensens utgångssituation, där tiden ("två år sedan"), huvudaktörerna ("Filadelfiaförsamlingen", "Vasakronans säljerska", "Sten-Gunnar Hedin") och situationen ("i princip klart med en ny lokal") introduceras. Sekvensens komplikation sträcker sig från mening 12 till 18. Adverbialaet "i slutet av samtalet" skapar konkretion, och stilen är muntlig och informell i bruket av talspråklig stavning ("sen") och vardagligt lexikon ("det hela"). I Hedins första direkta anföring imiteras Vasakronans säljerskas röst, vilket åstadkommer en dubbel inramning och förstärker talillusionen. Interjektionsmakrosyntagmen "Njet", adverbet "väl" och pronomenet "dom" är vardagliga. I sekvensens upplösning, mening 23, är avslutningens "med det hela" informellt. Hedins muntliga röst hörs också i anföringen nedan.

[39] Sten-Gunnar Hedin gläder sig:

[40] - Det vore bra om en sån här ond historia fick ett gott slut.

Den talspråkliga stavningen av pronomenet "sån här" efterliknar autentiskt tal. I den mentala processen "gläder" är Hedin upplevare, och han framträder som en kännande människa. I fråga-svar-sekvensen nedan intervjuas Vasakronans informationsdirektör Bengt Möller av journalisten.

[25] Bengt Möller, informationsdirektör på Vasakronan, säger:

[26] - Vi beklagar det inträffade och ber om ursäkt. [27] Vi jobbar mycket med etik och det här står inte alls för våra värderingar.

[28] Har säljerskan blivit omplacerad?

[29] - Ja, och vi har satt igång en intern utredning. [30] Själv har hon inget minne av samtalet.

[31] Vasakronan har satsat 14 miljoner på den uppmärksammade tv-reklamen om den tjocke skivbolagsdirektören som drömmer om ett inredningslyft med Vasakronan som värd.

[32] Det rimmar väl rätt illa med budskapet om [33] "Stora på kontor. [34] Större på människor"?

[35] - Helt rätt. [36] Det är därför vi beklagar det så djupt.

[37] Om Filadelfiaförsamlingen hör av sig på nytt, då?

[38] - Vi har redan tagit kontakt med dem och ska göra allt vi kan för att tillgodose deras behov.

Dialogen skapar associationer till autentisk konversation. Bengt Möller svarar med interjektionsmakrosyntagm ("Ja") och meningsfragment ("Helt rätt"), och journalistens röst präglas av en muntlig stil. I mening 32 ger den metaforiska konstruktionen "rimmar [...] illa" och adverbena "väl" och "rätt" ett informellt intryck. Mening 37 är ett muntligt meningsfragment, och det påhängda satsdelsdubblende "då" gör yttrandet informationssökande. Möller är trängd, och han hanterar situationen genom att betona företagets homogenitet, vilket markeras i pronomenbruket. Vasakronan agerar kollektivt ("Vi jobbar", "vi har satt igång", "Vi har [...] tagit kontakt", "ska göra allt vi kan"), ber om ursäkt kollektivt ("Vi beklagar [...] och ber om ursäkt", "vi beklagar det så djupt") och har gemensam värdegrund ("våra värderingar"). Företaget kännetecknas av moralisk

medvetenhet, inre kontroll och botgöring: Möller betonar "etik", "intern utredning" och viljan att "tillgodose deras [romernas] behov". Möllers personlighet är heterogen, d.v.s. sammansatt av flera sidor. Anföringarna präglas å ena sidan av muntliga drag, som individualiserar och intimiserar. Å andra sidan framträder Möller också i en institutionell roll, där kollektivet och god affärsetik gäller.

Romerna skildras på nära håll i en bild med bildtext. Bilden föreställer fyra bistra män utanför en byggnad. I bildtexten, vilken citeras nedan, framstår Hasse Columbus, en av männen på bilden, som emotiv, och hans röst präglas av informell stil.

[49] Carlos Tan, Hasse Columbus, Daniel Kwiek och Mario Kwiek utanför den lokal i Solna som Vasakronan vägrade låta dem använda. [50] I mer än två års tid har de försökt hitta en ny församlingslokal. [51] "Men jag har själv fått nej minst sju-åtta gånger", suckar Hasse Columbus.

Columbus är sägare i en verbal process ("suckar"), som uttrycker känsla av hopplöshet, och anförelsen approximativa mängdangivelse ("minst sju-åtta") är informell.

Utmärkande är att journalistens röst bitvis präglas av muntlig stil, att Möllers personlighet är sammansatt genom att å ena sidan präglas av individualisering och muntlig röst och å andra sidan av institutionalisering och gemenskap med företaget, och att Hasse Columbus och Sten-Gunnar Hedin framträder som vardagliga känslomänniskor med muntliga, informella röster.

""Vi syns och hörs för mycket""

Texten är en intervju som publicerades den 11 mars i Dagens Nyheter. Det har gått över två månader sedan de inledande texterna publicerades, och att Vasakronan har nekat romerna hyresrätt är inte längre någon nyhet. I texten intervjuas en medlem av romernas församling i Filadelfiakyrkan i Stockholm, Elena Tan Tan. Även hennes väninna, Maya Sanchez, gestaltas. Mellan reportern och Elena Tan Tan upprättas en kamratlig relation. De träffas i Elena Tan Tans hem, som beskrivs i följande textparti.

[31] VI SITTER i Elena Tan Tans lägenhet i Rinkeby, en dröm i gräddvitt och guld med stora porslinsdjur och lampor med dinglande glasstavar. [32] Kvällen innan har hon sett ett program på femman där hemmet var inrett i just de färger hon älskar, ljus beige, snövita statyer, marmorfyllda piedestaler. [33] Själv är hon klädd i samma färgskala, tunna chiffongartade tyger i äggskalsfärg och tjocka guldringar i öronen. [34] En Singoalla år 2001. [35] Hon har funderat mycket över varför så många dörrar är stängda för zigenare. [36] Ja, hon säger zigenare, inte det officiellt etablerade romer.

Pronomenet "VI", som syftar på Elena Tan Tan och reportern, signalerar gemenskap, och konkretiserande, målade adverbial skapar närvarokänsla. Appositionen i mening 31 innehåller målade nominalfraser ("dröm i gräddvitt och guld", "stora porslinsdjur", "dinglande glasstavar"). Tidsadverbialen "Kvällen innan" bidrar till närvarokänsla, och vi får till och med veta på vilken kanal ("program på femman") Elena Tan Tan tittade. TV-programmets färger och föremål beskrivs målade ("ljus beige", "snövita statyer", "marmorfyllda piedestaler"). Även Elena Tan Tan beskrivs i en målade stil. I mening 33 bestäms "tyger" av adjektivattribut ("tunna chiffongartade") och prepositionsattribut ("i äggskalsfärg"). Interjektionsmakrosyntagmen ("Ja") i mening 36 ger ett muntligt intryck. Elena Tan Tan är upplevare i mentala processer ("sett", "älskar", "har funderat") och framträder som en kännande och grubblande människa. I följande avsnitt förstärks närvarokänslan av förändringar i intervjusituationen. Ytterligare en person dyker upp i rummet.

[51] Nu kommer Maya Sanchez, som bor i grannporten. [52] Maya är också med i församlingen och hon är Elenas bästa vän. [53] Bimbo, Elena Tan Tans lilla gräddvita papillon, skäller som om han var vakthund och tystas med varm, nybakad kaka.

Nominalfraserna är utbyggda med målande attribut. Huvudordet "kaka" preciseras med adjektivattribut ("varm, nybakad") och "Bimbo" med en apposition som innehåller sinnliga adjektivattribut ("lilla gräddvita"). Att journalisten använder förnamn ("Maya", "Elenas") i referenserna till aktörerna bidrar till den kamratliga tonen.

Texten byggs upp av fråga-svar-sekvenser, där reportern intervjuar Elena Tan Tan. Svaren är i regel korta narrativa sekvenser, i vilka Elena Tan Tan gestaltar händelser i sitt liv. I avsnittet nedan finns två fråga-svar-sekvenser.

[68] Du säger att alla ser på er att ni är zigenare. [69] Vad är det som syns? [70] Du har ju inte stora, vida kjolar och chiffongsjal i håret?

[71] - Även om en apa klär sig i silke syns det att hon är en apa. [72] När min dotter och jag är i stan kan folk säga till oss: [73] "Du är zigenare va?" [74] Så är det med oss. [75] Även om jag har en vanlig kjol, en vanlig kappa och bara en liten, liten sjal, så syns det att jag är zigenare.

[76] Hur var det förr, när du växte upp?

[77] - Å, min mamma hade kjolar som rymde 20-30 meter tyg i grönt och rött och guld. [78] Det var chiffong och volanger och sjalar som var flera meter. [79] Vi bodde på Odenplan, det var 70-tal och jag minns inte att någon rynkade på näsan åt oss. [80] Folk kunde säga till mamma: [81] "Vilka vackra kläder du har!"

Det första svaret utgörs av en narrativ sekvens. Tidsbisatsen i mening 72 är narrationens utgångssituation, där huvudpersonerna ("min dotter", "jag") och rummet ("i stan") introduceras. Huvudsatsen i mening 72 utgör tillsammans med mening 73 en komplikation, och mening 74 och 75 är en avslutande evaluering. Sekvensen inleds i mening 71 av en sensmoral, vilken är en metaforisk parallell till den avslutande evalueringen. Det andra svarets interjektionsmakrosyntagm ("Å"), approximativa måttattribut ("20-30 meter"), polysyndetiska hopningar ("grönt och rött och guld", "chiffong och volanger och sjalar") och satsradning ("Vi bodde på Odenplan, det var 70-tal") ger ett informellt, muntligt intryck. Talillusionen förstärks av att Elena Tan Tan bäddar in andras anföringar i sina egna och på så sätt aktualiserar ytterligare en nivå av inre text. Även denna nivå är muntligt präglad genom påhängt frågeord ("va") och utropssats ("Vilka vackra kläder du har!"). Elena Tan Tan är upplevare i den mentala processen "minns" och framträder som en reflekterande människa. Även väninnan Maya Sanchez framstår som en känslomänniska. Hennes röst hörs i de inre texterna nedan.

[94] - Oj, oj, oj, säger Maya Sanchez [...]

[100] - Och vilka fina ord det fanns för Jesus. [101] Glädjen och kärleken gick rakt in i hjärtat, säger Maya Sanchez.

Den första anföringen består av tre interjektionsmakrosyntagmer och är muntlig och expressiv. I den andra berättar Maya Sanchez om sin upplevelse av att frälsas. Mening 100 utgörs av ett muntligt och expressivt meningsfragment i form av en utropssats, och i mening 101 berättar Sanchez metaforiskt och känslösamt om hur hon påverkades mentalt ("in i hjärtat") av "Glädjen" och "kärleken".

Journalistens röst utmärks av en muntlig och målande stil. Fråga-svar-sekvenserna skapar associationer till vardaglig konversation. Elena Tan Tans röst präglas av en muntlig stil och narrativ textstruktur. Elena Tan Tan och väninnan Maya Sanchez framträder som vardagliga känslomänniskor.

"Artikel kan vara hets mot folkgrupp"

Texten är en nyhetsartikel som publicerades den 22 september i Expressen. Den är den andra texten i materialet som behandlar Illustrerad Vetenskaps artikel om romernas kultur. Avsnittet nedan utgör textens inledning.

[2] Zigenare lever i snusk och ser det som en sport att lura till sig pengar från "de vita" genom att låtsas tiggas, efter att ha fått ut pengar från socialen skrattar zigenarna högt.

[3] Den bilden av romerna sprider nordens största vetenskapliga tidning Illustrerad Vetenskap.

[4] Det är i nästa nummer av Illustrerad Vetenskap som artikeln om romerna publiceras över sex

sidor, skriver Svenska Dagbladet i dag.

[5] Trots att formuleringarna mer för tankarna till någon främlingsfientlig avsändare än en tidning som bara i Sverige har 143 000 prenumeranter.

Mening 2 är ett referat av Illustrerad Vetenskaps artikel, men man kan ana att avsnittet bygger på en text i Svenska Dagbladet, vilket inramaren ("skriver Svenska Dagbladet idag") i mening 4 pekar på. Journalisten uttrycker solidaritet med romerna. I mening 3 och 5 försöker skribenten skapa konsensus med läsaren om att Illustrerad Vetenskaps artikel har ett ovederhäftigt innehåll. Mening 5 är en grafiskt isolerad koncessiv bisats, som ger ett muntligt intryck. Texten innehåller en tydlig värdering också i avsnittet nedan.

[12] Som att det inte är nog med att anklagas för att vara tjuv: [13] I artikeln fastslås också att alla zigenargrupper lever "i snusk".

Värderingen syns i mening 12, vilken utgörs av ett meningsfragment, som ger ett muntligt intryck. Kritiken förstärks i mening 13 av det kopulativa adverbet ("också"), och citationstecknen förmedlar ett slags distans till det informella "i snusk". I mening 8 i följande avsnitt är Olle Stenholm (PO) upplevare i en mental process ("är förvånad"), och han framstår som en känslomänniska.

[8] Pressombudsmannen Olle Stenholm är förvånad.

[9] - Fruktansvärt fördomsfullt, omdömeslöst och ohederligt. [10] Det luktar förgången tid om den här texten och det är förbluffande att en seriös tidning tar in sånt här, säger han till Svenska Dagbladet.

[11] - Den här typen av texter hör hemma i högerextrema sammanhang och passagen är sådant man skrev om svarta för ett par generationer sedan [...]

[14] - Det här kan vara frågan om hets mot folkgrupp, kommenterar Olle Stenholm.

Stenholms röst hörs i tre anföringar. Den första anföringen inleds med ett meningsfragment, och stilen är muntlig och expressiv. Tre hopade värderande adjektiv ("fördomsfullt", "omdömeslöst", "ohederligt"), modifieras och förstärks av ett värderande adverb ("fruktansvärt"). Verbet "luktar" i mening 10 används metaforiskt och fungerar liksom participet "förbluffande" värderande. Den talspråkliga stavningen i pronomenet "sånt här" förstärker muntligheten. De följande anföringarna skiljer sig från den första. Här saknas den talspråkliga stavningen i "sådant", och Stenholm närmar sig juridiskt fackspråk i "hets mot folkgrupp". Den verbala processen "kommenterar" är dessutom mer formell än den mentala "är förvånad". Garderande modala verb ("kan vara frågan om") är typiska för utredande och formella texter, men anföringarna ger inte utrymme för explikativa textsekvenser.

Illustrerad Vetenskaps chefredaktör hörs i en kort inre text i avsnittet nedan. Matthiesen förklarar artikelns syfte och betonar den goda viljan.

[15] Illustrerad Vetenskaps chefredaktör Jens E Matthiesen säger till Svenska Dagbladet att artikelns uppgift var "att beskriva och visa förståelse för en fascinerande kultur".

Texten kännetecknas av värderingar och muntliga inslag i journalistens röst. PO framträder som en kännande människa. Mest iögonfallande är hans muntliga och expressiva första anföring. Men han framträder också som expert, och hans personlighet är på så vis heterogen. Romernas position är tillbakaträngd. De kommer inte till tals och individualiseras aldrig.

"Romer polisanmäler Bonniers"

Texten, som är en nyhetsartikel, publicerades den 23 september i Svenska Dagbladet. Artikeln bygger på intervjuer. Romerna representeras av Gustav Dimitri Friberg, som tillsammans med Anders Kandelin, informationschef för diskrimineringsombudsmannen (DO) dominerar den inre texten. Friberg presenteras i avsnittet nedan efter ett referat av och ett citat ur Illustrerad Vetenskaps text.

- [8] Gustav Dimitri Friberg låter upprörd på rösten efter att ha tagit del av innehållet.
[9] Han är rom, beskriver sig själv som svensk zigenare, och sekreterare i Zigeniska kulturhistoriska föreningen. [10] Han bor i lägenhet och i hans trappuppgång finns ett sopnedkast.
[11] - Och där slänger jag mina sopor, som alla andra. [12] Ingen annanstans.

Textpartiet kan betraktas som en utgångssituation i en elliptisk narrativ sekvens. I mening 8 och 9 presenteras huvudpersonen ("Gustav Dimitri Friberg") och dennes egenskaper ("rom", "svensk zigenare", "sekreterare i Zigeniska kulturhistoriska föreningen") och i mening 10 rummet ("lägenhet", "trappuppgång", "sopnedkast"). Friberg "låter upprörd på rösten", vilket gör honom till en kännande människa, och stilen i anföringen är muntlig. Mening 11 inleds med en kopulativ konjunktion ("Och"), och mening 12 är syntaktiskt ofullständig. Även i textpartiet nedan omfattar Fribergs röst vissa muntliga inslag, vilka skapar associationer till vardagliga erfarenheter, men den sociala analysen gör honom också till en utredande expert. Fribergs personlighet är på så vis heterogen.

- [21] Han tycker att tidskriften borde ha kollat med experter - någon av de många romerföreningar som finns i landet - om sakinnehållet i texten. [22] Den zigeniska kulturens strikta renlighetsregler gör smutsighet till något främmande hos zigenare, säger han. [23] Att det finns romer som ändå lever i misär, exempelvis i Rumänien, finns det sociala förklaringar till. [24] Fattigdom är en. [25] Utanförskap en annan.
[26] - Men som det står i artikeln får man för sig att det skulle vara något som finns med oss i blodet.
[27] Någon motsvarighet till beskrivningen i artikeln finns inte i Sverige, poängterar Gustav Dimitri Friberg.

Textsamspelet är komplext. Det förekommer fyra inramare ("Han tycker att", "säger han", "poängterar Gustav Dimitri Friberg" och ett talstreck), men också mening 23-25 kan analyseras som inre text, trots att inramare saknas. Att journalisten inte upprättar en skarp gräns mellan sin egen och Fribergs röst kan tolkas som att denna visar solidaritet med Fribergs synpunkter. Mening 24 och 25 är syntaktiskt ofullständiga och präglar avsnittet muntligt. Textpartiet är explikativt. Problemet är inte explicit uttryckt, men kan läsas ur mening 22 och bisatserna i mening 23 (varför lever vissa romer i misär trots strikta renlighetsregler?). Huvudsatsen i mening 23 utgör tillsammans med mening 24 och 25 sekvensens förklaring (på grund av sociala förhållanden, fattigdom och utanförskap). I följande explikativa avsnitt skapar den verbala processen "anser", liksom i viss mån "poängterar" i mening 27 ovan, associationer till bedömning och expertkunskaper.

- [19] Att det är just en väl ansedd tidskrift, som ger sig ut för att skriva vetenskapligt, som publicerat artikeln gör innehållet extra allvarligt, anser Gustav Dimitri Friberg.

Textens avslutning domineras av Anders Kandelin, som i följande avsnitt framträder med expertkunskaper.

- [35] Artikeln blir inte ett fall för ombudsmannen mot etnisk diskriminering, DO. [36] Att utsättas för diskriminering är att utsättas för en handling - som att bli nekad något eller få sämre service på grund av sitt ursprung. [37] Förolämpningar, kränkningar eller hets mot folkgrupp är i stället en fråga för polisen eller Justitiekanslern, säger DO:s informationschef Anders Kandelin.

Mening 37 innehåller en inramare i form av en omkategoriserad sats med sägeverb ("säger DO:s informationschef Anders Kandelin"), men till den inre texten kan också mening 36 räknas, trots att inramare saknas. Journalisten solidariserar sig med Kandelin genom att avstå från att tydliggöra gränsen mellan rösterna. Kandelin framträder som pedagogisk expert. I mening 35 antyder negationen ("inte") en röst som undrar om artikeln måhända blir ett fall för DO. Kandelin tillrättavisar sakligt och pedagogiskt. Avsnittet innehåller inslag av fackspråk ("diskriminering", "hets mot folkgrupp", "Justitiekanslern"), men är inte omständligt. I textens sista rader nedan befästs Kandelins karaktär.

- [38] - Men om man talar om eller generaliserar grupper i nedsättande termer så spår man på fördomar och det kan i sin tur leda till att människor diskrimineras.

Orsakssambanden är i pedagogisk anda tydliga. En konditional bisats och en

satsdelsdubbling ("om [...] så") markerar villkoret, och för meningens andra kausalsamband, vilket är verbalt uttryckt ("kan [...] leda till"), synliggörs även ordningsföljden ("i sin tur"). Även i detta avsnitt finns inslag av formell stil i verb ("generaliserar", "diskrimineras") och nominalfraser ("nedsättande termer"), utan att texten blir omständlig.

Även om journalisten inte bemödar sig om att tydliggöra gränsen mellan sin egen röst å ena sidan och Fribergs och Kandelins å den andra, och därigenom visar solidaritet med deras åsikter, är journalistens röst saklig. Friberg framträder dels som utredande expert och dels som känslomänniska, och hans personlighet är heterogen. Kandelin gestaltas som pedagogisk expert med en röst som innehåller formella och utredande inslag utan att bli omständlig.

"INLÄGG/'Ett fel har begåtts'"

Texten är en kort debatterande text som publicerades den 3 oktober på Dagens Nyheters ledarsida. Skribent är Lars Engström, ansvarig utgivare för Illustrerad Vetenskap, och syftet är att bemöta den kritik som riktas mot tidskriften i en ledare i Dagens Nyheter två dagar tidigare. Illustrerad Vetenskap anklagas för omdömeslöshet och för att sprida fördomar, och de sociala spelreglerna är satta under press. I följande avsnitt, textens inledning, märks tidskriftens pressade situation.

[3] På DN:S LEDARSIDA den 1 oktober behandlas under rubriken "En illustrerad skandal", en artikel i Illustrerad Vetenskap nummer 13. [4] Artikeln handlar om Europas romer.

[5] Låt mig först och oförbehållsamt konstatera att jag som ansvarig utgivare för tidningen, liksom tidningens ägare, i sak delar DN:s uppfattning om innehållet i artikeln.

[6] Ett fel har begåtts. [7] Artikeln borde inte ha förts in i tidningen. [8] Att det kunnat ske är att under semesterhetsen rutiner inte följts. [9] Jag fick inte tillfälle att se artikeln innan den gick i tryck. [10] Hade jag gjort det hade den inte tryckts.

[11] Som ansvarig utgivare har jag naturligtvis likväl ansvaret för innehållet i tidningen.

Avsnittet är explikatvt. Mening 3-7 utgör sekvensens introduktion, där problemområdet ("artikel i Illustrerad Vetenskap", "borde inte ha förts in i tidningen") presenteras. Problemet (hur kunde publiceringen ske?) och förklaringen (rutinerna följdes inte "under semesterhetsen") kan läsas ur mening 8. Engström utreder händelsen och bekänner sin skuld. I mening 11 markerar och förstärker han sitt ansvar i adverbena "likväl" och "naturligtvis". Avsnittet präglas av vissa formella stildrag, vilket syns framförallt på ord- och frasnivå i t.ex. passiva verb ("behandlas", "begåtts", "förts", "följts", "tryckts"), lätt tyngda nominalfraser ("DN:s uppfattning om innehållet i artikeln", "ansvaret för innehållet i tidningen"), och formella adverb ("oförbehållsamt") och konjunktioner ("liksom").

Det utredande och formella draget kombineras med ett personligt tonfall. Engström åberopar "semesterhetsen", framträder som explicit referent ("jag", "mig") och gör bruk av ödmjukt tilltal i imperativ ("Låt mig"), vilket intimiserar relationen till läsaren och påminner om vardagsmänniskans erfarenheter. Mening 5 är en metatext. Metatexter är vanliga i utredande framställningar och tenderar att markera auktoritet. Men i kombination med det ödmjuka tilltalet fungerar metatexten i mening 5 snarare som ett uttryck för respektfullt övervägande. Engström visar solidaritet med tidskriften genom att betona syntesen mellan det offentliga och privata ("jag som ansvarig utgivare", "Som ansvarig utgivare har jag"). Gemenskapen blir tydlig i den mentala processen "delar DN:s uppfattning", där "jag som ansvarig utgivare för tidningen, liksom tidningens ägare" utgör ett kollektivt semantiskt subjekt. Ägarna och Engström har gemensamma upplevelser. Kombinationen av utredande och formella konstruktioner å ena sidan och personliga å den andra syns i viss mån också i nästa textavsnitt.

[12] Jag vill därför understryka att artikeln med den utformning den gavs är oförenlig med tidskriftens idé, nämligen att sprida kunskap och vetande, att vara opartisk. [13] Jag, liksom förlaget och förlagets ägare, beklagar djupt att artikeln gick i tryck. [14] Jag kommer omedelbart att se till att våra rutiner för publicering stramas upp så att något liknande inte skall kunna ske

igen.

Avsnittet rymmer explikativa inslag. I mening 12 tydliggörs ett orsakssamband med mening 11 ovan i adverbet "därför". Mening 14 kan betraktas som en explikativ sekvens. Förklaringen (genom att Engström stramar upp rutinerna för publicering) föregriper problemet (hur ska tidskriften undvika att samma misstag görs igen?). Avsnittet är bitvis formellt, vilket lexikaliskt märks i passiva verb ("gavs", "stramas upp"), formella och abstrakta substantiv i nominalfraserna ("utformning", "tidskriftens idé", "kunskap och vetande", "våra rutiner för publicering") och formella konjunktioner ("liksom"). Även metatexten i mening 12 reflekterar denna orientering. Engström uttrycker solidaritet med tidskriften i pronomen ("våra") och i en mental process ("beklagar") med kollektiv upplevare ("Jag, liksom förlaget och förlagets ägare"). Processen förstärks av sättsadverbialt "djupt".

Romerna intar en undanskymd plats i texten. Till dem refereras explicit tre gånger ("artikel om Europas romer", "företrädare för romerna i Sverige", "de"), och de individualiseras aldrig. Referensbindningen reflekterar att textens centrum inte utgörs av romer.

Engströms personlighet är heterogen. Han intimiserar genom att framträda som explicit referent i texten, genom att tillsammans med den övriga ledningen för tidskriften fungera som upplevare i mentala processer och genom att låta vardagliga erfarenheter bryta fram. Men det personliga draget kombineras med explikativa textsekvenser och vissa formella stildrag.

"Inget åtal för artikel om romer"

Texten, som publicerades i Dagens Nyheter den 31 oktober, är en notis från TT. JK har beslutat att inte inleda förundersökning mot Illustrerad Vetenskap. Journalisten framträder, precis som brukligt är i notisgenren, som en tämligen saklig nyhetsförmedlare. Textpartiet nedan utgör notisens första halva.

[3] Det blir inget åtal mot tidskriften Illustrerad Vetenskap för den hårt kritiserade artikeln om romer som publicerades tidigare i höstas.

[4] Artikeln innehöll citat som "För romer är det en sport att lura vita" och "När zigenarna tiggat ihop nog med pengar, kastar de kryckorna och lumpkläderna".

[5] Artikeln betecknades som fördomsfull, omdömeslös och ohederlig av Pressombudsmannen, och sju personer anmälde den till justitiekanslern (JK).

I avsnittet introduceras textens alla mänskliga referenter. PO och JK tituleras men nämns aldrig vid namn, och de framstår i den bemärkelsen som institutionella. Romerna individualiseras inte, och de kommer inte till tals. Textens centrala referent är JK, vars röst dominerar textsamspelet nedan.

[6] JK anser dock inte att det handlar om hets mot folkgrupp. [7] Enbart lösryckta citat räcker inte, eftersom resten av artikeln ger en annan och positivare bild av romerna, påpekar JK som dock erkänner att artikeln är svårbedömd.

I mening 6 antyder negationen ("inte") en röst som undrar om artikeln måhända utgör hets mot folkgrupp. Rösten tillrättavisas av JK i en explikativ sekvens. Ur mening 6 kan problemet (varför handlar det inte om hets mot folkgrupp?) läsas, och mening 7 utgör förklaringen (därför att lösryckta citat inte räcker och därför att artikeln också ger en positiv bild). Den avslutande att-bisatsen i mening 7 är en kommentar. De mentala och verbala processerna "anser" och "påpekar" skapar associationer till bedömning och understryker JK:s institutionella karaktär. I det avslutande citatet nedan befästs JK:s institutionella status.

[8] "Vid en samlad bedömning förefaller emellertid avsikten inte ha varit att uttrycka missaktning för romerna, utan snarare att påvisa deras egenart och att förmedla en romantiserad bild av deras sätt att leva", skriver JK.

Meningen är lång och formell. Citatet inleds av ett adverbialt fundament ("Vid en samlad bedömning"), vilket innehåller en formell nominalfras med abstrakt huvudord. Det formella draget förmedlas också av andra nominalfraser ("missaktning för romerna", "deras egenart") och av verb ("förefaller", "uttrycka", "påvisa", "förmedla") och adverb ("emellertid", "snarare").

Utmärkande är JK:s institutionella karaktär. Han framträder som auktoritär expert. Romerna är tillbakaträngda, och journalistens röst präglas av saklighet.

""Sluta att förtala oss romer""

Texten är en debattartikel som publicerades den 9 november i Aftonbladet. Den utgör en reaktion på JK:s beslut om att inte inleda förundersökning mot Illustrerad Vetenskap. Skribenter är två romer, Rosa Taikon och Hans Caldaras. Texten är uppbyggd av argumentativa och explikativa sekvenser, och i textens inledning nedan framträder ett kritiskt textsyfte.

[1] Sluta att förtala oss romer

[2] Vi romer och vårt uppväxande släkte skall inte behöva utsättas för kränkande och rasistiska omdömen utan att lagen ingriper. [3] Senast gällde det en artikel i tidningen Illustrerad Vetenskap där man i en artikel med titeln "Europas Bohemer" skriver saker som: [4] "Zigenarna avskyr att arbeta", [5] "De har som sport att lura de vita genom att tigga för att sedan göra spe av dem de lurat på pengar", [6] "De är smutsiga, deras omgivning ser ut som soptippar" och så vidare.

Skribenterna markerar kritik och sympatier i mening 1 och 2 genom uppmaning i imperativ ("Sluta"), hjälpverb med deontisk modalitet ("skall") och personliga pronomen i plural ("oss romer", "Vi romer", "vårt uppväxande släkte"). Avsnittet omfattar några i viss mån formella och skriftliga nominalfraser ("vårt uppväxande släkte", "kränkande och rasistiska omdömen") och verb ("utsättas", "ingriper"). Textpartiet innehåller emellertid också inslag av vardaglig stil i "man", "skriver saker som" och "och så vidare". Även i avsnittet nedan växelverkar formella och informella stildrag.

[7] Man talar om en hel etnisk kollektiv folkgrupp som en enda stor paria. [8] Inte om enskilda företeelser som kan finnas ute i Europa på grund av den utsatta situation romerna lever i.

[9] I Östeuropa är det fritt fram att bedriva hetsjakt mot romer - och då är det inte så underligt om de för sitt uppehälle tvingas tigga. [10] Och det är myndigheterna som förpassar romerna till sophögarna.

Textpartiet innehåller några i viss mån formella verb ("bedriva", "förpassar"), men också några vardagliga uttryck ("Man", "fritt fram", "till sophögarna"). Avsnittet inbegriper en social analys och är explikativt. Problemen (varför finns det romer ute i Europa som lever på soptippar och tigger?) och förklaringarna (det beror på deras utsatta situation, på myndigheterna och på hetsjakt) vävs in i varandra. I nästa avsnitt framträder Taikons och Caldaras huvudargument.

[11] Att på detta sätt beskriva alla romer som tjuvaktiga lögnare, arbetskygga och smutsiga är ingenting annat än rasism och hets mot folkgrupp.

[12] Statens tillsatta tjänstemän bör behandla detta efter de lagparagrafer som finns för sådana brott.

Argumentet för att Illustrerad Vetenskaps artikel bör behandlas som ett brott är att den generaliserar genom att framställa "alla romer som tjuvaktiga lögnare, arbetskygga och smutsiga". Läsaren hänvisas att göra inferensen att generaliseringen är brottsligt kränkande. Avsnittet innehåller inslag av formell stil genom byråkratisk terminologi i nominalfraser ("Statens tillsatta tjänstemän", "lagparagrafer") och verb ("behandla").

Debattartikeln innehåller en bild som föreställer en bekymrad Rosa Taikon. Jag räknar med att bildtexten, som citeras nedan, inte är skriven av Taikon och Caldaras, utan är redaktionell.

[14] Rosa Taikon är född i ett zigenartält för 74 år sedan. [15] Hon har kämpat och varit med om att förbättra de svenska zigenarnas villkor i Sverige - gett dem bostad, skolgång och hälsovård.

Läsaren kommer nära en människa, en tid och en miljö. Här finns konkretiserande adverbial ("för 74 år sedan", "i ett zigenartält"), och Taikon framstår som en socialt engagerad förkämpe för romernas rättigheter, vilket reflekteras i verben ("har kämpat", "gett").

Två skilda identiteter konstrueras i debatttexten å ena sidan och i bild och bildtext å den andra. Debatttexten präglas av argumentativa och explikativa strukturer och åtminstone bitvis en formell och skriftlig stil. Taikon och Caldaras framträder som utredande experter. I bild och bildtext, som ska tillskrivas redaktionen, står individen Rosa Taikon i centrum, och hon tillskrivs vardagsmänniskans erfarenheter och egenskaper.

Diskussion

Avslutningsvis diskuterar jag de identiteter och sociala relationer som konstrueras i texterna och hur dessa konstruktioner kan tolkas i den sociokulturella praktiken. Hur gestaltas de institutionella aktörerna? De institutionella aktörerna framträder i olika skepnader: PO framställs dels som *expressiv* och dels som *expert*, DO:s informationschef som *pedagogisk expert* och JK som *auktoritär expert*. I nyhetsartikeln i Expressen framträder den expressiva PO. Han gestaltas som en värderande känslomänniska, och identiteten kontrasterar mot den traditionella ombudsmannens. I samma text framträder emellertid vid sidan av den expressiva PO också experten, vars röst präglas av sakligare stil. DO:s informationschef framstår som pedagogisk expert i nyhetsartikeln i Svenska Dagbladet. Han tillrättavisar en implicit fundering om huruvida Illustrerad Vetenskaps artikel blir ett fall för DO. Anföringarna präglas av saklig men inte omständlig stil, utredande inslag och tydligt markerade orsakssamband. I notisen i Dagens Nyheter framträder JK som auktoritär expert. Han nämns varken vid namn eller i personliga pronomen, och hans röst baseras på textnormer, som skapar associationer till auktoritet och expertkunskaper.

De institutionella aktörerna framträder på olika sätt. Ytterpunkterna utgörs av PO och JK. PO:s röst bygger bitvis på textnormer som skapar associationer till vardagsmänniskans erfarenheter, medan JK:s bygger på textnormer som skapar associationer till auktoritet och expertkunskaper. Båda positionerna förekommer i nyhetstexter, varför skillnaden inte kan förklaras av genrekonventioner. En möjlig tolkning är att variationen reflekterar att maktförhållandena och gränserna mellan det offentliga och privata i samhället är oklara (jfr Ledin 1997b). Offentliga institutioner balanserar mellan en traditionell roll, som bygger på auktoritet, och en mer modern, som bygger på solidaritet. Fairclough (1992) ser ett samband mellan att gränserna mellan det privata och offentliga luckras upp och att "conversational discourse" blir vanligare i offentligheten. En annan tolkning är att skillnaden beror på att PO och JK har olika maktpositioner och samhällsfunktioner. JK fattar formella juridiska beslut, vilket påverkar kommunikationssituationen och måhända kan relateras till textutformningarna. Jag vill påminna om att journalisterna, inte PO och JK, styr textutformningen i nyhetstexterna.

Hur framträder de individuella aktörerna? Romer och personer med nära anknytning till romer framträder huvudsakligen på tre sätt. De positioneras som *tillbakaträngda*, *utredande experter* och *vardagliga känslomänniskor*. Den tillbakaträngda positionen är i nyhetstexterna tydligast i artikeln i Expressen och notisen i Dagens Nyheter, där romerna inte individualiseras och inte kommer till tals. Positionen syns också i Lars Engströms debattinlägg i Dagens Nyheter, men här kan den till stor del förklaras av genrekonventioner. Debatterande texter tenderar att generalisera och abstrahera, och det är symptomatiskt att romerna inte individualiseras.

Den utredande experten framträder i Caldaras och Taikons debattartikel i Aftonbladet och i viss mån i nyhetsartikeln i Svenska Dagbladet. I debattartikeln omfattar Caldaras och

Taikons röst explikativa och argumentativa textsekvenser och åtminstone vissa formella och skriftliga stildrag. Textutformningen ansluter till genrekonventionerna. I nyhetsartikeln framträder Gustav Dimitri Friberg i vissa avsnitt som utredande expert. Men i båda texterna trängs den utredande experten med den vardagliga känslomänniskan. I nyhetsartikeln framställs Friberg inte bara som utredande expert, utan också som emotiv med muntlig röst. Och i bildtexten i debattartikeln gestaltas vardagsmänniskan Rosa Taikon. Skillnaden mellan debatttexten, där Taikon och Caldaras själva styr textutformningen, och bild och bildtext, där redaktionen styr, är tydlig. Den vardagliga känslomänniskan dominerar i materialet. Den präglar också Hasse Columbus och Sten-Gunnar Hedin i Aftonbladets nyhetsartikel och Elena Tan Tan och Maya Sanchez i Dagens Nyheters intervju.

Av utredningen *Romer i Sverige - tillsammans i förändring* (1997) framgår att det ofta ges en bild av romer som svaga offer i stället för aktiva aktörer i mötet med myndigheter, att kunskaperna om romerna behöver ökas och att medierna här spelar en stor roll. Texterna i mitt material kan relateras till dessa synpunkter. Två av de institutionella aktörerna, JK och DO:s informationschef, förknippas med formellitet, skriftlighet, utredning och argumentation, egenskaper som skapar associationer till auktoritet, rationalitet och expertkunskaper. Romerna förknippas däremot mestadels med informellitet, muntlighet, narration och känslor, egenskaper som skapar associationer till irrationalitet och vardagsmänniskans erfarenheter. Jag utgår från att texter formar och formas av maktrelationer och sociala förhållanden. En tolkning av identitetskonstruktionerna i materialet är att de bidrar till reproduktionen av en bild av offentliga institutioner som rationella experter och av romerna som irrationella känslomänniskor. Romerna är tveklöst texternas offer. Jag misstänker att framställningarna av romer som offer i mitt material har väsentliga drag gemensamma med andra framställningar av andra aktörer som offer. Det är inte ovanligt att vardagsmänniskor av olika slag får uttala sig som offer i tidningstexter, och ofta talar de då om känslor och upplevelser. En skillnad är att romernas ställning allmänt sett är utsatt.

Hur framträder företrädarna för Vasakronan och Illustrerad Vetenskap? I nyhetsartikeln i Aftonbladet bär Bengt Möller, Vasakronans informationsdirektör, en heterogen personlighet. Hans muntliga röst ingår i en fråga-svar-sekvens, som ger intryck av autentisk dialog. Men Möller framhäver också institutionella värden. Han betonar gemenskap med företaget och företagets goda affärsetik. Möllers personlighet har likheter med Illustrerad Vetenskaps ansvarige utgivare Lars Engströms i dennes debattinlägg i Dagens Nyheter. Engström betonar företaget som kollektiv, viljan att göra bot och tidskriftens goda uppsåt. Hans röst präglas mestadels av explikation och saklighet, men han låter också vardagens erfarenheter bryta fram. Muntliga, personliga och vardagliga inslag är effektiva för att vinna sympatier, medan institutionella, explikativa och sakliga inslag säkrar trovärdigheten, en förutsättning för framgång i fastighetsbranschen och populärvetenskapen.

Hur framträder journalisterna? Roger Fowler (1991) konstaterar att en tidning är en institution och en läsare en individ, och menar att tidningen kan utnyttja en muntlig, informell stil, typisk för individer, för att närma sig läsaren. I vissa av texterna i materialet, i synnerhet i Dagens Nyheters notis och Svenska Dagbladets nyhetsartikel, är muntligheten i journalistens röst svag, och man kan hävda att tidningen framhäver sin institutionella prägel och den hierarki som kommunikationen inbegriper. Men i andra texter är muntligheten i journalistens röst påtaglig. Det gäller särskilt intervjun i Dagens Nyheter och nyhetsartikeln i Aftonbladet, men också nyhetsartikeln i Expressen. En tolkning är att dessa texter skymmer den makt- och kunskapsrelation som kommunikationen inbegriper. Att journalistens röst präglas av större muntlighet i intervjun än i notisen kan förklaras av genrekonventioner. Av större intresse är variationerna inom genrer. Möjligen kan dessa skillnader relateras till konventioner för kvälls- och morgonpress.

Pressens behandling av Vasakronans agerande mot romerna och Illustrerad Vetenskaps artikel om romernas kultur bidrar till att missförhållanden lyfts fram och kan säkert locka

till debatt och väcka sympatier. Men framställningarna av aktörerna är problematiska, och det är viktigt att vara uppmärksam på de funktioner som texterna kan tänkas ha i de sociala sammanhang som de ingår i. Texterna kan ges många tolkningar. Jag har lyft fram några alternativ att begrunda. Men samspelet mellan text och sociokulturell praktik är varken entydigt eller uppenbart.

© [Fredrik Sandblad](#)

Materialförteckning

Aftonbladet

Josefsson, Leif-Åke: "Nej, det här gäller inte zigenare", 01-02-10.
Lindham, Elisabeth: " - Folk skriker åt mig på stan", 01-02-12.
Ohlsson, Per Ola: "'Tidningen hetsar mot oss zigenare'", 01-09-29.
Taikon, Rosa & Caldaras, Hans: "Sluta att förtala oss romer", 01-11-09.

Dagens Nyheter

Cederberg, Irka: "Inlägg/ Illustrerad Vetenskap: 'Ska kränkningar inte beivras?'"', 01-11-04.
Devrim, Mavi: "Trots löfte står romerna utan lokal", 01-03-28.
Ekstrand, Nils-Erik: "Illustrerad vetenskap gör avbön. Vad säger National Geographic?", 01-10-05.
Engström, Lars: "INLÄGG/ 'Ett fel har begåtts'", 01-10-03.
"En illustrerad skandal", 01-10-01.
Hedberg, Annika: "Diskriminering: Anmälningar leder sällan till åtal", 01-02-10.
Hedberg, Annika & Flores, Juan: "Diskriminering: Romer nekas hyra lokal", 01-02-10.
"Inget åtal för artikel om romer", 01-10-31.
Kellberg, Christina: "'Vi syns och hörs för mycket", 01-03-11.
Lambertz, Göran: "INLÄGG/Justitiekanslern", 01-11-06.
"Upprättelse för romerna", 01-05-07.
"Utgivare tar avstånd från artikel", 01-10-02.

Expressen

"Artikel kan vara hets mot folkgrupp", 01-09-22.

Svenska Dagbladet

Billger, Ola: "Romer fick inte hyra av statligt företag", 01-02-10.
Billger, Ola: "Svartmålning av romer i tidskrift för vetenskap", 01-09-22.
"Inget åtal för artikel om romer", 01-10-31.
Nilsson, Sofia: "Romer polisanmäler Bonniers", 01-09-23.
"Tidskrift anmäld för hets mot folkgrupp", 01-09-29.
"Är det skillnad på folk och folk?", 01-11-01.

Litteraturförteckning

Adam, Jean-Michel 1992: *Les textes: types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue*. Paris: Nathan.

Andersson, Lars Gustaf 1999: "Mediepedagogik". I Lars Gustaf Andersson, Magnus Persson & Jan Thavenius (red.), *Skolan och de kulturella förändringarna*. Lund: Studentlitteratur.

Fairclough, Norman 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.

Fairclough, Norman 1995: *Media Discourse*. London: Edward Arnold.

Fowler, Roger 1991: *Language in the news: discourse and ideology in the Press*. London: Routledge.

Frandsen, Finn 1998: "Tekst, sekvens og heterogenitet. Introduktion till Jean-Michel Adams teori om teksttyper". I *Hermes*, 20.

Holmberg, Claes-Göran & Svensson, Jan 1995: "Inledning". I Claes-Göran Holmberg & Jan Svensson (red.), *Medietexter och medietolkningar: läsningar av massmediala texter*. Nora: Nya Doxa.

Hultén, Lars 1993: *Journalistikens villkor: om plikten att informera och lusten att berätta*. Stockholm: Natur och kultur.

Ledin, Per 1995: *Arbetarnes är denna tidning: textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Ledin, Per 1997a: "Med det nyttiga skola vi söka att förena det angenäma...": text, bild och språklig stil i veckopressens föregångare. Svensk sakprosa 14. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.

Ledin, Per 1997b: "Intertextualitet, smärta och ett mångstämmigt apotek". I Roger Andersson & Patrik Åström (red.), *Till Barbro*. MINS 45. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för nordiska språk.

Ledin, Per 2000: *Veckopressens historia. Del II*. Svensk sakprosa 29. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.

Melin, Lars & Lange, Sven 2000: *Att analysera text. Stilanalys med exempel*. Lund: Studentlitteratur.

Rahm, Henrik 1997: "Vi viker inte en tum": en textanalys av Dagens Nyheters bevakning av metallstrejken 1945 och gruvstrejken 1969/70. Svensk sakprosa 8. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.

Romer i Sverige: situationsbeskrivning 1996. Arbetsgruppen SIV - Nordiska zigenarrådet. Norrköping: Statens invandrarverk.

Romer i Sverige - tillsammans i förändring 1997. Departementsserien 1997:49. Stockholm: Fritzes.

Sandblad, Fredrik 2002: *Minoriteter och makt i massmedietexter. Sociala identiteter i tidningstexter om romer*. Magisteruppsats. Nordiska språk. Växjö: Växjö universitet, Institutionen för humaniora.

Svensson, Jan 1995: "Den diskursiva texten". I Claes-Göran Holmberg & Jan Svensson (red.), *Medietexter och medietolkningar: läsningar av massmediala texter*. Nora: Nya Doxa.

Svensson, Jan, Josephson, Olle & Selander, Staffan 1996: *Svensk sakprosa: en projektbeskrivning*. Svensk sakprosa 1. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise 1999: *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Bilaga

Tabell. Undersökningsmaterial. (Stjärnmärkta texter analyseras utförligt)

Tidning	Datum	Genre	Fall
Aftonbladet*	01-02-10	Nyhetstext	Vasakronan
Aftonbladet	01-02-12	Nyhetstext	Vasakronan
Aftonbladet	01-09-29	Nyhetstext	Illustrerad Vetenskap
Aftonbladet*	01-11-09	Debatterande text	Illustrerad Vetenskap
Dagens Nyheter	01-02-10	Nyhetstext	Vasakronan
Dagens Nyheter	01-02-10	Nyhetstext	Vasakronan
Dagens Nyheter*	01-03-11	Intervju	Vasakronan
Dagens Nyheter	01-03-28	Nyhetstext	Vasakronan
Dagens Nyheter	01-05-07	Debatterande text	Vasakronan
Dagens Nyheter	01-10-01	Debatterande text	Illustrerad Vetenskap
Dagens Nyheter	01-10-02	Nyhetstext	Illustrerad Vetenskap
Dagens Nyheter*	01-10-03	Debatterande text	Illustrerad Vetenskap
Dagens Nyheter	01-10-05	Debatterande text	Illustrerad Vetenskap
Dagens Nyheter*	01-10-31	Nyhetstext	Illustrerad Vetenskap
Dagens Nyheter	01-11-04	Debatterande text	Illustrerad Vetenskap
Dagens Nyheter	01-11-06	Debatterande text	Illustrerad Vetenskap
Expressen*	01-09-22	Nyhetstext	Illustrerad Vetenskap
Svenska Dagbladet	01-02-10	Nyhetstext	Vasakronan
Svenska Dagbladet	01-09-22	Nyhetstext	Illustrerad Vetenskap
Svenska Dagbladet*	01-09-23	Nyhetstext	Illustrerad Vetenskap
Svenska Dagbladet	01-09-29	Nyhetstext	Illustrerad Vetenskap
Svenska Dagbladet	01-10-31	Nyhetstext	Illustrerad Vetenskap
Svenska Dagbladet	01-11-01	Debatterande text	Illustrerad Vetenskap

Invandrares levnadsberättelser - sanning eller konsekvens?

Av Marie Werndin, doktorand i tvåspråkighet

Inledning

*Det finns alltid de här skillnaderna
mellan svenskar och invandrare.*

(Kvinnlig invandrare i Växjö, 1997)

Citatet ovan är hämtat från en intervju med en kvinnlig invandrare i Växjö. Orden är en del av hennes levnadsberättelse i det invandrararkiv som byggts upp på Emigrantinstitutet i Växjö. Men är det verkligen hennes egen berättelse eller har någon konstruerat och återskapat en verklighet, genom att placera orden i hennes mun? Att placera majoritetssamhällets uppfattning och normer i munnen på minoriteten bör rimligtvis ge effekter, men även konsekvenser. En stor fara är att en sådan intervju hjälper till att konservera och konstituera de föreställningar om, förväntningar på och attityder till invandrare som grupp eller begrepp.

I den här studien har jag ibland medvetet använt begreppet *invandrare* där det kunde ha översatts med *individ*. Detta kan uppfattas som provocerande, därför att ordet *invandrare* är så värdeladdat och stigmatiserande. Inledningscitaten skulle säkert ha lästs och uppfattats annorlunda om det varit undertecknat av en svenskfödd.

Med vårt språk berättar vi vem vi är. Med ord och dess olika betydelser kan vi beskriva oss själva och andra. Vissa röster tolkas som sanning, andra hörs inte ens. Massmedier kan med hjälp av orden måla porträtt och bilder, och alla bilder tolkas olika beroende på deras kontext. Språk, ord och meningar, tolkas olika beroende på vem som säger vad till vem, när, var, hur och i vilket syfte. Ord kan vara fula eller fina och det gäller även deras betydelser. Det låter fint att säga att invandrare och svenskar lever tillsammans i ett mångkulturellt Sverige. Men meningen betyder samtidigt att det finns just en skillnad mellan invandrare och svenskar. Att leva tillsammans kanske inte heller behöver betyda att man lever på lika villkor. Det finns mycket som kan maskeras och gömmas, men också avslöjas i språket. Då språk är en så viktig beståndsdel i vår identitet, vår personlighet, vår kultur och vårt vardagliga liv, är det många människor som uppfattar språk som en del av den barriär som måste rivas för ett fungerande mångkulturellt samhälle. I detta sammanhang är det viktigt att fundera över vad, och vilka makter, som egentligen gömmer sig i och bakom språket, och vad det kan få för konsekvenser.

Bakgrund, syfte och frågeställningar

*...jag betraktar mest samhället
inte utifrån ett invandraperspektiv,
utan att försöka känna samhället som det är.*

(Manlig invandrare i Växjö, 1998)

Forskning^[1] om internationell migration och etniska relationer, s.k. IMER-forskning, bedrivs idag över hela världen på olika universitet och institut. Vid Växjö universitet pågår sedan 1993 ett arbete med att bygga upp ett lokalt nätverk för forskning om migration. AMER-projektet (arbetsmarknad, migration och etniska relationer) är ett tvärvetenskapligt

profilområde, ett lokalt nätverk för forskning om migration vid Växjö universitet inom ämnena nationalekonomi, historia och sociologi. Ekonomisk forskning kring migration har i Växjö pågått sedan 1980-talet. Emigrantinstitutet i Växjö har funnits sedan 1960-talet, och där har man nu påbörjat en arkivinsamling av invandrades levnadsberättelser. Profilerområdet "Språk, migration, arbete och hälsa" skapades vid institutionen för humaniora för att till den redan existerande forskningen bidra med språk- och litteraturvetenskapliga infallsvinklar på migration.

Syftet med min sociolingvistiska pilotstudie är att kritiskt analysera några av dessa intervjuer, eller s.k. levnadsberättelser, och då främst granska hur identiteter konstrueras och manifesteras i och genom berättelsen, samt vilka ramar som ges för detta konstruerande. Analysen har utförts genom en kritisk diskursteori med hypotesen att identiteter skapas och bevaras, konstitueras, i samhället och i diskursen. Metoden är textanalys där kontext, interpersonell och ideationell struktur har granskats.

Jag har utgått från ett mikroperspektiv (informant) för att kunna knyta det till ett makroperspektiv (samhället) och för att påvisa hur informanten framställs och framställer sig själv i intervjuerna inom de ramar som ges och vidare vad detta kan få för konsekvenser.

Pilotstudien startade som ett inledande försök till att förklara och finna belägg för tesen om språkets makt och betydelse i integrationsprocessen och i människors formande av identiteter. Efter inledande forskning och analys av intervjumaterialet väcktes dock fler frågor om intervjuernas utformning. En hypotes var att intervjuernas form och ämnesval bidrar till att skapa, bevara och utveckla ett förutbestämt jag och en identitet. Kanske finns det spår av en medveten konstruktion av identiteter i berättelserna. Undersökningens huvudfrågor fick formulerades om och den viktigaste frågan blev om levnadsberättelsen är äkta eller om den är en slags konsekvens, en konstruktion av ett samhälle och dess normer som befästs och bevaras genom dessa levnadsberättelser i intervjuform. Jag undersökte vilka identitetskonstruktioner som ryms inom den givna ramen, och vad detta ger för resultat. Kanske hjälper intervjuerna till att skapa och upprätthålla skillnader mellan minoritets- och majoritetsmedlemmar i samhället. Kanske speglar levnadsberättelserna mer en tidsanda och ett samhälles syn på invandrare än minoriteternas levnad.

Material

*Så är vi lilla människor här,
utan någonting att säga,
utan historia i det här landet.*

(Manlig invandrare i Växjö, 1997)

Sedan 1997 har Emigrantinstitutet arbetat med att upprätta ett s.k. invandrararkiv i Utvandranens Hus för att dokumentera invandranens historia i Växjö. Syftet med detta arkiv är att forskare och invandrare själva ska kunna studera de invandrades historia i Sverige, men även efterkommande släktingar ska kunna finna en bit av sin historia i arkivet. Arkivet med invandrades levnadsberättelser består av ett material med 170 aidentifierade intervjuer. Tio av dessa ljudinspelningar på kassetband är utskrivna och dessa utskrifter var mitt utgångsmaterial. Detta material är mycket omfattande. Intervjuerna är mellan 45 och 130 minuter långa. Jag har transkriberat och närmare analyserat fyra av dessa. Informanterna är två utomeuropeiskt födda män och två kvinnor födda i Europa. De intervjuades mellan 1997-1999 och intervjuerna gjordes på svenska. Alla personuppgifter i intervjuerna är aidentifierade och numera är detta material tillgängligt för forskare.

Emigrantinstitutets intervjuare, som genom ett integrationsprojekt bestod av invandrare med akademisk bakgrund, utgick från en utarbetad frågemall. Denna innehåller bestämda ämnesområden som skulle täckas under intervjun, exempelvis språkkunskaper, arbetsliv, hälsa, religion och relationen mellan invandrare och svenskar. Intervjuerna följer inte mallen strikt och därför blir inte den ena intervjun den andra lik. Vissa ämnen berörs inte

alltid och de utvecklas på olika sätt i intervjuerna. I de utskrifter som finns av inspelningarna skrevs även en sammanfattning av innehållet, där intervjusituation och miljöbeskrivning angavs. Dessa sammanfattningar gjordes inte alltid av intervjuerna själva. Utskrifterna har gjorts på svenska och består därför ibland av direktöversättningar från invandrarnas modersmål.

Bearbetningen av materialet bestod förutom transkriptionsarbetet av vidare avkodning. För att inte röja informanternas nationalitet eller identitet tilldelades de kodnamn. För denna namngivning av informanterna användes SCB:s namnregister, där de vanligaste svenska namnen, som börjar med A och B togs fram. Informanterna fick således namnen *Anders*, *Bengt*, *Anna* och *Birgitta*. Intervjuerna görs av olika intervjuare, men i mina textexempel betecknas intervjuaren alltid med initialen *I*. Valet av typiskt svenska namn har sin grund i att vi har attityder till olika namn och detta val gjordes för att skapa en kontrast till dessa. Det har alltså inte varit ett syfte att på detta sätt ta ifrån informanterna deras identiteter, utan enbart att skydda dem. Dessutom kan det fungera som en tankeställare till hur vi reagerar på olika namn utifrån de associationer vi har till dem. Vi bör vara medvetna om de attityder vi kan ha till namn. Hur kommer det sig annars att Andreas får arbete, medan hans vän Ali inte ens blir kallad till anställningsintervju? (se vidare SIPA-rapporten "Tack för visat intresse", 1989).

Informanterna är individer. Det enda de har gemensamt är att de har invandrat till Sverige, är vuxna och har ställt upp på att berätta om sina upplevelser kring migrationen. Alla informanter har sin egen berättelse, sin egen historia och sin egen bakgrund. Något försök till att sammanföra dessa individer under termen invandrare ska alltid undvikas.

Analysen är kvalitativ. De få intervjuer som granskats kan omöjligt beskriva någon allmängiltig situation som gäller för en viss etnisk grupp eller för invandrare över lag. Att försöka dra sådana slutsatser vore olyckligt. Kanske är det intervjuernas syfte, med speciella ämnen som gör att intervjuerna ändå är mycket lika varandra. För hur kan annars människor som endast har sin migration gemensamt ha så många likartade upplevelser att berätta om från det nya landet, trots att de har olika kön, ursprungsland, religion, etnisk bakgrund och sysselsättning? Frågan är om det i intervjuerna över huvudtaget finns utrymme för en individuell levnadsberättelse?

Metod och teori

*Att berätta sitt liv är att styrka sin identitet
och visa att man är den man utger sig för att vara.*

(etnolog Birgitta Svensson, 1997)

Jag vill försöka svara på frågan om hur identiteter skapas i levnadsberättelserna och intervjuerna och vilka ramar som ges för detta. Jag har inte funnit någon beprövad metod för att undersöka precis detta. Samtal och diskurser är alltid komplexa, därför gäller det att söka och finna den metod och de teorier som passar för den egna undersökningen. Jag har valt att enligt den kritiska diskursanalysteorin (Fairclough, 1995) se språket i dess sociala kontext och därmed försöka utläsa hur sociala relationer och sociala identiteter manifesteras genom samtalet. Metoder för att undersöka detta har jag funnit genom att arbeta tvärvetenskapligt inom diskursanalysfältet, fläta teorierna samman och skapa ett redskap för att studera intervjuerna. Jag kommer därför att utgå från en kritisk diskursanalys i analysen av texten. Stöd för detta metodval och för att nå en förståelse av identitetskonstruktionen har jag fått genom att använda teorier och metodologier inom diskursteorin och diskurspsykologin (Winther Jørgensen & Phillips 2000).

Diskursanalys

Med hjälp av kritisk diskursanalys kan man belysa hur språkbruket formas av bl.a. maktrelationer och hur sociala identiteter och relationer skapas och bevaras. Man kan även

utläsa värderingar och attityder som inte utsägs direkt, men som gömmer sig i språket och kan exempelvis synliggöra språkliga maktförhållanden.

När Norman Fairclough i *Discourse and Social Change* (1995) använder termen *diskurs* väljer han att se språket och samtalet som en social tillämpning, i stället för att se det som en individuell aktivitet. Denna definition gör även att vi genom språket samhandlar och att detta fungerar som ett redskap för att representera oss själva, andra och samhället. Diskursen är alltså inte bara en reproduktion utan möjliggör även förändring. Han menar att diskursen formas av en social struktur samtidigt som den är socialt konstituerande.

I Faircloughs analysmodell delas diskursen eller samtalet in i en tredimensionell struktur som består av *text*, *diskursiv tillämpning* och *social tillämpning* (1995:62ff). Att utgå från denna struktur är lämpligt, i min analys av intervjumaterialet, där individen på mikronivå ska fungera som en länk till makronivån, samhället. Ett samtal har ju olika syften och ger effekter på både mikro- och makronivå. Man kan urskilja tre aspekter av konstruktion som är effekter av diskursen. Den första aspekten är skapandet av sociala identiteter och "jaget" ("the self"). Diskursen hjälper även till att konstruera sociala relationer mellan människor och den tredje aspekten är att den medverkar till att konstruera vårt kunskaps- och värdesystem. Dessa tre effekter går enligt Fairclough att härleda till tre språkfunktioner eller dimensioner som samverkar i alla diskurser, nämligen: den *ideationella funktionen*, *identitetsfunktionen* och *relationsfunktionen*. Dessa funktioner utgår jag från i min analys och presenterar dem därför närmare :

- *Den ideationella funktionen* är den språkfunktion i texten som visar världen och dess processer och relationer, en slags konstruktion av den sociala verkligheten. Diskursens roll i konstituerandet, reproducerandet och utmanandet av normen (Fairclough 1995:169).
- *Identitetsfunktionen* är den språkfunktion som på olika sätt formar sociala identiteter i diskursen.
- *Relationsfunktionen* är den dimension där sociala relationer mellan talarna förhandlas fram.

De två sistnämnda språkfunktionerna, identitets- och relationsfunktionen, kan efter Michael Halliday (1978) sammanföras under termen *interpersonell funktion*. Dessa har alltså att göra med hur sociala relationer och sociala identiteter är manifesterade i diskursen. Relations- och identitetsfunktionerna handlar om hur "social relations are exercised and social identities are manifested in discourse, but also, of course, with how social relations and identities are constructed (reproduced, contested, restructured) in discourse." (1995:137). Det är främst detta identitetsformande som ska undersökas i intervjuerna.

Jag har valt att studera den *interpersonella strukturen* och den *ideationella strukturen*. Dessa måste naturligtvis även belysas i *kontext* för att ge en bredare bild och för att kunna knytas till den viktiga sociala kontexten. I det praktiska analysarbetet följer jag Lennart Hellspongs och Per Ledins (1997) metoder för textanalys, där den kritiska textanalysen ut på att granska de val som ligger bakom framställningssättet och tolka vad de står för socialt och ideologiskt. Även de manipulativa greppen och problematiska inslagen i sättet att driva en tankegång bör granskas. I studien sammanfattas och diskuteras varje analys, varefter de knyts samman med den teoretiska utgångspunkten. I analysresultaten kan identitetskonstruktioner i diskursen påvisas. Dessa kommer till uttryck i de levnadsberättelser som ges och för vem dessa dokumenteras och hur denna process går till.

Resultat: Sanning eller konsekvens?

Jag tänker inte på hur andra människor är som grupp, utan som individer, hur de är som individer.

(Manlig invandrare i Växjö, 1998)

Nedan följer en förkortad redovisning och diskussion av de resultat som analyserna i

rapporten visat (Werndin 2002). Men jag vill påminna om att en intervju alltid är styrd. Det man frågar om får man veta och det man inte frågar om förblir oftast osagt. Om man närmar sig en viss genre har man oftast vissa förväntningar. En komedi förväntas vara rolig och en dikt förväntas vara poetisk. Om man går till ett arkiv för att ta del av en levnadsberättelse kanske man också har vissa förväntningar, och man kanske inte ens tänker på att det egentligen är en text som blivit hårt styrd av någon annan i tillblivelseprocessen. En historia och även historien är alltid en konstruktion som styrs av den kontext, den tid och det samhälle och sammanhang den producerats i. Därför måste man vara medveten om vem som sagt eller skrivit vad för vem och i vilket syfte. Hur det medvetna ämnesvalet i intervjuerna styr och påverkar deras innehåll är ingenting som diskuteras i arkivmaterialet, i stället framställs informationen som en levnadsberättelse.

För att återknyta till den teoretiska ramen för analysarbetet vill jag även påminna om Faircloughs (1995) ord om att diskursen formar en social struktur samtidigt som den är socialt konstituerande. Man kan dela in diskursen i en tredimensionell struktur bestående av text, diskursiv tillämpning och social tillämpning. Jag har genom delanalyserna försökt markera denna struktur och tycker mig genom dessa ha kunnat förflytta perspektivet från mikro- till makronivå, där den enskilda intervjun får en social konsekvens. Genom granskning av kontexten tillsammans med den ideationella funktionen, identitetsfunktionen och relationsfunktionen, där de två sistnämnda sammangår i den interpersonella funktionen, anser jag också att vissa identitetskonstruktioner har kunnat belysas. För att finna ett "ethos" eller ett "jag" har jag i analyserna studerat turtagning och modalitet och funnit att det inom ramen för intervjuerna inte finns någon plats för ett "jag". Det existerar ingen individualitet, det enda "jag" som återfinns i berättelserna är det "invandrar-jag", som det svenska majoritetssamhället skapat för att kunna kategorisera och gruppera informanterna. Nedan sammanfattar jag kort resultatet av delanalyserna tillsammans med exempel. Därefter presenterar jag mina slutsatser.

Kontext

För att förstå hur en text bör läsas och tolkas måste man ta hänsyn till den kontext den är skapad i. Man måste då fundera över materialets genretillhörighet. Det är ju en del av kontexten, nämligen det sammanhang diskursen verkar i. Kontexten handlar om den språkliga och sociala miljö texten kommer ur och verkar i. Att granska kontexten är en viktig del av analysarbetet, eftersom allt som sägs eller skrivs måste ses i sitt sammanhang. Om man vill förklara varför en text har kommit till och varför den ser ut som den gör, måste man studera kontexten. För Emigrantinstitutets levnadsberättelser är det av yttersta vikt att vara medveten om att det faktiskt rör sig om intervjuer, där ämnen och intervjufrågor är givna (se genrediskussion i Werndin 2002).

Kontextanalysen bygger på Hellspongs och Ledins analysmetoder för textanalys (1997), där man skiljer mellan *situationskontext*, *intertextuell kontext* och *kulturkontext*. Sist analyseras även diskursens form och de olika samtalshandlingarna. Materialet ska bevaras i ett arkiv som berättar om hur det var att vara invandrare i Sverige på 1990-talet. Förutom läsning av anhöriga kommer materialet även att användas till forskning. Här är invandrarnas egna berättelser, men de är styrda av specifika intervjufrågor som speglar de syften och den tidsanda som rådde vid intervjutillfället. Materialet synliggör kulturella skillnader i större utsträckning än likheter och intervjufrågorna tycks även beröra integrationspolitiska frågor som har en tydlig samhällsekonomisk inriktning, exempelvis arbetslöshet och sjukvård. Intervjuerna är en implicit konstruktion av den sociala verklighet som samhällets majoritetsmedlemmar förväntar sig att minoriteter upplever. Detta återskapar och bevarar de negativa attityder till och förväntningar på invandrare som finns. Detta gör i sin tur att intervjuerna skapar en beskrivning av det svenska samhället på 1990-talet, där en inriktning på de berikande mångkulturella aspekterna saknas. Detta var inte det primära syftet.

Materialet som ska vara invandrades levnadsberättelser om hur det verkligen är att leva som

minoritet i samhället, kanske säger mer om det svenska majoritetssamhälle de lever i. Genom materialet förmedlas det svenska samhällets förväntade bild av invandrare som grupp. På så sätt kan arkivet utgöra en framtida intressant historielänk, där det svenska sociopolitiska synsättet på integration på 1990-talet tydliggörs, men inte i lika hög grad ger information om invandrades livssituation.

Språket, rösterna på det inspelade materialet, är det medium som ska sända information till eftervärlden. I en av intervjuerna har intervjuaren och informanten samma modersmål. Ändå görs intervjun på svenska. Detta bidrar till distansering. Det svenska samhället är både producent och sändare och innehar en påtaglig maktposition som blir tydligt i analysen och som bör uppmärksammas när man upprättar ett arkiv.

Den interpersonella strukturen

Genom analys av den interpersonella strukturen, dvs. relations- och identitetsstrukturen, har jag försökt närma mig frågan om hur informanterna konstruerar sin identitet genom sin berättelse och vilken identitet som konstrueras.

Enligt Faircloughs mening handlar relations- och identitetsfunktionerna om hur sociala relationer konstrueras och befästs genom diskursen. *Identitetsfunktionen* är den språkfunktion som på olika sätt formar sociala identiteter i diskursen. *Relationsfunktionen* är den dimension där sociala relationer mellan talarna förhandlas fram. Dessa två språkfunktioner kan sammanföras under termen *interpersonell funktion* (Halliday 1978). Dessa har alltså att göra med hur sociala relationer och sociala identiteter är manifesterade i diskursen. Det är främst detta identitetsformande som undersökts i intervjuerna.

För att studera konstruktionen av sociala identiteter och jaget ("the self") i diskursen föreslår Fairclough fyra kategorier som är viktiga för just relations- och identitetsfunktionen i diskursen, nämligen: "Interactional control", "modality", "politeness" och "ethos". Materialet sätts på så sätt in i sin sociala kontext. Hellspong & Ledin (1997) beskriver den mellanmänniska eller den interpersonella strukturen som det mönster texten konstruerar för sitt samspel med läsaren, dvs. hur texten, här intervjuerna, vill verka mot sin omgivning. Vilka hållningar intar den? Vilka identiteter uttrycker och föreskriver den? Hellspong & Ledin tar i sitt analys exempel upp tre viktiga inslag i den interpersonella strukturen, nämligen *språkhandlingar, attityder och ramar* (1997:158).

I analysen av den interpersonella strukturen har språkhandlingar och kommunikativa strategier, attityder och ramar med exempel från de olika intervjuerna granskats. Återigen ser man tydliga mönster i hur intervjufrågorna formar en social konstruktion, där vikten ligger på att tydliggöra skillnader mellan invandrare och svenskar. Anders får frågan om attityder till svenskar:

1. **I:** vad tycker du om svenskarna?
2. **Anders:** svenskarna?
3. **I:** allmänt (.) vad tycker du?
4. **Anders:** allmänt (.) allmänt är dom ensamma och sammanslutna.
5. **I:** tycker du att dom har svårt att ta kontakt?
6. **Anders:** det tror jag (.) det är rätt (...) det har blivit en tradition (.) det är inte (.) det är inte (.) det är inte
7. samhällets fel (.) att det har blivit (.) utan dom har vuxit upp så (.) så dom kan inte ändra sig.
8. **I:** men har din attityd till Sverige blivit annorlunda på något sätt?
9. **Anders:** det sitter mycket fast nånstans i hjärnan att vi är i skydd i Sverige fastän jag har kommit här lite
10. äldre (...) men jag blev inte accepterad av samhället (...) och då tänker man i alla fall annorlunda
11. (.) så det är ibland känner man sig som en svensk (.) ibland känner man sig lite annorlunda (...)
12. man är inte välkommen (.) helt enkelt (...) man är inte välkommen.

Anders upprepar något frågade termen "svenskarna", och får hjälp med att fortsätta (r. 2-3). Även här inleder han med en upprepning. Intervjuaren ställer då en ledande fråga, där Anders uppmanas att uttala sig om existerande fördomar. Detta kanske han inte hade gjort om inte uppmaningen kom.

Det blir tydligt att intervjuarna har svårt att ställa vissa frågor, vilket jag ser som en indikation på att de ramar som begränsar levnadsberättelsen är för snäva och kanske inte anpassade till informanterna. Dessutom har de ett perspektiv och fokus som inte känns igen av de berörda. Men intervjuarna gör ett gott arbete för att upprätthålla en god relation till informanterna och de hjälps åt för att göra en så rättvis framställning som möjligt, trots att de själva representerar både minoritet och majoritet. De är alla medvetna om att de befinner sig i situationen för att de är invandrare, någon som skiljer sig från normen.

I en annan intervju diskuteras barnens språkundervisning, varefter intervjuaren gör en markerad paus och sedan säger att de kommit till rubriken "konsumtionsmönster". Här kan man inte låta bli att undra om tanken är att söka efter Bengts kvinnosyn, då frågeformuläret exempelvis innehåller frågor om hur ekonomin delas upp i hemmet. Bengt svarar att de har gemensam ekonomi i hushållet. Intervjuaren fortsätter under rubriken "hem och hushåll" och förefaller vara något osäker och generad över frågorna som hon säkert genomskådat som ännu ett försök till att locka fram skillnader mellan invandare och svenskar:

1. **I:** Eh (.)[nervöst skratt] jag tänkte för att återgå till det här med fam (.) familjen och barnuppfostran och sånt (...) har ni (.) ni har ju bestämt er för att bo i Sverige (...) så har ni
2. uppfostrat era barn enligt svenska normer eller (.) eller har ni tagit lite från era båda hemländer?

Intervjuaren är tydligt osäker på hur hon ska formulera sig. Hon stakar sig innan hon hittar ordet "familjen" (r. 1). Sedan följer pauser och flera omformuleringar (r. 2).

4. **Bengt:** du (.) jag vet inte vad är svenska normer så att...
5. **I:** ja (.) det är ju bland annat det här att man ska inte a:aga barn
6. **Bengt:** ja (.) ja
7. **I:** att man kanske respekterar barnen som små varelser och på ett annat sätt än man kanske gör i
8. många andra länder (.) dom...
9. **Bengt:** jag protesterar att det är svenskt man ska inte a:aga barn (...) inte (.) och det är...
10. **I:** nä (.) men vi har det ju inskrivet i lagen!
11. **Bengt:** ja (.) jo faktiskt det finns i många andra länder också i dag i (c) också
12. **I:** jaha

Bengt svarar närmast ironiskt att han inte vet vad som är svenska normer, och troligtvis har även han genomskådat frågan. Intervjuaren finner sig snabbt och bestämmer sig för strategin att gå rakt på sak. Ämnet a:aga är ändå svårt att ta upp, vilket resulterar i ett långt utdraget "a:aga" (r. 5). Bengt svarar knappt, men måste sedan uppenbart irriterad lägga in en protest (r. 9). Intervjuaren är inte med på noterna utan tillskriver sig den svenska normen, ett "vi" (r. 10) har det inskrivet i lagen. Här talar det svenska samhället sitt tydliga språk och Bengt tvingas att inta en försvarsställning. När han sedan öppenhjärtigt "erkänner" att han varit lite hård, gör intervjuaren en kvick räddningsreplik: "det är normalt." Här lyckas hon rädda relationen och återvinna Bengts förtroende och rentvå hans uttalande.

Samtalet fortsätter och Bengt ger de svenska föräldrarna implicit kritik genom att berätta att hans barn måste vara hemma och göra sina läxor, vilket de "andra barnen" - kanske menar han här de svenska barnen - tycker är konstigt. Intervjuaren fortsätter på spåret kvinnosyn och uppfostran:

1. **I:** Hur är det (...) nu (.) nu vet jag inte (.) nu har ni bott så länge i Sverige och så (.) så jag tror nog
2. inte (.) men jag ställer frågan ändå (...) har ni uppfostrat (...) öh (.) öh (.) barnen på lika sätt (.)
3. man tänker då (c-barn 1) som är en flicka och (c-barn 2) som är pojk (.) att ni har gett dom
4. olika...
5. **Bengt:** värderingar?
6. **I:** mmm

Återigen har intervjuaren svårt att formulera sin fråga och har ett behov av att ursäkta sig för frågan (r. 1-2). Samtidigt visar hon en tydlig värdering eller förväntan på svaret. Hon menar att Bengt bott så länge i Sverige att han borde ha tagit till sig den svenska normen för uppfostran. När intervjuaren (r. 3) hänvisar till "man" är frågan om hon ännu en gång

tar på sig rollen som företrädare för en svensk norm. Men då hon uppvisar obehag inför att ställa frågan är det mest troligt att hon i stället uttrycker distans till det svenska samhället och den frågemall som hon har framför sig.

Identitetsfunktionen är den språkfunktion som på olika sätt formar sociala identiteter i diskursen, medan relationsfunktionen är den dimension där relationer förhandlas fram mellan talarna. Här kan alltså ett visst manifesterande av sociala identiteter ske i diskursen. Exempelen ovan visar tydligt hur en svensk norm jämförs med en invandrarnorm, och detta sker explicit där ämnen som barnuppfostran diskuteras. Implicit visar det även hur Bengt misstänkliggörs för att ha problem med att anpassa sig till det svenska samhället och dess lagar, och där intervjuaren växlar mellan att ha en god relation till Bengt samtidigt som hon vill företräda den svenska norm som intervjumallen följer. Hon anpassar sig bl.a. genom att ursäkta sig för de konstiga frågor hon kommer att ställa till Bengt.

Exempelen har tydligt visat att språkhandlingarna i intervjun förstärker en svensk identitetsnorm kontrasterat mot en invandraridentitet, genom både indirekt och direkta jämförelser. De sociala relationerna förhandlas fram genom att intervjuaren växlar mellan att stödja den svenska normen och den skapade invandrarnormen som respondenten genom intervjun företräder.

Ämnet språk återkommer ständigt i intervjuerna, men det finns även specifika frågor om språk och språkinläring:

1. **I:** hur började du (.) när du kom till Sverige (.) hur upplevde du svenska språket?
2. tyckte du det var svårt (.) att det låter konstigt (.) eller? vad tyckte du om själva
3. språket?
4. **Anders:** ja (.) när det gäller uttalandet (.) det är så svårt (.) det var bekymmerligt med uttalandet.

I exemplet ovan utgår intervjuaren i den inledande frågan från att språket innebar svårigheter. Hon använder negativa ord som "svårt" och "konstigt". Anders följer upp temat och beskriver sina svårigheter.

1. **I:** tycker du det är det viktigaste är att börja från början (.) från grunden i skolan (.) eller?
2. **Anders:** det är bättre att komma till Sverige när man är yngre än när man är äldre när det gäller språket.
3. **I:** man kan lära sig språket (.) men man kan inte bli av brytningen
4. **Anders:** precis (.) man kan (.) man kan inte avvänja bort brytningen (.) den här speciella brytningen.

Här gör Anders en koppling mellan språkkunskaper och framgång socialt. Han säger att man lättare kan lära sig svenska när man är yngre. Intervjuaren menar att man kan lära sig språket och tillägger sedan ett negativt laddat *men* och förklarar att man inte kan bli av med brytningen. Kanske talar intervjuaren av egen erfarenhet. Anders håller med och talar om den speciella brytningen som man inte kan bli av med. Han uppfattar den alltså som negativ, något man inte borde ha om man vill lyckas i samhället.

Den ideationella strukturen

Den ideationella strukturen har att göra med hur en text konstruerar sitt innehåll. Fairclough menar att den *ideationella funktionen* är den språkfunktion i texten som visar världen och dess processer och relationer, där en slags konstruktion av den sociala verkligheten äger rum. Man kan här studera den roll diskursen spelar i att konstituera, reproducera och utmana och rekonstruera vårt vetande: "the role of discourse in constituting, reproducing, challenging and restructuring systems of knowledge and belief" (Fairclough 1995:169). Här kan man genom diskursen utläsa den sociala tillämpningen av diskursen, hur den skapas och tolkas. Man kan studera ämnen och topiker (innehållsmönster), argumentation, ord och meningars betydelse och den tolkning som sker hos kommunikatorerna. Jag har här återigen utgått ifrån Hellspong & Ledin (1997) och med hjälp av deras textanalysprincip främst undersökt tre huvudpunkter: *Teman, propositioner och perspektiv*.

Jag har tidigare beskrivit några av de teman som tas upp i intervjuerna. Dessa teman styr

den information som kommer fram i berättelsen, där vissa ämnen får stort utrymme och andra aldrig berörs. Detta gör naturligtvis att det är en viss bild av respondenten som tonar fram.

I tidigare exempel har Anders beskrivit sitt möte med det svenska språket. Han har problem med uttalet och anser sig inte bli av med sin brytning, som han upplever som negativ. Även Bengt blir ombedd att berätta om hur svår svenskan är att lära sig:

1. **I:** öh (.) du började läsa svenska då (.) var det jobbigt tycker du?
2. **Bengt:** m: nej
3. **I:** nähä?
4. **Bengt:** jo (skratt) ja och nej (...) jo (.) efter att (harkling) jag tycker om man ska lära sig ett språk man ska kunna grammatiken och så när vi började läsa (.) jag säger vi (.) efter att det var några (x) som började läsa (c-språk 2) vi (.) vi kunde *inte* lära oss (.) vi visste *inte* (...) eh (...) grammatik
5. alltså (.) så vad vi gjorde så vi började läsa grammatik å å jag hade färsk så jag lärde mig allt.
6. **I:** m:

Informanterna ombeds beskriva skillnader och kulturella olikheter och göra jämförelser med den svenska normen. Någon annan information än den som majoritetssamhället förväntar sig har alltså ingen möjlighet att göra sig gällande i intervjuerna. Här placeras orden dessutom i munnen på minoriteten, som indirekt tvingas bekräfta de föreställningar som skapats av majoriteten. Detta förstärker samhällsgrupperingen invandrare - svenskar.

Topiknomineringen i Birgittas intervju är klar och tydlig:

1. **I:** ja (.) då har vi kommit till rubriken hälsa (...) jag skulle vilja veta lite grann om (...) speciellt
2. skillnaderna i relationen till läkarna i ditt hemland och jämfört med Sverige.

Här påverkar intervjuaren topikutvecklingen. Hon klargör först att det ska handla om hälsa, men snävar in svarsalternativen genom att tala om att det återigen handlar om *skillnader* och *jämförelser* mellan hemlandet och Sverige. Frågan blir alltså styrd och det är tydligt att svaret förväntas handla om skillnader och inte om likheter.

Analysen visar vidare att de kontextuella val som gjorts möjligtvis indikerar en social och ideologisk funktion. Utskrifterna är begränsade och innehåller begränsat med fakta om intervjusituationen, dess syfte och avgränsningar. Intervjuerna innehåller teman som knappast kan bidra till att förändra några samhällsstrukturer, utan snarare bekräfta och bevara de föreställningar som majoritetssamhället har skapat för den sociala verklighet de upplever. Fokus på individen och människan bakom berättelsen är svagt, i stället skapas en mall för kategorin invandrare i Sverige. Intervjuerna bygger på en ojämlik maktsituation, där en fri levnadsberättelse saknar utrymme. Frågorna i intervjumallen är formade för att besvara majoritetssamhällets frågeställningar. Intervjun kan tolkas som just en berättelse och den konstituerar en speciell bild av invandraren som grupp. Det är manipulativt att placera dessa normer i munnen på minoriteterna själva, då deras egna ord och berättelser inte är de som framkommer i intervjun. Den identitet, det ethos eller den jag-beskrivning, som skapas genom intervjun blir en invandraridentitet, en gruppmarkör, i stället för en individuell beskrivning. Den identitet som konstrueras och manifesteras genom intervjuerna är alltså en konstruktion som är styrd av majoritetssamhället. Levnadsberättelsen blir en konsekvens av de föreställningar och normer som redan finns i samhället. Intervjuerna blir en tvångströja för samhällets tidsanda i negativ bemärkelse. Intervjuerna hade kunnat ge invandrare egna röster men genom de styrda intervjuerna görs inte detta, vilket ger berättelserna ett begränsat värde för de efterlevande och invandrare själva.

Diskussion

I ett forskningsmaterial finns det alltid saker som en forskare skulle vilja ha mer kunskap om. Exempelvis skulle det i detta material vara bra att veta mer om informanternas och intervjuarnas språkliga interaktion, och förutsättningarna för denna just när inspelningen gjordes, eftersom utskrifterna av intervjuerna troligtvis kommer att finnas bevarade längre

än

kassettbanden. Detta borde man tänka på inför framtida inspelningar och utskrifter, där intervjuare även bör transkribera efter givna principer. Dessutom är utskrifterna mer lättillgängliga. Det är synd att de känslolagda, närmast poetiska och euforiska berättelserna och minnena inte kommer med i det nedtecknade materialet. Intervjuarna är själva invandrare och det kan innebära både för- och nackdelar att ha sin egen grupp som intervjuobjekt. Det är lätt hänt att intervjuaren styr framställningen genom att framhäva något i den egna kulturen eller genom att framhäva något i majoritetskulturen som anses särskilt betydelsefullt. Intervjuaren vill helt enkelt göra ett bra jobb.

Materialet kan man närma sig från många olika håll och det finns stort utrymme för vidare forskning. Exempelvis lämpar sig materialet också utmärkt för annan språkforskning, såsom analyser av vuxna invandrades svenska språkutveckling, och för studier i andraspråksinlärning och språksociologi. I denna studie har inte den grammatiska och lexikala strukturen analyserats på ett djupare plan. Men det kunde vara ett intressant projekt att göra språkstrukturella undersökningar i materialet. För en del språkstudier vore dock kompletterande intervjuer och undersökningar nödvändiga.

Det är nödvändigt för samhällsdebatten att öppet kunna diskutera kulturella skillnader och olika synsätt. Men en förutsättning är att olika röster kan göra sig hörda och att man reflekterar över var fokus och perspektiv ligger i det språkliga samhandlandet. En slutsats jag tycker mig kunna dra är att materialet visar hur enkelt vi skapar och bevarar identiteter som sedan är svåra att ta sig ur. De granskade intervjuerna bidrar till att återskapa och konservera en invandraridentitet, som involverar utanförskap och har fokus på skillnader, och som på det hela taget skiljer sig från den svenska normen.

Slutsats

*I hjärnan är man alltid på väg här,
alltid på väg.*

(Manlig invandrare i Växjö, 1998)

Speglar levnadsberättelserna individernas livsöden? Eller är materialet endast en konsekvens av samhällets förväntningar på och attityder till invandrare, en verklighet som konstrueras och återskapas genom att placeras i munnen på minoriteten?

Denna analys visar att intervjuerna skapar och upprätthåller en invandraridentitet, där fokus ligger på att belysa skillnader i stället för likheter. Den identitet som konstrueras och manifesteras genom intervjuerna är alltså en konstruktion av en social verklighet som är styrd av majoritetssamhället. Levnadsberättelsen blir en konsekvens av de föreställningar och normer som redan finns i samhället. Detta kan innebära negativa konsekvenser, då intervjuerna kan tolkas som just en berättelse som konstituerar en speciell bild av invandraren som grupp. Samhällets normer placeras i munnen på minoriteterna själva, då deras egna ord och berättelser inte är de som framkommer i intervjun. Analysen indikerar att de kontextuella val som gjorts kan ha en samhällsekonomisk och ideologisk funktion. Utskrifterna är begränsade och innehåller begränsat med fakta kring intervjusituationen, dess syfte och avgränsningar. Intervjuerna innehåller teman som knappast kan bidra till att förändra några samhällsstrukturer, utan snarare bekräfta och bevara de föreställningar som majoritets-samhället har skapat kring den sociala grupperingen invandrare - svenskar. Fokus på individen och människan bakom berättelsen är nästintill obefintlig, i stället skapas en stereotyp för gruppen invandrare i Sverige. De styrda intervjuerna bygger på en ojämlig maktsituation, där en fri levnadsberättelse med ett individuellt "jag", saknar utrymme.

Transkriptionsmodell

fan- avbrutet tal

[] överlappande tal

(buller)	metakommentarer är inom parenteser
(skratt)	alla skrattar
(skrattar)	talaren skrattar
(x) (xx) (xxx)	omöjligt att höra. (x) motsvarar ett ord, (xx) två ord, (xxx) tre ord eller fler.
[c]	avidentifiering
?	frågeintonation
(.)	mikropaus
(...)	markerad paus
=	ytrande av annan talare som följer direkt på föregående ytrande utan någon hörbar paus
va:nsinnigt	förlängning av föregående ljud
vansinnigt	emfatiskt tryck, betonat

© [Marie Werndin](#)

Litteraturförteckning

Fairclough, Norman 1995. *Critical Discourse Analysis*. Longman.

Halliday, M. A. K. 1978. *Language as social semiotic: the social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.

Hellspång, Lennart & Ledin, Per 1997. *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Svensson, Birgitta 1997. "Livstid. Metodiska reflexioner över biografiskt särskiljande och modern identitetsformering". I: Alsmark, Gunnar (red.) 1997. *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Rapporter

SIPA-rapport 1989. *Tack för visat intresse*. Huskvarna.

Werndin, Marie 2002. *Sanning eller konsekvens? Identitetskonstruktioner i invandrades levnadsberättelser*. Rapport inom projektet "Språk, migration, arbete och hälsa" vid institutionen för humaniora, Växjö universitet.

[1] Denna artikel bygger på rapporten med samma titel: *Sanning eller konsekvens? Identitetskonstruktioner i invandrades levnadsberättelser*, en pilotundersökning som gjordes under 2001-02 inom projektet "Språk, migration, arbete och hälsa" vid Institutionen för humaniora, Växjö universitet. Studien bygger på ett intervjumaterial från Emigrantinstitutets invandrararkiv i Växjö.

Senaste nytt i institutionens skriftserier

För frågor om Växjö University Press, abonnemang på Acta Wexionensia, eller köp av enskilda volymer, kontakta

Kerstin Brodén, redaktör på Växjö University Press

E-post: Kerstin.Broden@adm.vxu.se

Telefon: 0470-708267.

Acta Wexionensia. Nr 19 2002.

Stil och översättning. Pär Lagerkvists prosastil ur franskt översättningsperspektiv. Olof Eriksson. ISBN: 91-7636-324-4. Pris: 160 kr + moms.

Pär Lagerkvist hade i hela sitt liv en mycket nära relation till Frankrike och till fransk kultur. När hans verk vid mitten av fyrtioalet på allvar började uppmärksammas utomlands, blev det därför särskilt angeläget för honom att hans texter översattes till franska och att dessa översättningar höll hög kvalitet.

Mot bakgrund av att Pär Lagerkvists prosa på ett mycket påtagligt sätt karakteriseras av ett litet antal framträdande och för honom speciella stildrag, kan det vara av intresse att analysera hur dessa stildrag förvaltats i den komplicerade process genom vilken den svenska originaltexten överförts till franska. Det primära syftet med denna bok är att genomföra en sådan stilistisk översättningsanalys. Men boken är också en studie i Pär Lagerkvists prosastil.